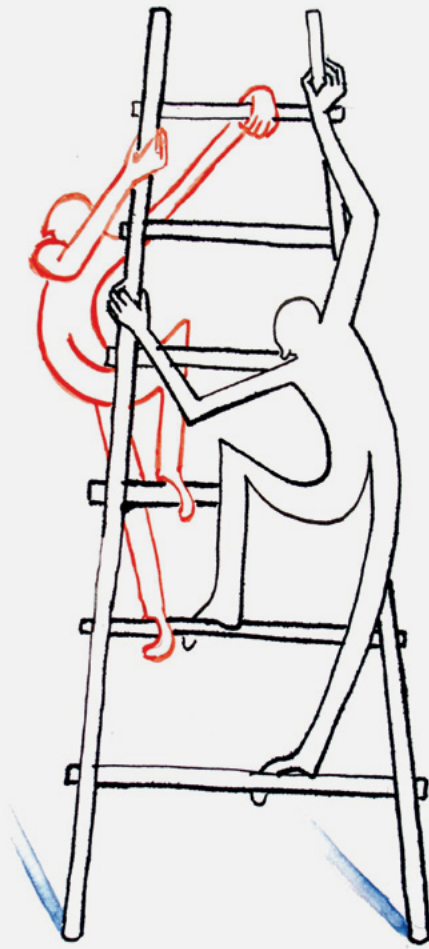

Leonie le Sage

De professionele identiteit
van de sociaal werker

De professionele identiteit van de sociaal werker

Hogeschool Rotterdam Uitgeverij

ISBN: 9789493012318

1e druk, januari 2022

Dit boek is een uitgave van Hogeschool Rotterdam Uitgeverij
Postbus 25035
3001 HA Rotterdam

© Leonie le Sage

Opmaak The creative hub, Canon
Illustratie cover Erne Thuys

De copyrights van de afbeeldingen (figuren en foto's) berusten bij
Hogeschool Rotterdam en de makers tenzij anders vermeld.
Deze publicatie valt onder een Creative Commons Naamsvermelding-
NietCommercieel-GelijkDelen 4.0 Internationaal-licentie.

De professionele identiteit van de sociaal werker

Openbare Les

Leonie le Sage

Lector 'Professionele identiteit van de sociaal werker' bij
Kenniscentrum Talentontwikkeling van Hogeschool Rotterdam

Rotterdam, 27 januari 2022

*“Wij willen onszelf zijn en blijven”. En ik zou daar aan toe willen voegen:
wij willen steeds beter onszelf worden, en het onszelf willen voorbehouden:
“Werde der du bist”.*

Marie Kamphuis (1960). *De 'eigen identiteit van het maatschappelijk werk'*. p. 22.

When I believed [that personal identity is what matters], I seemed imprisoned in myself. My life seemed like a glass tunnel, through which I was moving faster every year, and at the end of which there was darkness. When I changed my view, the walls of my glass tunnel disappeared. I now live in the open air. There is still a difference between my life and the lives of other people. But the difference is less. Other people are closer. I am less concerned about the rest of my own life, and more concerned about the lives of others.

Derek Parfit (1984). *Reasons and persons*, p. 281.

Inhoud

7

Inleiding	9
1 Professionele identiteit	13
1.1 Definitie van professionele identiteit	15
1.2 Vakmanschap en professionaliteit	16
1.3 Kenmerken van professionaliteit	17
1.4 Vervagende grenzen van professionaliteit en verschillende vormen van professionaliteit	20
1.5 Belang van professionele identiteit	21
1.6 Afsluiting van dit hoofdstuk	23
2 Sociaal werk	25
2.1 Geschiedenis van sociaal werk: van liefdadigheid naar beroep	26
2.2 Sociaal werk en de omslag naar de participatiesamenleving	29
2.2.1 Nadruk op participatie, activering en outreachend werken	29
2.2.2 Nadruk op efficiency en resultaatgerichtheid	31
2.2.3 Nadruk op generalistisch, integraal sociaal werk	31
2.3 Ontwikkelingen in sociaal werk in de 21e eeuw: complexiteit van maatschappelijke vraagstukken en interprofessioneel werken	32
2.4 Professionele identiteit van sociaal werk	36
2.5 Afsluiting van dit hoofdstuk	41
3 Kennisbasis, evidence based practice en onderzoekend vermogen van sociaal werk	43
3.1 Kennisbasis van sociaal werk: praktijktheorie en leendisciplines	44
3.2 Evidence based practice	49
3.3 Onderzoekend vermogen	54
3.4 Afsluiting van dit hoofdstuk	57

8		
4	Brede ethische missie van sociaal werk	59
4.1	Versnippering van ethische waarden van sociaal werk	60
4.2	Mismatch tussen waarden en uitvoeringspraktijk	63
4.3	Ethical risk management	64
4.4	Sociaal werker als 'social change agent'	65
4.5	Versterken van normatieve professionaliteit van sociaal werkers	67
4.6	Versterken van social change agency bij sociaal werkers	70
4.7	Afsluiting van dit hoofdstuk	73
5	Lectoraat Professionele identiteit van de sociaal werker	75
5.1	Onderzoekslijnen en werkwijze	76
5.2	Hoe kan het onderzoekend vermogen van sociaal werkers versterkt worden en kennis beter toegankelijk gemaakt worden voor hen?	77
5.3	Hoe kan de normatieve professionaliteit van sociaal werkers versterkt worden?	79
5.4	Hoe kan de interprofessionele samenwerking versterkt worden?	81
	Literatuur	83
	Over de lector	96
	Dankwoord	97
	Eerdere uitgaven	99

Inleiding

December 2020 ben ik begonnen als lector *Professionele identiteit van de sociaal werker*. In verband met de coronamaatregelen startte ik vanuit mijn huiskamer. Ik postte een LinkedIn-bericht over mijn nieuwe baan en was verrast, en een beetje overdonderd, dat ik een massa reacties kreeg op dit bericht. Die kwamen van veelal bekenden, maar ook veel onbekenden, soms met de boodschap dat het zo goed was dat ik lector was geworden (dat kwam van bekenden), maar veelal dat het zo goed was dat dit lectoraat er was gekomen. Er was veel waardering voor het gegeven dat sociaal werk als beroepsgroep 'een eigen lectoraat' kreeg. Het werd belangrijk en nodig gevonden: die professionele identiteit moest verstevigd worden en beter onder de aandacht worden gebracht, was de teneur van veel reacties.

Veel onbekende reageerders werden in de maanden die volgden, bekenden voor mij - althans 'digitaal', we ontmoetten elkaar in beeldbelsessies en online meetings. We deelden vaak opvattingen over sociaal werk, over welke strubbelingen er zijn en welke kansen er liggen. Veel van deze gesprekken gingen over profileringskwesties: over dat de waarde van sociaal werk beter zichtbaar moest worden, over dat sociaal werkers moeten leren om een meer zichtbare rol in te nemen in maatschappelijke vraagstukken en dat de kern en meerwaarde van sociaal werk door de sociaal werkers zelf, de opleidingen en de kenniscentra beter gedefinieerd moeten worden. Deze kwesties zijn een gevolg van de paradigmawisseling die heeft plaatsgevonden in het sociaal werk: de nadruk op eigen kracht, participatie, samenredzaamheid, en minder verkokerd, minder gefragmenteerd, meer integraal werken met oog voor het geheel. En op de met deze paradigmawisseling gepaard gaande veranderingen, zoals het relatief nieuwe 'Landelijk opleidingsdocument sociaal werk', de daarop gebaseerde ontwikkeling van (nieuwe) opleidingen Social Work aan hogescholen (die onder andere de opleiding Maatschappelijk Werk en Dienstverlening en de opleiding Sociaal Pedagogische Hulpverlening vervangen) en de vaststelling van beroeps(competentie)profielen sociaal werk door brancheorganisatie Sociaal Werk Nederland en de Beroepsvereniging van Professionals in Sociaal Werk.

Sociaal werk is een belangrijk beroep, een mooi beroep ook, met een rijke bestaansgeschiedenis. Desondanks lijkt er weinig waardering te zijn voor het werk dat sociaal werkers verrichten. Berichten in de media gaan vaak over zaken die fout zijn gegaan, waarbij sociaal werkers nalatig zijn geweest of waar de coördinatie van ondersteuning en zorg te wensen overliet. In de periode van verregaande lockdowns kreeg sociaal werk het predicaat 'essentieel beroep'.

De sociaal werkers stonden op straat, thuis en in instellingen, frontaal of digitaal altijd klaar voor de mensen in kwetsbare omstandigheden. Toch waren zij waren weinig zichtbaar in het debat over de sociale crisis die zich voltrok in het leven van die mensen.

Een sterke profilering ontbreekt niet alleen waar het gaat om het zichtbaar maken van de waarde van sociaal werk, maar ook waar het gaat om het zichtbaar maken van kwetsbaarheid in de samenleving. De sociaal werker moet zich laten horen in die samenleving waar maatschappelijke tegenstellingen soms groot lijken; waar een niet te billijken ongelijkwaardigheid heerst in kansen op een succesvol leven, opleiding, goede gezondheid, werk en welbevinden; waar sprake is van politieke polarisatie en het vertrouwen in politieke en publieke instituties afneemt; waar discriminatie van groeperingen op basis van huidskleur, geloof en seksuele voorkeur plaatsvindt, waar een kinderopvangtoeslagaffaire mensen ingrijpend en langdurig raakt in hun bestaanszekerheid en in sommige gevallen hun kinderen afneemt.

Een sterkere profilering is ook wenselijk om van betekenis te zijn bij maatschappelijke vraagstukken over bijvoorbeeld armoede, gezonde leefstijl, gezonde en duurzame woon- en leefomgeving, onderwijsachterstanden en (zorg)technologie. Duidelijk is dat interprofessionele samenwerking nodig is om vooruitgang te kunnen boeken op deze complexe vraagstukken. Juist de generalistische, integrale en verbindende aanpak van de sociaal werker kan die interprofessionele samenwerking versterken. Echter, dan moet de sociaal werker hierin wel her- en erkend worden door andere professies, in die samenwerking worden sociaal werkers nu niet altijd gevonden.

De mensen die ik sprak afgelopen jaar, geloven net als ik dat sociaal werk een rol van betekenis kan spelen in het tegengaan van kansenongelijkheid, maatschappelijke tegenstellingen en polarisatie; bij het ontwikkelen van een inclusieve, sociale infrastructuur in de samenleving; bij het bijeenbrengen en verbinden van groepen mensen; bij het samenbrengen van en samenwerken met verschillende expertises om oplossingen te vinden voor weerbarstige, maatschappelijke vraagstukken. We delen de verwachting dat het versterken van de professionele identiteit van de sociaal werker hieraan bij kan dragen. Echter, *wat professionele identiteit is, wat die term inhoudt wanneer het sociaal werk betreft en welke aspecten van sociaal werk versterking behoeven*, zijn vragen die aandacht behoeven - gegeven de brede reikwijdte van de term 'professionele identiteit'.

In deze openbare les geef ik eerst een beschrijving van *professionele identiteit*: wat wordt onder dit begrip verstaan, wat zijn voorwaarden om van een professionele identiteit te spreken en waarom is het hebben van een professionele identiteit belangrijk? Daarna zal ik ingaan op de *professionele identiteit van de sociaal werker*: welke kenmerken of kwaliteiten zijn eigen aan deze professie, waaruit een identiteit beschreven kan worden? Ik zal stilstaan bij enkele ontwikkelingen binnen het sociale domein en het vakgebied sociaal werk, die vragen opleveren wat betreft de identiteit van de sociaal werker. Ik zal betogen dat *kennisaspecten en normatieve aspecten* van professionele identiteit nader onderzoek en ontwikkeling behoeven, om de professionele identiteit van sociaal werkers te kunnen versterken.

Ik begin mijn openbare les met een van de mensen die ik als eerste sprak. Marcel van Eck, sociaal werker van het jaar 2020, sprak ik begin 2021 over zijn visie op het ontwikkelen van een professionele identiteit als sociaal werker. We bespraken in zijn podcast over professionele identiteit enkele onderwerpen die inhoudelijk terugkomen in deze openbare les. Eén treffende opmerking van Marcel wil ik hier noemen: dat hij ergens in zijn carrière tot het bewustzijn kwam dat hij een sociaal werker was. Hij zegt daarover: “Pas toen ik de opleiding Master Social Work ben gaan doen leerde ik op een overstijgende manier naar het vak te kijken. Daar begon eigenlijk pas echt de ontwikkeling van mijn professionele identiteit als sociaal werker. Ik leerde onderzoek doen en ik leerde om vanuit verschillende, met name sociologische, invalshoeken naar sociaal werk te kijken. Ik leerde ook de visies van belangrijke onderzoekers (...). Toen ik sociaal werker van het jaar werd kon ik er niet meer omheen. Toen dacht ik: tja, ik ben sociaal werker in hart en nieren. En of ik nu in het onderwijs werk, of als onderzoeker, ik blijf toch echt sociaal werker, omdat ik geloof in het vak” (persoonlijke communicatie). Marcel spreekt over een overstijgend perspectief, dus staand boven de verschillende visies op en invalshoeken van onderzoeken, iets wat diep in hem zit en zijn professionele handelen bepaalt (los van de context), en waar hij in gelooft. De masteropleiding Social Work hielp hem bij het verbreden van zijn perspectief op zijn werk en zijn proces van identificatie met de brede beroepsgroep van sociaal werkers.

Identiteit, dus wie iemand is, valt soms samen met het beroep. Een beroep is soms niet alleen iets wat iemand doet, maar iets wat iemand is. Maar hoe ontstaat die identiteit, en is die identiteit belangrijk om het werk goed te kunnen verrichten? En waaruit bestaat een sterke professionele identiteit? In hoofdstuk 1 zullen deze vragen besproken worden.

1

Professionele identiteit

Voor inzicht in identiteit, haal ik de omschrijving van Vignoles e.a. (2011, p. 4) aan, die het hebben over de samenvloeiing (confluence) van verschillende aspecten van dezelfde persoon:

... the confluence of the person's self-chosen or ascribed commitments, personal characteristics, and beliefs about herself; roles and positions in relation to significant others; and her membership in social groups and categories (including both her status within the group and the group's status within the larger context); as well as her identification with treasured material possessions and her sense of where she belongs in geographical space.

Identiteit geeft een idee van het zelf, wie iemand is. Het onderscheidt mensen van anderen, en het geeft de persoon een zekere continuïteit door de tijd heen ('jezelf blijven'). Identiteit is altijd deels sociaal: mensen zijn onderdeel van een grotere groep, van een groter geheel. Dit heet de sociale of collectieve identiteit. En deze sociale identiteit is belangrijk voor welzijn en ontwikkeling. Het gevoel er niet alleen voor te staan en ergens thuis te zijn – sense of belonging -- is voorwaardelijk om te kunnen floreren (Haslam e.a., 2009). Of je weet wie je bent en dat je ertoe doet, wordt in belangrijke mate bepaald door de groep waar je onderdeel van uitmaakt. Groepen vormen waarden, normen en opvattingen over wat belangrijk is in het leven en creëren daarmee houvast voor individuele leden om hun leven vorm te geven. Voor veel mensen bestaan deze groepen uit familie, vrienden en religieuze of culturele groepen, maar dat kunnen ook collega's, een organisatie of een beroepsgroep zijn.

Professionele identiteit is een specifieke vorm van sociale identiteit. Het is de identiteit die iemand zich aanmeet in relatie tot het beroep dat iemand heeft. Er zijn natuurlijk talloze beroepen die voor een bepaalde identiteit kunnen zorgen: makelaar, kapper, arts, loodgieter... Anderen kunnen deze beroepen onderscheiden van elkaar, zij zien de verschillende werkzaamheden, de verschillende werksettings, soms uiterlijkheden zoals een uniform, en soms ook de persoonlijkheidseigenschappen die kenmerkend zijn voor bepaalde beroepen.

1.1 Definitie van professionele identiteit

15

Ondanks dat er in verschillende vakgebieden veel geschreven wordt over professionele identiteit en het belang ervan, zijn er weinig definities van het begrip voorhanden en worden veel verschillende beschrijvingen en modellen toegepast om het brede begrip professionele identiteit te duiden (Fitzgerald, 2020; Trede e.a., 2012; Beijaard e.a., 2004). Een internationaal vaak aangehaalde definitie van professionele identiteit is die van Schein (1978), zoals onder andere beschreven door Ibarra (1999, p. 764 en 765): "Professional identity is defined as the relatively stable and enduring constellation of attributes, beliefs, values, motives, and experiences in terms of which people define themselves in a professional role."

In Nederland wordt het model van Manon Ruijters (2015) vaak gebruikt, die professionele identiteit als volgt omschrijft: "Professionele identiteit ontstaat in de wisselwerking tussen het individu en zijn context. Professionele identiteit gaat dus over de verhouding tot jezelf en de verhouding tot anderen. De professionele identiteit verbindt deze twee. Het is datgene wat een bepaalde professional onvervreemdbaar de eigen kleur geeft" (Ruijters, 2015, p. 36). In haar model - en ik volg haar redeneerlijn - wordt het hart of de kern van professionele identiteit gevormd door enerzijds de persoonlijke kenmerken en ervaringen en anderzijds de kaders die opleiding, beroepsgroep en organisatie bieden. De individuele invulling of kleur die iemand geeft aan het beroep, is het persoonlijke aspect van professionele identiteit, en het kader vanuit het beroep is het 'professionele frame' dat iemand zich eigen maakt en waar h/zij zich toe moet verhouden (Ruiters, 2015).

Ook in andere modellen en theorieën wordt professionele identiteit gezien als een verbindende (relatief stabiele, duurzame) kern tussen de werkcontext, de collectieve uitgangspunten van het beroep, de waarden en competenties behorend bij het werk en de persoonlijke waarden, competenties en ervaringen van het individu. De nadruk ligt binnen sommige omschrijvingen op de individuele inkleuring van de persoon en bij andere op de identificatie met het professionele frame van het beroep (Fitzgerald, 2020; Trede e.a., 2011; Beijaard e.a., 2004; Klatter, 2015).

Bij de professionele identiteit van de sociaal werker gaat het naast de vraag wat de collectieve identiteit van sociaal werkers is, om wat de status van het werk is. Is sociaal werk een vak of beroep waarin een bepaalde specialistische expertise nodig is, en hoe is die dan te duiden? En gaat het bij sociaal werk om zoiets als technisch instrumenteel vakmanschap, of is er ook sprake van andere aspecten van professionaliteit, zoals normatieve professionaliteit en professionele autonomie? In het navolgende zal ik stilstaan bij enkele onderscheidingen in professionaliteit, de verschillende kenmerken van professionaliteit en het belang daarvan voor bijvoorbeeld professionele autonomie en discretionaire bevoegdheid.

1.2 Vakmanschap en professionaliteit

De term 'professioneel' wordt in het dagelijks taalgebruik ten eerste als synoniem gebruikt voor de term 'beroepsmatig'. Professioneel betekent dan dat iemand activiteiten beroepsmatig verricht, en niet uit bijvoorbeeld liefhebberij of liefdadigheid, of als amateur. Ten tweede is 'professioneel' een synoniem voor 'als vakman of vakvrouw'. Professioneel betekent dan dat iemand zijn of haar beroep bijzonder goed uitvoert. Professionaliteit staat dan voor vakmanschap.

In de literatuur over arbeid en professionalisering is het gangbaar om professionaliteit nog smaller te definiëren. De beroepsociologie maakt een onderscheid in beroepen en professies. En ze onderscheidt beroepen en professies naar de mate en de aard van de vakbekwaamheid die daarvoor vereist is.

Beroepen onderscheiden zich van elkaar door de aard van de kennis en vaardigheden die nodig zijn om het betreffende beroep uit te kunnen oefenen. Ten eerste zijn er beroepen die vragen om alledaagse kennis en vaardigheden, waar weinig specifieke training of scholing voor gevolgd hoeft te worden (laaggeschoolde arbeid). Het gaat hier vaak om gestandaardiseerde of mechanische werkzaamheden.

Ten tweede zijn er beroepen die vragen om meer specialistische, niet-alledaagse kennis en vaardigheden, waar training of scholing voor nodig is, en waar iemand zich gedurende zijn of haar loopbaan verder in kan bekwaamen. Als daarbij de werkzaamheden in grote mate concreet van aard zijn en de mate van complexiteit van het werk klein is, dan wordt gesproken over specialistische, mechanische werkzaamheden (Freidson, 2001). Vakmanschap is dan het zeer bekwaam zijn in de specialistische, concrete kennis en vaardigheden die de min of meer mechanische arbeid van iemand vraagt. De term vakmanschap wordt daarbij als synoniem gebruikt voor ambacht.

Als de werkzaamheden echter een grote mate van complexiteit en onzekerheid kennen (waardoor mechanisch werk lang niet altijd mogelijk is), en een maatschappelijk goed dienen te realiseren, dan is er sprake van een professie. Volgens Freidson (2001) kenmerken deze zogenaamde klassieke professies (advocatuur, artsen) zich door de gerichtheid op een abstracte maatschappelijke waarde (die legitimatie geeft aan het beroep) en door de grote mate van abstracte kennis en vaardigheden om deze waarde in de diverse, complexe situaties in het werk te vertalen naar een handelingsalternatief.

Professionaliteit is volgens Freidson daarbij die organisatie van werk waarin de principes van vraag en aanbod (kapitalisme) of efficiency (managerialisme) niet leidend zijn voor het werk, maar waarin de beroepsgroep - met het oog op de

maatschappelijke waarde en gebaseerd op de specialistische expertise - zelf zeggenschap heeft over kwaliteitscriteria voor de beroepsuitoefening. Ik ga hier in paragraaf 1.3 verder op in.

17

1.3 Kenmerken van professionaliteit

Freidson (2001) spreekt over professionaliteit wanneer de volgende vijf aspecten kenmerkend zijn voor het beroep (p. 180):

- 1 *a body of knowledge and skill which is officially recognized as one based on abstract concepts and theories and requiring the exercise of considerable discretion*
- 2 *an occupationally controlled division of labour*
- 3 *an occupationally controlled labor market requiring training credentials for entry and career mobility*
- 4 *an occupationally controlled training program which produces those credentials, schooling that is associated with "higher learning", segregated from the ordinary labour market, and provides opportunity for the development of new knowledge*
- 5 *an ideology serving some transcendent value and ascertaining greater devotion to doing good work than to economic reward."*

In Freidsons theorie hangen het beschikken over specialistische, abstracte kennis en vaardigheden (1) en het realiseren van een maatschappelijk belangrijk geachte waarde (5) nauw samen met het hebben van een discretionaire bevoegdheid of professionele autonomie (die zich in 2, 3, en 4 toont). Waarden zoals gezondheid, veiligheid, rechtsgeldigheid, welzijn en waarheid zijn abstracte concepten, waarbij het niet zonder meer duidelijk is wat deze precies inhouden in een concrete situatie, en hoe deze te realiseren zijn. Hiervoor is expertise nodig die specialistisch van aard is en een hoge mate van abstracte kennis en vaardigheden behelst. Deze expertise vraagt om een gedegen opleiding en praktijkervaring.

De professional heeft een discretionaire, autonome ruimte (ruimte om zelf beslissingen te nemen), omdat hij of zij werkt in complexe situaties die een specifieke interpretatie en toepassing van abstracte kennis vereisen. De urgentie of noodzaak van die discretionaire bevoegdheid is des te sterker omdat de werkzaamheden een maatschappelijke relevantie hebben: er wordt een maatschappelijke goed mee gerealiseerd. Samengevat: de professional heeft de bevoegdheid om zelf - op basis van zijn of haar expertise en in lijn met de waarden en normen van het beroep - keuzes te maken in hoe hij of zij handelt in een

gegeven situatie, omdat dit noodzakelijk is voor het nastreven van een belangrijke maatschappelijke waarde. De arts bijvoorbeeld, die een behandelplan maakt voor een ernstig zieke patiënt, zal alle beschikbare, relevante medische kennis in moeten zetten en moeten overwegen of - met het oog op de gezondheid van deze individuele patiënt - de baten van de behandeling opwegen tegen een mogelijk gezondheidsverlies als gevolg van deze behandeling (een operatieve ingreep, medicijngebruik of anderszins ingrijpende behandelingen). Omdat de situatie ook nog eens per individu verschilt (denk aan bijvoorbeeld leefstijl), is hier niet sprake van gestandaardiseerd handelen, maar heeft de arts een discretionaire, autonome ruimte om op basis van zijn of haar specialistische expertise een onderbouwde beslissing te nemen over wat in deze situatie juist is.

De discretionaire bevoegdheid om zelf keuzes te maken, is hier een wezenlijk kenmerk van professionaliteit. De discretionaire bevoegdheid hangt samen met de grote complexiteit van de beroepssituatie, de grote mate van expertise en de maatschappelijke relevantie of opdracht van het beroep. Bij gestandaardiseerd, mechanisch, werken bestaat deze bevoegdheid niet.

Overigens, de door Freidson beschreven vijf kenmerken van professionaliteit komen ook terug in verschillende professionaliseringsstrategieën binnen beroepsgroepen. Zo ontwikkelen beroepen vaak een eigen vocabulaire, eigen vaktijdschriften of een eigen beroepsprofiel (zij eisen hiermee discretionaire ruimte op), om de professionele status te versterken (Noordegraaf, 2007). Zo leggen deze strategieën macht bij een bepaalde beroepsgroep: de beslissingsbevoegdheid in het werk komt bij dit beroep te liggen. Dit kan ten koste gaan van de beslissingsbevoegdheid van burgers of andere beroepsgroepen, en kan zo een onwenselijk neveneffect van professionalisering zijn (zie ook de machtsbenadering zoals beschreven door Hoijtink e.a., 2020).

Gebaseerd op het werk van onder anderen Gardner en Shulman en van Freidson beschrijft Manon Ruijters (2015) de volgende kenmerken van professionaliteit:

- *een commitment om te handelen in het belang van individuele cliënten in het bijzonder, en van het welzijn van de maatschappij in het algemeen. Hierbij staat het **dienstverlenende** karakter van het werk centraal;*
- *een vermogen om op een integere manier beslissingen te nemen, in situaties die wat betreft zowel techniek als ethiek onzeker zijn. Hierbij wordt de **onvoorspelbaarheid** van situaties die de professional tegen kan komen, benadrukt, en het feit dat hij of zij daar op een integere manier beslissingen in moet nemen;*

- *een samenhangend geheel van theorie en specialistische kennis, met eigen principes voor professionele groei en reorganisatie. Hierbij staat het maken van een **vertaling** van de beschikbare, abstracte kennis naar de concrete praktijksituatie centraal: praktische wijsheid. Deze kennis is overigens niet altijd bewust of tastbaar te maken (o.a. impliciete kennis en 'tacit knowledge');*
- *een specialistische set van professionele vaardigheden, werkwijzen en gedragingen, uniek voor de professie. Naast kennis staan hier de specifieke **skills en vaardigheden** centraal;*
- *een georganiseerde aanpak voor het leren van ervaring, zowel individueel als collectief, met het oog op de ontwikkeling van nieuwe kennis gelinkt aan de praktijk. **Ontwikkeling** van het vak en de eigen professionaliteit staat hier centraal;*
- *de ontwikkeling van een professionele gemeenschap die verantwoordelijk is voor het overzien en monitoren van kwaliteit, zowel in de praktijk als in de initiële opleiding. Hierbij staat **collectieve ontwikkeling** van het vak centraal.*

Ook in de visie van Ruijters ontstaat discretionaire, autonome ruimte ('autoriteit' in haar terminologie) voor de professional door een specialistische kennisbasis en set van vaardigheden, en is er sprake van een collectieve verantwoordelijkheid voor en betrokkenheid bij de ontwikkeling van die kennis en vaardigheden.

Deze visie op professionaliteit heeft Ruijters ontwikkeld op basis van theoretisch onderzoek, aangevuld met bevindingen uit een groot aantal interviews met professionals. Professionals noemden als kenmerken van professionaliteit: een sterke gedrevenheid en passie, de wens om waarde toe te voegen en een grote leergierigheid. Deze kenmerken komen overeen met de vanuit theorie beschreven kenmerken.

1 Tacit knowledge: de kennis die we door (levens)ervaring opdoen en die een specifieke ordening aanbrengt (Polanyi, in Van Ewijk, 2018), bijvoorbeeld het zien van een geheel in plaats van losse elementen. Deze kennis is echter niet te verwoorden – vandaar de term 'tacit knowledge'. Niet te verwarren met de impliciete kennis van hoe we bijvoorbeeld een auto moeten besturen. Die kennis hebben we ons ooit bewust eigen moeten maken, moeten expliciteren in verschillende stappen ('sequences'), maar eenmaal aangeleerd wordt het routineus en impliciet.

1.4 Vervagende grenzen van professionaliteit en verschillende vormen van professionaliteit

Professionaliteit zorgt als criterium natuurlijk niet voor een hard onderscheid tussen verschillende beroepen. Dat die grenzen niet zo duidelijk zijn, heeft de volgende oorzaken.

Veel beroepen hebben een dienstverlenend karakter en behartigen een sociale waarde; maatschappelijk verantwoord ondernemen en sociaal ondernemerschap zijn ontwikkelingen die de grenzen tussen profit en non-profit (met respectievelijk winstgevend oogmerk of juist maatschappelijke doelstelling) verder doen vervagen.

Daarnaast is er binnen *alle* beroepen een trend van 'professionalisering': toenemende aandacht voor visie- en missie, kennis- en vaardigheden sets en collectieven met beroepscode of andere instrumenten. Professionalisering wordt gezien als iets wat voor alle beroepen wenselijk is: het versterkt het beroep en de beroepsbeoefenaar op relevante punten (Noordegraaf, 2007). Overigens gaat deze trend van professionalisering op zaken als missie, beroepscode en protocollen volgens Noordegraaf (2007) en Noordegraaf en Siderius (2016) in de praktijk samen met een trend van juist de-professionalisering, dus een afzwakking van de autonome ruimte en bescherming van het beroep, door de nadruk op flexibiliteit van werknemers, kosteneffectiviteit en prestatie management.

Naast 'pure professionaliteit' wordt gesproken van mengvormen, zoals 'hybride professionaliteit', 'multiple professionalism' en 'dual professionalism'. Beroepen omvatten zowel inhoudelijke taken van een of meerdere professies als taakgerichte en op efficiency gerichte taken van meer managementachtige beroepen, waardoor zij niet 'puur professioneel' zijn, maar wel deels professioneel (Noordegraaf, 2007; Caza & Creary, 2016). Toch zijn de criteria die Freidson en Ruijters geven relevant in de duiding van het begrip professionele identiteit: professionele autonomie maakt deel uit van het professionele frame van bepaalde beroepsbeoefenaren, en is in die zin een aspect van hun professionele identiteit.

Naast de aandacht voor hybride professionaliteit, is een andere relevante ontwikkeling in het denken over professionaliteit te vinden in het werk van Schön (1983, in Van Ewijk, 2018; Cameron, 200). Volgens Schön heerst in de klassieke of specialistische professies vaak de eendimensionale opvatting van het toepassen van bestaande (specialistische) kennis op individuele cases in de praktijk. Maar bij veel 'frontlinie'-werkers (die in het eerste, directe contact staan met de gebruiker of doelgroep) is de casuïstiek in de praktijk uniek, divers, chaotisch en onzeker. De frontlinie-werker kan niet alleen *bestaande* kennis toepassen in de praktijk, omdat de unieke

praktijksituatie altijd andere aspecten in zich draagt dan waar de theorie of de kennis over gaat. Geconfronteerd met deze chaotische situaties, is het nodig om 'reflectie in actie' toe te passen: de professional kan niet terugvallen op wat hij of zij al weet, maar moet iets nieuws uitproberen, ter plekke reflecteren op wat dit brengt en hierop voortbouwen of het aanpassen. Dit vraagt volgens Van Ewijk (2018) niet zozeer om specialistische kennis, maar om generieke, breed inzetbare kennis. Een belangrijk aspect van deze generieke, breed inzetbare kennis is volgens Spierts (in navolging van Dzur, 2008 in Spierts, 2017; Hermans e.a., 2020) dat het gaat om 'task-sharing' in plaats van 'task-monopoly'. In andere woorden: professionals die in direct contact staan met de gebruikers of doelgroep, waarbij de casuïstiek en werkcontext divers, chaotisch en weerbarstig is, moeten beschikken over een brede, integrale, generalistische set aan kennis en vaardigheden. Onderdeel van deze kennis en vaardigheden is dat zij in samenwerking met anderen, ook niet-professionals, problemen op kunnen lossen (task-sharing) in plaats van zichzelf als expert de probleemoplossing toe te eigenen (taakmonopolie). De theorie van Schön houdt een zekere relativering in van het belang van een duidelijk omlijnde, formele kennisbasis – improviseren lijkt evengoed belangrijk, en reflectie op het handelen. Van Ewijk (2018) en Spierts (2017) voegen daaraan toe dat de kennisbasis van frontlinie-werkers uit generalistische kennis moet bestaan, waaronder kennis over hoe gedeeld probleem-eigenaarschap (task sharing expertise) gestimuleerd kan worden. Bovenstaande theorieën verbreden de definitie van professionaliteit van Freidson: het gaat niet alleen om het kunnen toepassen van een formele kennisbasis, maar ook om reflection in action en het organiseren van samenwerking in de probleemoplossing. Het kunnen beschrijven van welke kennis nodig is om reflectie in actie te kunnen doen, en samenwerking in probleemoplossing te kunnen organiseren, is echter wel relevant, om de professionele autonomie van frontlinie-werkers te kunnen verantwoorden, en het leren van elkaar mogelijk te maken.

1.5 Belang van professionele identiteit

Het thema professionele identiteit is met name onderzocht binnen de beroepsgroepen leraren en medische professionals. Een sterke professionele identiteit draagt bij aan de kwaliteit van het werk en aan het welzijn en de ontwikkeling van de professional (Ruijters, 2015; Caza & Creary, 2016). Een helder professioneel frame (waarden, kennis en vaardigheden die professionals delen met beroepsgenoten) draagt bij aan het ervaren van een professionele identiteit en werkplezier (Molleman & Rink, 2015). Het werkplezier en de professionele identiteit van professionals leiden eronder wanneer zij onzekerheid ervaren ten aanzien van de uitvoering van hun taken, en of die taken wel bij hun beroep passen (Thompson e.a., 2018). Verschillende onderzoeken hebben aangetoond

dat bij verpleegkundigen een sterke professionele identiteit bijdraagt aan de kwaliteit van hun werk (o.a. betere resultaten bij patiënten) en dat een gebrek aan professionele identiteit samenhangt met een lagere kwaliteit van het verpleegkundige werk (Fitzgerald, 2020). Professionele identiteit heeft bij leerkrachten invloed op de betrokkenheid bij het werk, op de werkmotivatie, op de waardering van de resultaten van hun handelen en op de werktevredenheid (Day e.a., 2006; Canrinus e.a., 2012).

Voor het ontwikkelen en bestendigen van een sterke professionele identiteit zijn een opleiding en een werksetting noodzakelijk, die het mogelijk maken voor de student of lerende professional zich te bekwamen in de beroepseigen specialistische set van kennis en vaardigheden. Voorwaarde is wel dat de student een eigen inbreng heeft in dit leerproces – juist voor de persoonlijke inkleuring van en betekenisgeving aan de professionele rol (Trede e.a., 2011). Collectieven of gemeenschappen van beroepsbeoefenaren uit dezelfde beroepsgroep, aandacht voor de persoonlijke inkleuring en achtergrond, rolmodellen en aandacht voor reflectie in de opleiding of in de werksetting dragen bij aan het vormen van een sterke professionele identiteit (Wald e.a., 2015; Beijgaard e.a., 2004; Caza & Craery, 2016).

Contact en samenwerking met beroepsbeoefenaren uit andere professies of disciplines (interprofessionele of interdisciplinaire samenwerking) kan leiden tot een verstevigde beroepsidentiteit, doordat er herkenning onder beroepsgenoten optreedt. Voorwaarde daarbij is dat er erkenning voor de expertise en rol van de andere professies of disciplines is, het gemeenschappelijke doel helder is en er geen bedreiging bestaat voor het eigen bestaansrecht of de eigen expertise (McLean, 2017; Molleman & Rink, 2015; Best & Williams, 2019). Best en Williams (2019) constateren overigens dat, hoewel er vanuit beleid veel aandacht is voor samenwerking tussen sociaal werkers en zorgprofessionals (zie in Nederland bijvoorbeeld het platform 'Met andere ogen' voor interprofessionele samenwerking op het snijvlak van onderwijs en jeugdzorg), er nog weinig onderzoek is gedaan naar hoe interprofessionele samenwerking wordt ervaren door deze verschillende professies en de uiteindelijke doelgroep (cliënten, patiënten, bewoners).

1.6 Afsluiting van dit hoofdstuk

In dit hoofdstuk heb ik laten zien dat professionele identiteit een sociale identiteit is die bijdraagt aan kwaliteit van het werk. Tevens heb ik aangegeven dat professionele identiteit een complex begrip is dat bestaat uit zowel collectieve, werkgebonden zaken (zoals gezamenlijke missie, kennisbasis en collectieve organisatie) als persoonlijke aspecten (zoals eigen werkervaring, socialisatie en eigen normen en waarden). Voor de professionele identiteit zijn de maatschappelijk opdracht en de hieraan gekoppelde specialistische basis van kennis en vaardigheden en de discretionaire ruimte onderscheidende kenmerken. Deze kenmerken onderscheiden professionele beroepen van andere beroepen. Dit is geen hard onderscheid, maar het maatschappelijk belang van het beroep in combinatie met de specialistische kennis die nodig is dat belang te kunnen borgen, vormt wel de basis voor de professionele autonomie en de discretionaire bevoegdheid. Ook vereist het zaken als een stevige opleiding, collectief leren en collectief vastgestelde standaarden van kwaliteit, en een zekere mate van beroepsbescherming. Bij frontlinie-werkers kan die set van kennis en vaardigheden niet alleen bestaan uit formele kennis, maar moet deze ook kennis over reflectief leren en het organiseren van samenwerking bevatten. In het volgende hoofdstuk zal ik ingaan op de professionele identiteit van de sociaal werker, en op de vraag in hoeverre de kenmerken van professionele identiteit ook aanwezig zijn in het werk van de sociaal werker.

2

Sociaal werk

Wat is de professionele identiteit van het beroep van sociaal werker? Dit is de hamvraag van dit lectoraat. De vraag lijkt niet lastig te beantwoorden. Sociaal werk kent een rijke en goed vastgelegde geschiedenis, en er zijn veel definities en beschrijvingen van wat sociaal werk is, waar ook nog eens veel overeenkomsten en overlap tussen bestaan. In dit hoofdstuk ga ik eerst in op de geschiedenis van de functie van de sociaal werker en daarna op enkele maatschappelijke ontwikkelingen die relevant zijn geweest voor de invulling van het beroep sociaal werker. Vervolgens zal ik, met inachtneming van de beschrijving van professionele identiteit in hoofdstuk 1, enkele kanttekeningen plaatsen bij de professionele status en identiteit van sociaal werk – waardoor de vraag naar de professionele identiteit van de sociaal werker toch lastig te beantwoorden blijkt.

2.1 Geschiedenis van sociaal werk: van liefdadigheid naar beroep

De geschiedenis van sociaal werk in Nederland en wereldwijd is in veel publicaties uitgebreid beschreven, zie bijvoorbeeld de ‘canon sociaal werk Nederland’ (www.canonsociaalwerk.eu/nl/) en *Sociaal werk in Nederland* van Bijlsma en Janssen (2008). Sociaal werk kent een lange geschiedenis en in een groot deel van die geschiedenis is sociaal werk een vorm van liefdadigheidswerk.

Lange tijd vond vanuit een christelijke of humanistische visie armenzorg, zorg voor (wees)kinderen en zorg voor mensen met een beperking of stoornis plaats. Deze zorg werd vaak incidenteel, ad hoc of langdurig op vrijwillige basis door individuen verleend. Maar grotendeels kwam deze zorg van kerkelijke instellingen die zichzelf een verantwoordelijkheid voor de zorg voor mensen in nood hadden opgelegd en deze zorg structureel organiseerden, bijvoorbeeld in de vorm van het aanstellen van aalmoezeniers. Zij deden dit vaak vanuit de opvatting dat armoede en de daarmee gepaard gaande noden een permanent en noodzakelijk onderdeel waren van de (feodaal ingerichte) samenleving en dat er een morele plicht was deze noden te verlichten (Trattner, 2007). De feodale structuren verdwenen steeds meer en er kwam enerzijds een kapitalistische economie op en anderzijds een democratische politiek gevoed door verlichtingsidealen. Daarin werd de veelal materiële ondersteuning voor mensen in situaties van armoede en achterstand in toenemende mate een taak van de nationale overheden. Die taak werd repressief en socialiserend ingevuld: in groter wordende steden met slecht betaald werk, slechte woonomstandigheden en veel verleidingen moesten antisociale tendensen en criminaliteit onderdrukt worden, en de sociale rust en orde hersteld. Aan maatregelen (zoals de Poor Law uit 1601 in Engeland) die de overheid oplegde, lag onder andere de opvatting ten grondslag dat armoede en andere ontberingen niet de schuld van het

individu, maar van het (economische en politieke) systeem zijn, dat mensen een basaal recht hebben op bestaanszekerheid en dat armoede niet noodzakelijk, maar te verhelpen of te voorkomen is. Het verheffingsideaal en het geloof in de maakbaarheid van de samenleving leidden tot de beginselen van de verzorgingsstaat in de westerse wereld. De aard van de ondersteuning was veelal materieel en bestond daarnaast uit werkverschaffing, opvoeding van (wees) kinderen en zorg voor mensen met beperkingen en stoornissen in inrichtingen. Naast overheidssteun bleef steun vanuit christelijke en humanistisch geïnspireerde liefdadigheidsorganisaties een belangrijke bron van hulp (ook als reactie op de soms lage kwaliteit van de zorg en steun door overheidsorganisaties). De behoefte aan steun was groot. Die behoefte werd versterkt door zaken als natuurrampen, epidemieën, economische depressies, interne conflicten of oorlogen, maar ook in tijden van economische hoogconjunctuur kwam de welvaart die de industriële revolutie bracht, niet ten goede aan een groot deel van de arbeiders. In grote steden was sprake van een toenemend aantal mensen die niet zelf in hun basale levensonderhoud konden voorzien en afhankelijk waren van staatssteun of particuliere liefdadigheid (Trattner, 2007). De 'social question' of 'sociale quastie' waar een publiek debat over werd gevoerd, ging over de sterk ongelijke verdeling van de toegenomen welvaart.

De uitvoering van de ondersteuning aan de steeds grotere groep armen en mensen met andere noden, werd steeds meer een taak die expliciet belegd werd; daartoe werden 'overseers' (Trattner, 2007; Leighninger, 2012) of 'opzichters' (Bijlsma & Janssen, 2008) en 'charity workers' (Rowe & Singer, 2012) aangesteld, vaak nog op vrijwillige (onbetaalde) basis.

In de 19e en begin 20e eeuw ontstond in verschillende westerse landen het beroep 'sociaal werker', in het Engels als 'social worker' aangeduid. De werkwijze van sociaal werk werd onder meer gebaseerd op de individuele benadering van de Charity Organization Society, een liefdadigheidsorganisatie in Engeland: met 'vriendelijke' huisbezoeken (de 'friendly visitor'), gericht op materiële ondersteuning, op het vinden van werk en op het versterken van morele deugden (onder andere door als friendly visitor zelf een goed voorbeeld te zijn) (Leighninger, 2012). Een andere inspiratiebron voor sociaal werk was de meer collectieve benadering van het community work zoals Jane Adams dat ontwikkelde in de Verenigde Staten: met buurthuizen in achterstandswijken waar medische zorg, kinderopvang, werkbemiddeling, training van praktische vaardigheden, belangenvertegenwoordiging en politieke beïnvloeding plaatsvonden (Leighninger, 2012). Daarnaast was het werk van Dorothea Dix voor een meer menswaardige behandeling van mensen met een stoornis of beperking in de opvanginstellingen belangrijk voor de ontwikkeling van sociaal werk in instellingen. Veel vrouwen waren werkzaam in dit beroep, omdat vanuit de geschiedenis van liefdadigheid vooral veel welgestelde vrouwen (die daarvoor

de tijd hadden) de zorg en ondersteuning uitvoerden. Maar ook omdat de heersende opvatting was dat met name vrouwen beschikten over kwaliteiten zoals empathie, betrokkenheid bij anderen en zorgzaamheid, die als essentieel gezien werden voor het werk; onder anderen de pionier in Nederland, Hélène Mercier, verdedigde dit (Bijlsma & Janssen, 2008).

Met het beroep sociaal werker en enkele belangrijke voorbeelden van werkwijzen voor sociaal werk, ontstonden eind 19e, begin 20e eeuw wereldwijd opleidingen sociaal werk – een belangrijke stap in de professionalisering van het sociaal werk. In Amsterdam werd in 1899 de eerste opleiding sociaal werk (de Opleidingsinrichting voor Sociale Arbeid, later ‘School voor maatschappelijk werk’ geheten) opgericht door Marie Muller-Lulofs, in samenwerking met Hélène Mercier. In 1919 werd in de Verenigde Staten de American Association of Schools of Social Work opgericht. Verdere stappen in de professionalisering van sociaal werk waren: de oprichting van (beroeps)verenigingen zoals de American Association of Social Workers in 1921 en de Nederlandse Vereeniging voor Armeazorg en Weldadigheid in 1908; de oprichting van vaktijdschriften en de organisatie van nationale en internationale bijeenkomsten, zoals de eerste bijeenkomst van de International Conference of Social Work in Parijs in 1927 (Rowe & Singer, 2012); en de ontwikkeling van op onderzoek gebaseerde methodieken. De belangrijkste (primaire) methodiek was ‘social casework’, ontwikkeld door Mary Richmonds (in Nederland verder ontwikkeld door Marie Kamphuis): een systematische werkwijze om individuele cliënten helpen om te gaan met problemen in sociaal functioneren en welzijn. Overigens, internationaal is de term social work al lang gangbaar voor de brede beroepsgroep van sociaal werkers. In Nederland worden de beroepsnaam sociaal werk en de opleidingsnaam Social Work pas sinds kort veelvuldig gebruikt – lange tijd werden namen als maatschappelijk werker en sociaal pedagogisch hulpverlener gebruikt.

De opkomst van het beroep van sociaal werker eind 19e, begin 20e eeuw viel samen met de opkomst van de verzorgingsstaat of 'welfare state' en het toekennen van essentiële sociale rechten aan mensen. Denk bij sociale rechten aan: de kinderrechten, zoals het recht op onderwijs (1901), het verbod op kinderarbeid (1874) en het recht op bescherming van de ontwikkeling en opvoeding (1901); de sociale zekerheidswetten zoals de Arbeiderswet, de Woningwet, de Ongevallenwet en de Ziektewet; en de wetten voor mensen met een beperking of stoornis zoals de Krankzinnigenwet (1841). Soortgelijke 'welfare'-wetten werden in alle westerse landen ingevoerd en internationaal werden primaire rechten van mensen op bescherming en bestaanszekerheid erkend. Deze trend om mensenrechten eerst op nationaal niveau te erkennen, was de opstap naar de internationale samenwerking in de vorm van mensenrechtenverdragen zoals de Universele

Verklaring van de Rechten de Mens, het Internationaal Verdrag inzake de Rechten van het Kind, het Europees Verdrag tot Bescherming van de Rechten van de Mens en de Fundamentele Vrijheden en het Verdrag inzake de rechten van personen met een handicap. Dat sociaal werkers dezelfde sociale principes onderschrijven als mensenrechtenverdragen, zij in de totstandkoming van deze verdragen een actieve rol hebben gespeeld (onder anderen Jane Addams) en zij in de uitvoering van hun werk gestalte geven aan deze principes, maakt dat we sociaal werk een 'mensenrechtenberoep' kunnen noemen (Healy, 2008).

2.2 Sociaal werk en de omslag naar de participatiesamenleving

In de jaren tachtig van de 20e eeuw vond de omslag plaats van de verzorgingsstaat naar de participatiesamenleving. De daarmee gepaard gaande neoliberale denkwijze over de verhouding tussen staat en burgers veranderde het sociaal werk ingrijpend op een aantal punten, die ik in deze paragraaf beschrijf.

2.2.1 Nadruk op participatie, activering en outreachend werken

Vanaf de jaren tachtig van de 20e eeuw brokkelde de verzorgingsstaat af onder invloed van zowel neoliberale (zoals verwoord door Bolkestein in *Het heft in handen*, 1995), als 'conservatief' communitaristische (zoals verwoord door Etzioni in *The third way to a good society*, 2000) tendensen in de samenleving en politiek. De verzorgingsstaat werd 'failliet' verklaard vanwege de toegenomen kosten, de bureaucratie, het misbruik, de inefficiëntie en het gebrek aan positieve resultaten. De beeldvorming was dat de overheid was doorgeslagen in het creëren van vangnetten en oplossingen voor alle problemen die mensen kunnen ervaren, waarmee burgers eerder passieve slachtoffers en structureel hulpbehoevend werden gemaakt, dan in staat gesteld zelf een beter leven te leiden. Een terugtrekkende overheid, meer plichten in plaats van rechten, een grotere individuele verantwoordelijkheid en tegelijkertijd een moreel appel op het maatschappelijk middenveld om sociale verbanden te waarborgen, waren het gevolg. Ook deze ontwikkeling verliep in grote delen van de westerse wereld enigszins parallel, in eerste instantie vooral in de Verenigde Staten ('war on the welfare state', Trattner, 2007) en Engeland, later (in meer of mindere mate) het Europese continent. Voor sociaal werkers was dit een omslagpunt in de geschiedenis: zij werden niet alleen als onderdeel gezien van een falend sociaal systeem, maar zij werden als medeplichtig gezien aan het creëren en in stand houden van een samenleving waarin mensen afhankelijk, klein en weerloos gemaakt werden in plaats van een samenleving waarin mensen tot hun recht kwamen – sociaal werkers zouden hier zelf belang bij hebben (Achterhuis, 1979).

De participatiesamenleving die in Nederland met name vorm heeft gekregen in de Participatiewet en andere wetten waarin participatie benadrukt wordt (zoals de Wet maatschappelijke ondersteuning, de Jeugdwet en de Wet langdurige zorg), is een samenleving met niet alleen 'minder' zorg en ondersteuning, maar ook met 'andere' zorg en ondersteuning. Deze zorg en ondersteuning zijn gericht op het bevorderen van de eigen regie en eigen kracht, met inzet van het eigen sociale netwerk - ten behoeve van het versterken van de *civil society* of burgergemeenschap. Vanwege het belang van het eigen netwerk, samenwerkingsverbanden en partnerschappen voor sociale zekerheid en sociaal functioneren, wordt ook wel gesproken over een 'netwerksamenleving' (Jansen & Kwakernaat, 2014). De omslag naar de netwerksamenleving heeft tot een de-institutionalisering van zorg en ondersteuning geleid. Begin 20e eeuw bevond een groot deel van de doelgroep zich in instellingen: kindertehuizen, tehuizen voor mensen met verstandelijke beperkingen of psychiatrische problematiek en armenhuizen. Institutionaliserende gebeurde vanuit de opvatting dat het beter was mensen uit hun erbarmelijke omgeving weg te halen en dat de kwaliteit van de ondersteuning beter zou zijn wanneer die gebundeld was op één locatie (Trattner, 2007). Maar de opvatting over de relevantie en wenselijkheid van geïnstitutionaliseerde zorg en ondersteuning veranderde in de jaren daarna en daarmee zijn de locaties waar sociaal werkers hun beroep uitoefenen, heel divers geworden: in ziekenhuizen, instellingen voor zorg en ondersteuning, psychiatrische klinieken, opvanghuizen, leefgroepen en buurthuizen, maar ook op scholen (bijvoorbeeld schoolmaatschappelijk werk), in bedrijven (bijvoorbeeld bedrijfsmaatschappelijk werk), op 'straat' (jongerenwerk, opbouwwerk), online, in multidisciplinaire centra, aan de 'keukentafel', eigenlijk overal waar de doelgroep zich bevindt. Outreachend werken in de vorm van 'erop afgaan' (Van der Lans, 2010) of 'present zijn' (Baart, 2004) is de werkvorm van het sociaal werk geworden begin 21e eeuw: als geen ander staat de sociaal werker dicht bij de doelgroep, kent de doelgroep, weet wat er speelt (sociaal ondernemer in Rotterdam Mireille van den Berg (persoonlijke communicatie) spreekt over 'infiltreren in de samenleving') en maakt deel uit van de leefomgeving van de doelgroep en niet alleen maar van het systeem.

De omslag naar de participatiesamenleving betekende een verandering in de rol en de aard van het werk van de sociaal werker. Outreachend werken, activeren, bevorderen van participatie, versterken van eigen kracht, betrekken en versterken van het netwerk, en aansluiten bij de leefwereld zijn sleutelwoorden geworden. Deze terminologie wordt gebruikt in de sociale wetgeving en het sociale beleid, zoals in het programma 'Welzijn Nieuwe Stijl' dat het ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport (2010) in samenwerking met de toenmalige MOgroep (nu Sociaal Werk Nederland) en de Vereniging van Nederlandse Gemeenten in 2010 uitrolt (en dat formeel in 2012 is afgerond). Zorgen,

ondersteunen en hulpverleners behoren natuurlijk nog steeds tot de rollen en taken van de sociaal werker, maar deze zijn minder belicht dan de sociaal activerende taken sinds de invoering van Welzijn Nieuwe Stijl.

2.2.2 Nadruk op efficiency en resultaatgerichtheid

Efficiency en effectiviteit van het sociaal werk zijn centraal komen te staan in het neoliberale discours dat sinds de jaren tachtig van de 20e eeuw de dominante stroming is in het publieke beleid. Beheersbaarheid van de (kosten van de) uitgedijde sector zorg en welzijn wordt een belangrijke politieke waarde: bureaucratie en bezuinigingen nemen toe in een poging de kosten inzichtelijker te maken en te beperken. Voor sociaal werk in de volle breedte van het vak betekent dit een grote nadruk op verantwoording, waarbij het vastleggen van gebruikte werkwijzen en de resultaten ervan prioriteit heeft. Voor de verschillende doelgroepen, problematiek en benaderingen van sociaal werk ontstaan steeds meer specifiek uitgeschreven werkwijzen, met handboeken, tools en instrumenten. Methodische overzichtswerken of bundels laten de veelzijdigheid van verschillende methodieken zien (zie bijvoorbeeld de methodische gereedschapskist van De Mönnink, 2016). Effectstudies worden uitgevoerd om de resultaten van de verschillende werkwijzen van sociaal werk in kaart te brengen, en deze methodieken op te laten nemen in de verschillende databanken met effectieve interventies (bijvoorbeeld die van het Nederlands Jeugdinstituut, Movisie en Vilans).

2.2.13 Nadruk op generalistisch, integraal sociaal werk

In heel de (westerse) maatschappij was in de 20e eeuw een professionaliseringstrend gaande die heeft gezorgd voor functiedifferentiatie. Met het opdelen van grote taken in kleine specifieke taken waarvoor specialisten ingezet konden worden, zou een meer efficiënte en kwalitatief betere manier van werken ontstaan. De functiedifferentiatie heeft gezorgd voor een opmars van allerlei beroepsnamen binnen het werkdomein van sociaal werk, zoals jobcoach, schoolmaatschappelijk werker, jeugdzorgwerker, opbouwwerker, jongerenwerker, ggz-agoog... Dit betekende ook een diversiteit aan sociale opleidingen: Maatschappelijk werk en dienstverlening, Sociaal pedagogische hulpverlening, Cultureel maatschappelijke vorming, Geestelijk pastoraal werk, Creatieve therapie, Toegepaste psychologie en Pedagogiek, met daarin weer specialismen zoals jeugdzorgwerker, ggz-agoog en dergelijke, naast de opleiding Social Work.² De functiedifferentiatie en hiermee gepaard gaande methodiekontwikkeling en certificering heeft ontegenzeggelijk veel waarde gehad voor de professionele status van het werk (de verplichte registratie bij Stichting Kwaliteitskader jeugd bijvoorbeeld, maakt duidelijk dat

2 Dit zijn de benamingen van de verschillende studies die in 2013 (voorafgaand aan het rapport *Meer van waarde* en de ontwikkeling van een landelijk opleidingsprofiel sociaal werk) vielen onder het domein hogere sociale studies van de Vereniging Hogescholen.

het werk met kwetsbare kinderen specifieke expertise vraagt en met een grote verantwoordelijkheid gepaard gaat). Tegelijkertijd heeft het de blik versmald van de uitvoerende sociaal werkers tot de eigen taken, deelgebieden en werkwijzen, waardoor juist de generalistische, integrale aanpak met aandacht voor het totaal (het gehele probleem waar de persoon, het gezin of de wijk mee te maken heeft) verdwijnt. Het programma 'Welzijn Nieuwe Stijl', de oprichting van de Beroepsvereniging van Professionals in Sociaal werk en het rapport *Meer van waarde* (Vereniging Hogescholen, 2014) waarin een brede opleiding Social Work met de profielen Jeugd, Welzijn & Samenleving en Zorg wordt voorgesteld, hebben als doel: ontkokering en generalistisch, integraal sociaal werk (Bruins & Grymonprez, 2020). Integraal werken vraagt van de sociaal werker een brede blik, een holistische benadering van sociale vraagstukken, generalistische kennis van verschillende leefgebieden en een verbindende rol naar specialisaties binnen en buiten het sociaal werk.

2.3 Ontwikkelingen in sociaal werk in de 21e eeuw: complexiteit van maatschappelijke vraagstukken en interprofessioneel werken

Een belangrijke maatschappelijke ontwikkeling in de 21e eeuw is dat de samenleving - in de woorden van Van Ewijk (2018) - sociaal steeds complexer wordt, en mensen met steeds meer keuzes, maar ook steeds meer risico's omgeven worden. In de vaak aangehaalde woorden van Beck (1992) gaat het om een 'risicosamenleving', waarin mensen in toenemende mate om moeten gaan met onzekerheid en risico op microniveau (onzekerheden in opvoeding, werk e.d.), maar ook op macroniveau. Op macroniveau spelen de onzekerheden over veiligheid als gevolg van terrorisme, polarisatie, klimaatontwikkeling en bedreiging van de gezondheid (bijvoorbeeld COVID-19) - risico's die politieke of wetenschappelijke systemen niet langer controle lijken te hebben. Hieraan gerelateerd spreekt Boutellier (2005) over een 'veiligheidsutopie': de onmogelijke combinatie van de behoefte aan maximale vrijheid in combinatie met de behoefte aan maximale veiligheid. Van Ewijk (2018) schetst de toegenomen sociale complexiteit als een toename van kennis, welvaart en (keuze)mogelijkheden, en een afname van sociale inbedding zoals te zien in lossere gezinsverbanden, flexibelere arbeidscontracten, (super) diversiteit en anonimiteit in de wijk en meer sociale mobiliteit. Mensen hebben volgens Van Ewijk goede sociale competenties nodig om met die flexibele sociale relaties, die wisselende sociale omgevingen en de beschikbare keuzeopties om te kunnen gaan. En veel mensen hebben moeite om die sociale competentie te ontwikkelen, wat leidt tot een gebrekkig sociaal functioneren: sociaal isolement, moeite met het vinden en behouden van werk of opleiding, moeite met het aangaan van langdurige relaties, moeite met het ontwikkelen van een eigen

perspectief op een zinvol leven, maar ook agressie, verwaarlozing, verwardheid, depressie en verslaving. Deze mensen zijn sociaal kwetsbaar, en niet slechts tijdelijk (zoals iedereen wel eens is), maar chronisch. De sociale complexiteit van de samenleving (die zich uit in sociale fragmentatie en gebrek aan sociale cohesie) en de sociaaleconomische, gezondheids-, veiligheids- en ecologische risico's brengen mensen in een toestand van onzekerheid (Geldof, 2011). Dit ondermijnt hun gevoel van controle en het gevoel ergens bij te horen. Dit uit zich onder andere in een gebrek aan vertrouwen in de maatschappelijke instituties, die juist bescherming van of zorgvuldige omgang met de belangen van de burger tot doel hebben (Peeters e.a., 2021). De Beroepsvereniging van Professionals in Sociaal Werk spreekt in haar *Koersnotitie BPSW 2020-2025* (2020) over het ontstaan van een nieuwe tweedeling in de samenleving: tussen mensen die veel en mensen die weinig risico's lopen, en mensen die wel en mensen die niet over het vermogen en de middelen beschikken om te kunnen omgaan met deze risico's.

Sociaal werkers worden geconfronteerd met toenemende problemen in sociaal functioneren, waar een grote diversiteit aan samenlevingsvraagstukken achter schuilgaat. Dit vraagt meer aandacht voor hun *verbindende rol*, vanuit nabijheid en vertrouwen, en hun *innovatieve rol*: zij vormen nieuwe sociale verbanden tussen mensen, zij brengen partijen bij elkaar en zij gaan polarisatie tussen burgers onderling en tussen burgers en overheid tegen. Sociaal werkers worden ingezet of op zijn minst opgeroepen om splijting binnen de samenleving tegen te gaan (bijvoorbeeld naar aanleiding van de Black Lives Matter-beweging en de coronamaatregelen, maar ook naar aanleiding van de klimaatdiscussie en de energietransitie).

De complexiteit van deze vraagstukken vraagt ook om een *interprofessionele benadering*, juist om de verschillende leefdomeinen waar problemen zich op manifesteren in samenhang te kunnen duiden en aanpakken. En daarmee hun weerbarstigheid tegemoet te komen. Vraagstukken die typisch op het snijvlak van welzijn en andere domeinen liggen, zijn: duurzaamheid; gezondheid; e-health (waaronder domotica), inclusieve technologie en e-democratie.

Duurzaamheid. Een prangende maatschappelijke opgave in Nederland is volgens het Sociaal en Cultureel Planbureau (2019) het stimuleren van een duurzame, gezonde leefomgeving en leefstijl. Kenmerkend aan deze opgave is dat deze sectoroverstijgend is. En daarmee vraagt zij om interprofessioneel samenwerken tussen verschillende disciplines, waaronder sociaal werk (Truell & Jones, z.d.), maar ook zorg, economie en technologie. Een ander kenmerk van de opgave is volgens de European Environment Agency (2019) dat sociale ongelijkheid en maatschappelijke tegenstellingen hierin een rol spelen. Gezinnen in kwetsbare omstandigheden leveren bijvoorbeeld een relatief kleine bijdrage aan de milieuproblematiek, maar zij

dragen er de hoogste lasten van: zij leven bijvoorbeeld vaker in omgevingen waar zij gezondheidsschade ondervinden als gevolg van vervuilende omgevingsfactoren zoals luchtvervuiling (Vanhille e.a., 2019). De nadruk op groen en gezond biedt kansen voor de sociaal werker, met name in de nulde en eerste lijn, door het (gezamenlijk met burgers) ontwikkelen van lokale initiatieven voor groene, duurzame voorzieningen die bijdragen aan een gezonde leefstijl en leefomgeving. Denk hierbij aan stadsboerderijen, stadskwekerijen, volksmoestuinen, natuurspeeltuinen, gesloten kringloopsystemen en energieneutrale buurten en wijken (green social work: Dominelli, 2020; ecosocial work: Rambaree e.a., 2019; Vlaar, 2019). Deze initiatieven hebben naast gezondheidsdoelstellingen, vaak ook sociale doelstellingen zoals sociale cohesie, empowerment, talentontwikkeling of participatie van mensen met een afstand tot arbeidsmarkt of opleiding (Postma, 2017). Doorgaans zijn de resultaten van deze initiatieven nog niet goed onderzocht, en er is weinig methodiekontwikkeling. Verbetering is ook nodig wat betreft samenwerking met andere disciplines, zoals met huisartsen en jeugdgezondheidszorgswerkers (Ballering e.a., 2016; Nikki e.a., 2019), maar ook met professionals gebiedsontwikkeling, energieprofessionals en dergelijke (Sanders, 2014).

Gezondheid. Gezondheidsbevordering is landelijk een aandachtspunt, zoals het Nationaal preventieakkoord laat zien, waarin ingezet wordt op een gezonde leefstijl. Maar vooral in Rotterdam (Erdem e.a., 2020) is aandacht nodig: de sociaal-emotionele gezondheid, de gezondheid van het gewicht en de gezondheid van het gedrag van kinderen zijn op zorgwekkend niveau. Een derde van de kinderen in groep 7 heeft bijvoorbeeld geen gezond gewicht. De meest recente Gezondheidsmonitor Volwassenen en Ouderen (2020) laat zien dat Rotterdam lager dan gemiddeld scoort op ervaren gezondheid van de bewoners. Volgens het rapport *Gezonde stad index 2020* van Arcades (2020) staat Rotterdam op de laatste plaats in de index van gezonde steden. Rotterdam scoort relatief laag op zaken als mobiliteit, gebouwde omgeving, buitenruimte, milieu en sociale gemeenschap. Overgewicht en problemen in de psychosociale ontwikkeling hangen met elkaar samen (Amiri & Behnezhad, 2019). Deze relatie is overigens complex: een ongezonde leefstijl die leidt tot overgewicht, kan bijvoorbeeld stress, trauma of sociaal-emotionele problematiek als oorzaak hebben; dit overgewicht kan vervolgens weer bijdragen aan stress, depressie en afname van welbevinden (Gundersen e.a., 2011; Hruby e.a., 2016; McKelvey e.a., 2019). Een gezonde leefstijl draagt bij aan een langere levensverwachting en betere kwaliteit van leven (Licher e.a., 2019). Ook hier liggen kansen voor sociaal werkers: in achterstandswijken in Rotterdam ontwikkelen sociaal werkers initiatieven die bijdragen aan een gezonde leefstijl door middel van gezonde voeding en sportactiviteiten, zoals kookworkshops in huizen in de wijk en buitenschoolse sportactiviteiten voor kinderen in achterstandswijken. Hierin werken zij samen met huisartsen, maar ook professionals op het gebied van beweging en voeding.

E-health (waaronder domotica), inclusieve technologie en e-democratie.

Er is een toename van consumentenelektronica (domotica genoemd) in zorg en welzijn ter ondersteuning van de zelfstandigheid en zelfregie van de cliënten (Boshuizen e.a., 2015). Denk aan apparaten voor het herinneren aan (zorg) activiteiten (zoals innemen medicijnen en terugvinden van sleutels, uitvoeren van dagelijkse activiteiten (zoals een zorgarm), communiceren (zoals een spraaksysteem op een device) en beschermen van veiligheid of vergroten van welzijn (zoals een knuffelrobot). Tevens zien we inclusieve technologie, die mensen met een afstand tot de arbeidsmarkt helpt bij het vinden van werk en fysiek, cognitief of sociaal ondersteunt bij de uitvoering van het werk (Looze & Hazelzet, 2019), denk aan: een virtuele coach voor het maken van een CV of voeren van een sollicitatiegesprek; augmented reality waarmee aanvullende instructie of een aanwijzing gegeven wordt bij het uitvoeren van taken; serious games voor het oefenen van vaardigheden; of een social robot voor het trainen van empathie en andere sociale vaardigheden. Voorbeelden van e-health (digitale zorg) in de jeugdzorg zijn de serious game A.L.I.B.I en apps ter bevordering van positief ondersteunend gedrag bij jongeren met psychosociale problematiek (Vuijk, z.d.). Ook ter bevordering van sociale cohesie in wijken en sociale participatie van bewoners wordt technologie ingezet als middel om aan te sluiten bij de leefwereld van bewoners; om op een efficiënte manier informatie te delen en contact te maken; om samenwerking of uitwisseling te faciliteren tussen bewoners; en om – op het niveau van de straat of de wijk – betrokkenheid bij en beïnvloeding van beleid te realiseren (e-democratie) Netwerk Democratie, 2019).

Bij e-health, inclusieve technologie en e-democratie zijn hulpbronnen zoals sociale steun, feedback op prestaties en beslissingsruimte voorwaarden voor een succesvolle implementatie van de technologische innovaties (Plomp & Peeters, 2020). Net als bij de maatschappelijke opgave tot duurzame ontwikkeling, gaat het bij e-health, inclusieve technologie en e-democratie ook om het tegengaan van verschillen en een maatschappelijke kloof, in dit geval van een digitale kloof. Het vergroten van digivaardigheid en digiveiligheid en het laten aansluiten van de digitale wereld bij de leefwereld van de gebruikers is een van die maatschappelijke opgaven waarin sociaal werkers, samen met zorgprofessionals en technologen, een rol kunnen spelen (Rotterdam e-health agenda, z.d.).

Deze paragraaf heb ik laten zien dat sociaal werkers in interprofessionele samenwerking een bijdrage kunnen leveren aan maatschappelijke opgaven. Echter, voor succesvol interprofessioneel samenwerken is het nodig dat de sociaal werkers precies weten waarin zij wel of niet expert zijn, en wat de doelstellingen zijn waar zij vanuit hun professies aan kunnen werken. Interprofessionele settings kunnen dit verhelderen, en daardoor een bijdrage leveren aan een sterkere professionele identiteit. Maar wanneer er sprake is van onduidelijke doelen en onderlinge concurrentie, kunnen interprofessionele settings de professionele identiteit juist ook verzwakken.

2.4 Professionele identiteit van sociaal werk

Sociaal werk kent een lange geschiedenis, waarin de kernaspecten van het sociaal werk zich gevormd hebben. Meer recente maatschappelijke ontwikkelingen hebben daarin accenten aangebracht die vaak nog nadere invulling of explicitering behoeven. De breedheid van het sociale domein, de veelheid aan verschillende functies, doelgroepen, rollen en de vervagende grenzen tussen bijvoorbeeld de domeinen welzijn en gezondheid, maken dat het lastig is om van één heldere beroepsidentiteit of één concreet beroepsbeeld te spreken. Legitimeringsvragen zoals 'wat is sociaal werk?' en 'waarom doet sociaal werk ertoe?' spelen al lang (zie bijvoorbeeld Van der Laan, 1990; Kamphuis, 1960) en hebben recent nieuwe urgentie gekregen, juist door de accentverschuivingen die binnen het beroep plaatsvinden. Desondanks bestaat er op basis van nationale en internationale vakliteratuur eenduidigheid over de globale contouren en kernaspecten van sociaal werk. De definitie van sociaal werk van de International Federation of Social Workers (2014) luidt als volgt:

Social work is a practice-based profession and an academic discipline that promotes social change and development, social cohesion, and the empowerment and liberation of people. Principles of social justice, human rights, collective responsibility and respect for diversities are central to social work. Underpinned by theories of social work, social sciences, humanities and indigenous knowledges, social work engages people and structures to address life challenges and enhance wellbeing.

Deze definitie wordt breed gedragen en is uitgangspunt voor tal van nationale en internationale publicaties over het wat, hoe en waarom van sociaal werk, zoals in Nederland het *Basisboek sociaal werk* (Spierings & Spierts, 2020), het *Beroepscompetentieprofiel voor de sociaal werker Welzijn en Maatschappelijke Dienstverlening* (Sociaal Werk Nederland, 2018), het *Beroepsprofiel voor de sociaal werker* (Beroepsvereniging van Professionals in Sociaal Werk, in druk), het Landelijk opleidingsdocument sociaal werk (2017).

De definitie benoemt twee aspecten die een claim leggen aangaande de professionele status van het beroep:

- 1 *Sociaal werkers hebben een maatschappelijke opdracht in het realiseren van sociale waarden, zoals sociale rechtvaardigheid, mensenrechten en respect voor diversiteit.*
- 2 *Dit doen zij praktijkgericht, maar onderbouwd of versterkt door ('underpinned by') theorieën over sociaal werk en sociale en andere mensgerelateerde wetenschappen en kennis.*

Hieraan gekoppeld is de professionele autonomie of discretionaire bevoegdheid van sociaal werkers als centraal kenmerk. Dat wil zeggen: los van bijvoorbeeld lokaal sociaal beleid en van werkwijzen en doelstellingen binnen specifieke organisaties, hebben sociaal werkers een door de internationale beroepsgroep gedragen maatschappelijke opdracht, die zij kunnen waarmaken met de specifieke kennis en theorie waar zij over beschikken en die wordt onderbouwd door de academische discipline die sociaal werk ook is.

Een omschrijving van sociaal werk die in Nederland vaak aangehaald wordt en die aansluit bij bovenstaande internationale definitie, is die van Hans van Ewijk (2014). In die definitie is de opdracht van sociaal werk: "... om mensen in hun sociaal functioneren, hun gedrag en onderlinge verhoudingen, te ondersteunen en te versterken. Er zijn geen andere professies die sociaal functioneren als kern van hun beroep hebben, dus hier hebben we ook onze uniciteit." (p. 7). En dan is er de definitie van de verkenningscommissie hoger sociaal agogisch onderwijs (Vereniging Hogescholen, 2014), waarin sociaal werkers "de sociale kwaliteit van de samenleving", begrepen als "sociale samenhang, inclusiviteit en participatie van burgers", bevorderen (p. 9).

Bovenstaande definities en begrippen zijn abstract van aard. Zij vragen om een nadere uitwerking om meer concreet zicht te krijgen op de identiteit van de sociaal werker. In verschillende uitwerkingen van de definitie van sociaal werk en begrippen in die definitie wordt allereerst een tweedeling gemaakt wat betreft de richting van het sociaal werk. Het bevorderen van het sociaal functioneren van mensen of de sociale kwaliteit van de samenleving vergt namelijk zowel een op het functioneren van individuen en groepen gerichte benadering als een op de systemen en structuren gerichte benadering. De sociaal werkers helpen bijvoorbeeld mensen die moeite hebben met het vinden van betaald werk, door middel van trainingen, oriëntatie op werk en eigen kwaliteiten en dergelijke. Maar zij signaleren en agenderen ook hobbels aan de kant van werkgevers of in wetgeving en beleid omtrent arbeid, om de toegang tot de arbeidsmarkt te verbeteren. "Sociaal functioneren heeft betrekking op het deelnemen van mensen aan het maatschappelijk leven én op de ruimte en mogelijkheden die het maatschappelijk leven biedt aan mensen om deel te nemen", aldus het Landelijk opleidingsdocument sociaal werk (2017, p. 12). De sociaal werkers zetten hiertoe vooral individuele begeleiding, ondersteuning of hulpverlening in, in de vorm van het organiseren van collectieve arrangementen, het activeren en ontwikkelen van netwerken en het beïnvloeden van sociaal beleid en wetgeving. Volgens de definitie van de International Federation of Social Workers realiseren sociaal werkers verschillende sociale waarden in hun werk, zoals sociale rechtvaardigheid, inclusie, welzijn, sociale cohesie en mensenrechten meer in het algemeen.

De doelgroep van sociaal werk is in zeer algemene zin met deze definitie ook gegeven: mensen die onderhevig zijn aan of het risico lopen op schending van een van die sociale rechten. Vakliteratuur geeft meer in het bijzonder aan dat het om mensen gaat die in de problemen zitten - "langdurig en onvermijdelijk of tijdelijk" (Scholte, 2018) -, kwetsbaar zijn of zich in kwetsbare omstandigheden of situaties bevinden (Verharen, 2017; Beroepsvereniging van Professionals in Sociaal Werk, in druk), zich in achterstandsituaties bevinden (Sociaal Werk Nederland, 2018), of - chronisch - problemen hebben met sociaal functioneren (Van Ewijk, 2018). Het *Beroepsprofiel voor professionals in sociaal werk* van de Beroepsvereniging van Professionals in Sociaal Werk (in druk) onderscheidt:

- *persoonsgebonden kwetsbaarheden, zoals gebrekkige gezondheid en veerkracht;*
- *kwetsbaarheden wat betreft onveilige of beperkende primaire leefomgeving (bijvoorbeeld gezin) of secundaire leefomgeving (bijvoorbeeld school en werk);*
- *kwetsbaarheden wat betreft de mogelijkheid te kunnen participeren in netwerken die relevant zijn voor arbeid, zingeving, politieke participatie en dergelijke (bijvoorbeeld structurele discriminatie en ondemocratische tendensen).*

Ook over de globale werkwijze van sociaal werkers om die sociale waarden te realiseren, is consensus in de vakliteratuur, beroepsprofielen en dergelijke. Onderstaand geef ik een opsomming van kwaliteiten en competenties waar de sociaal werker over beschikt en die hij of zij inzet om de sociale waarden te realiseren. Dit overzicht is gebaseerd op recente documenten die een overzicht geven van kwaliteiten of competenties in sociaal werk (Witte & Spierings, 2020; Sprinkhuizen & Scholte, 2017; Hooghiemstra & Van Pelt, 2020; programma Sociaal Werk Versterkt, 2018; Beroepsvereniging van Professionals in Sociaal Werk, in druk; Landelijk opleidingsdocument sociaal werk, 2017; Linders & Verhagen, 2018; Verharen, 2017; Hopps & Lowe, 2012; Beroepsvereniging van Professionals in Sociaal Werk, 2020). De kwaliteiten en competenties zijn:

- *Integraal kunnen werken. Sociaal werkers analyseren en interveniëren op meerdere leefgebieden en op meerdere niveaus. Zij werken met het microsysteem (bijvoorbeeld het gezin), het mesosysteem (afstemming tussen verschillende microsystemen zoals gezin en school) en het macrosysteem (beleid, maatschappelijke ontwikkelingen). Zij bevorderen relationele autonomie: zij kijken naar de mens in wisselwerking met zijn omgeving.*

- *Methodisch kunnen werken. Sociaal werkers werken methodisch: doelgericht, systematisch en procesmatig.*
- *Generieke en specifieke kennis hebben. Het werkveld van de sociaal werker is breed en divers. Er zijn veel verschillende functies en doelgroepen met wie zij werken en verschillende contexten (de wijk, gesloten jeugdzorg, ggz-instellingen, kinderopvang en onderwijs) waarin zij werken. Zij beschikken over brede sociaal-agogische kennis en vaardigheden om te werken met individuen, groepen en netwerken. Zij hebben tevens expertise op het gebied van een bepaalde doelgroep (bijvoorbeeld jeugd) of context (bijvoorbeeld gedwongen kader).*
- *In nabijheid kunnen werken. Sociaal werkers werken vanuit presentie/ aanwezigheid en vanuit een relatie van vertrouwen. Het hebben van empathie, sensitiviteit voor diversiteit, responsiviteit en oprechte interesse en het opbouwen van een vertrouwensrelatie zijn belangrijk. Sociaal werkers zijn op de vindplaatsen (in de buurt, in de wijk) in de leefwereld van mensen aanwezig. Ze leggen contact en sluiten aan bij wie de ander is. Ze zorgen dat ze aanspreekbaar zijn, 'aanklampbaar' heet dat in de Kennis- en onderzoeksagenda (Hooghiemstra & Van Pelt, 2020, p. 14).*
- *Dialogisch of relationeel kunnen werken. Sociaal werkers werken samen met burgers/cliënten, zij onderzoeken in dialoog het sociaal functioneren van mensen en zij werken vanuit gelijkwaardigheid en wederkerigheid. Zij nodigen burgers/cliënten uit tot inspraak, participatie en eigenaarschap in alle stadia van het hulp- of ondersteuningstraject. Zij zoeken naar oplossingen die burgers en cliënten zelf aandragen.*
- *Kunnen verbinden en netwerken. Sociaal werkers verbinden mensen en activeren netwerken. Zij vervullen een brugfunctie tussen verschillende mensen en tussen het systeem en de leefwereld. Zij werken op het grensvlak van systeem en leefwereld (Beroepsvereniging van Professionals in Sociaal Werk, 2020).*
- *Sociaal innovatief zijn. Sociaal werkers versterken de veerkracht en het vermogen van mensen en gemeenschappen om met onzekerheden, veranderingen en risico's om te gaan. Dit doen zij door improviserend en onderzoekend het handelingsrepertoire van de mensen uit te breiden. Het gaat daarbij zowel om werkwijzen aandragen of (sociale) interventies uitvoeren, als om samenwerkingen realiseren met belangrijke stakeholders (Witte & Spierings, 2020).*

De definitie van sociaal werk en de verschillende kernkwaliteiten of onderscheidende competenties die aan sociaal werkers worden toegeschreven, geven een beeld van de identiteit van de sociaal werker. Dit beeld is samengesteld vanuit verschillende nationale en internationale bronnen en vakliteratuur en daarin bestaat een brede

consensus wat betreft de identiteit van sociaal werk. Tijdens de coronacrisis is de fysieke afstand een probleem voor sociaal werkers. Verbinden en aansluiten blijken zoveel moeilijker als dat online moet gebeuren of via beeldbellen. Dit bevestigt wat de bronnen zeggen over de identiteit van de sociaal werker, met als kern: nabij zijn, op de vindplaats zijn en dialogisch en vanuit vertrouwen werken.

Toch roept het beroepsbeeld vragen op. De 518 sociaal werkers die Jansen e.a. (2021) geraadpleegd hebben, noemen 283 verschillende functienamen om hun werk te beschrijven. En een groot deel van hen beschouwt zichzelf niet primair als sociaal werker. Tegelijkertijd zijn veel van deze professionals ontevreden over de specifieke functienaam: “dekt de lading niet” en “het is niet helder waar je van bent” (Jansen e.a., 2021, p. 16). De decentralisatie van zorg en welzijn naar de gemeenten heeft gezorgd voor een nog meer divers landschap aan functies en beroepsnamen (Beroepsvereniging van Professionals in Sociaal Werk, 2020), omdat iedere gemeente zijn eigen functieterminologie hanteert (in Rotterdam werken bijvoorbeeld ‘stadsmariniers’). Tevens is te zien dat sociaal werkers zich eerder identificeren met hun specifieke beroepsregistratie (zoals de SKJ-registratie in de jeugdzorg) dan met de brede beroepsvereniging sociaal werk (Jansen e.a., 2021). Problematisch hieraan noemt Bruins (z.d.) dat zowel voor cliënten en bewoners als voor andere professionals onduidelijk is wat zo’n brede functiebenaming inhoudt (en wat ze er dus aan hebben), maar ook dat hiermee de kennis en kunde van sociaal werkers tekort wordt gedaan. Ook studenten en docenten van de opleiding Social Work hebben over het algemeen een beter beeld bij de profielen Jeugd en Zorg, dan bij het generalistische profiel Welzijn en Samenleving, of bij de brede sociaal werker in het algemeen; dit beïnvloedt studenten in hun profielkeuze (Le Sage e.a., 2021). Kortom, hoewel er veel draagvlak is voor een generalistische, integrale sociaal werker, is het nog niet zo duidelijk wat die generalistisch werkende sociaal werker precies doet, welke kennis en vaardigheden daarvoor nodig zijn en hoe dit zich verhoudt tot het meer specifieke profiel of de meer specifieke functie en tot de specifieke kennis en vaardigheden.

Aan de professionele identiteit gerelateerde aandachtspunten zijn 1) de brede, ethische missie van het sociaal werk en 2) de status van de kennisbasis sociaal werk. In de internationale definitie vormen verschillende sociale waarden het fundament voor sociaal werk, maar in hoeverre geven die verschillende sociale waarden de sociaal werker houvast in het professionele frame? Waar staat de sociaal werker nu precies voor? En herkent de sociaal werker die verschillende ethische waarden in zijn of haar werk? En hoe breed is die kennisbasis van de sociaal werker; wat is de wetenschappelijke of professionele status van die kennisbasis wanneer het gaat om zaken als nabijheid en verbinden; en in welke mate spelen kennis, theorie en onderzoek een rol in het handelen van de sociaal werker?

2.5 Afsluiting van dit hoofdstuk

Er is een (nationaal en internationaal) breed gedragen definitie van sociaal werk en van de kenmerken en kwaliteiten die de beroepsidentiteit van sociaal werkers bepalen. De maatschappelijke opdracht van sociaal werkers om bij te dragen aan het sociaal functioneren of de sociale kwaliteit schraagt samen met de academisch gevoede kennis en expertise waar zij over beschikken, hun professionele autonomie. Tegelijkertijd is te zien dat de omschrijvingen van de kernkwaliteiten van sociaal werkers vragen oproepen over hoe breed dit beroep is; hoe de generieke, integrale insteek te duiden is in verhouding tot de specifieke invullingen van profielen en verschillende functies binnen het sociaal werk; en wat de breedheid van zowel de ethische missie als de kennisbasis precies betekent voor de professionele status van het beroep en hoe die breedheid bijdraagt aan een heldere, duidelijke identiteit van het beroep.

Dat is de reden dat ik in de volgende twee hoofdstukken eerst dieper zal ingaan op de onderwerpen kennisbasis, evidence based practice en het onderzoekend vermogen van sociaal werkers en daarna op de brede ethische missie van sociaal werk. Mijn doel hierbij is te laten zien dat sociaal werkers in hun handelen versterkt kunnen worden in het gebruiken van kennis en onderzoek. En tegelijkertijd wil ik laten zien dat het nodig is om de kennisbasis (wat betreft zowel inrichting als inhoud) en het onderzoekend vermogen beter aan te laten sluiten bij de kern van het sociaal werk, dus bij de kwaliteiten en competenties zoals in 2.4 beschreven. Eenzelfde redenering houd ik aan ten aanzien van de brede, ethische missie: sociaal werkers kunnen versterkt worden in hun normatief professioneel handelen (dat zij het goede doen om de goede redenen), maar dit vraagt ook om een realistische, een kritischer en een meer concreet uitgewerkte benadering van ethische vraagstukken in sociaal werk.

3

Kennisbasis, evidence based practice en onderzoekend vermogen van sociaal werk

Ruim honderd jaar terug stelde Flexner, die een classificatiesysteem voor de medische professies had ontwikkeld, de vraag of sociaal werk een professie was (Flexner, 1915, in Leighningner, 2012, p. 36):

Is social work a profession in the ... strict sense of the term? ... I have made the point that all the established and recognized professions have definite and specific ends ... This is not true of social work. It appears not so much a defined field as an aspect of work in many fields.

Zijn antwoord was 'nee', en daarmee gaf hij kritiek op het beroep: het beroep was niet van hetzelfde niveau als bijvoorbeeld de medische professie. Volgens Flexner kwam dat vooral doordat sociaal werk geen eigen werkwijze had en geen specifieke kennis of vaardigheden betrof. Sociaal werk werd beschreven als bemiddeling tussen een hulpbehoevende en elders aanwezige steun of zorg (zoals een arts), waarbij alleen een vriendelijke houding naar de hulpbehoevende toe een belangrijke kwaliteit was (Trattner, 2007). Veel is veranderd wat betreft de ontwikkeling van een kennisbasis en de professionalisering van sociaal werk, toch zijn er ruim honderd jaar nadien nog steeds vragen over de professionele status van het werk (zie bijvoorbeeld het overzichtsartikel van Gelman en Gonzàlez uit 2016), en in het bijzonder over de kennisbasis.

3.1 Kennisbasis van sociaal werk: praktijktheorie en leendisciplines

Met het social casework zoals ontwikkeld door Mary Richmond (o.a. 1922) en in Nederland geïntroduceerd en doorontwikkeld door Marie Kamphuis, is de eerste stap gezet in het vastleggen van een onderbouwde werkwijze voor sociaal werk. Kamphuis (1960) spreekt over "het proces van helpen gefundeerd op wetenschap" (p. 9-10). De uitgangspunten voor de werkwijze, zoals Richmond en Kamphuis en later Gordon Hamilton die hebben benoemd, zijn de wisselwerking tussen het individu en zijn of haar omgeving (met name het directe systeem van het gezin) en de actieve rol van de cliënt zelf in en de verantwoordelijkheid voor het hulpverleningsproces (Jagt, 2008). De werkwijze van het casework kenmerkt zich door: een betekenisvolle vertrouwensrelatie; een diagnostische fase waarin meerdere leefgebieden in kaart worden gebracht; een oplossingsgerichte benadering waarin door gesprekken met de individuele cliënt wordt gekeken hoe deze anders kan denken of handelen; en een evaluatie van de ingezette verandering. Ondanks de toen al divers aandoende praktijken van sociaal werk, werd in 1925 (in het rapport van de zogenaamde Milford Conference in de

Verenigde Staten, Lowe & Singer, 2012) gesteld dat de werkwijze van het social casework in de basis de generieke werkwijze van sociaal werk is, die toepasbaar is in verschillende settings en bij verschillende doelgroepen. Generieke factoren die bijdragen aan de werkzaamheid van hulpverlening, en die ook worden gebruikt voor de vormgeving en onderbouwing van het social casework, zijn (Lamberts & Barley, 2001): een goede kwaliteit van de relatie, een motiverende aanpak, goede afspraken tussen hulpverlener en cliënt, structurering van de interventie, goede opleiding van de hulpverlener, goede werkomstandigheden, de interventie uitvoeren zoals beoogd, en aansluiten bij de leefwereld en motivatie van de cliënt.

Echter, het valt te betwijfelen of er wel werkelijk sprake kan zijn van één generieke werkwijze voor sociaal werk. Payne (2014) onderscheidt (op basis van de internationale definitie van sociaal werk) de volgende drie verschillende doelstellingen van sociaal werk, waar verschillende werkwijzen van sociaal werk onder vallen: 1. empowerment ("therapeutic approaches ... promoting and facilitating growth and self-fulfilment, p. 20-21), 2. problem-solving ("to meet individuals needs and improve the services offered to them. ... maintaining social order and the social fabric of society", p. 22) en 3. social change ("seeking cooperation and mutual support in society so that the most oppressed and disadvantaged people can gain power of their own lives. ... that creates institutions which everyone can own and participate in", p. 22). Tevens stelt Payne dat de praktijken van sociaal werk kunnen verschillen in de accenten die de sociaal werkers leggen wat betreft deze drie doelstellingen. Sommige organisaties of sociaal werkers zijn meer gericht op problemen oplossen van individuen zodat die weer kunnen werken, een opleiding kunnen volgen, een zinvolle dagbesteding of andere vormen van participatie kunnen hebben. Andere zijn meer gericht op het vergroten van zelfvertrouwen, het bevorderen van zelfregie en het ontwikkelen van een eigen perspectief op een zinvol leven. Weer andere zijn meer gericht op het organiseren van inspraak en stimuleren van burgerinitiatieven van bewoners die zich doorgaans door (sociaal) beleid of regelgeving niet gehoord of gezien voelen.

Op basis van de genoemde doelstellingen zijn theorieën te onderscheiden over hoe er aan die doelstellingen gewerkt wordt binnen sociaal werk. Dit zijn de zogenaamde *practice theories* van sociaal werk, zoals taakgericht werken of eigenkrachtbenaderingen. De praktijktheorieën zijn op hun beurt weer richtinggevend voor de benodigde theorieën en kennis over de cliënt of doelgroep en zijn of haar omgeving (dus voor theorieën en kennis vanuit andere disciplines zoals pedagogiek, psychologie of sociologie, over bijvoorbeeld gehechtheid en oorzaken van agressie, maar ook economische, educatieve of gezondheids-wetenschappen). Deze *theories of the client world* (ofwel leendisciplines van sociaal werk) dragen bij aan de wetenschappelijke onderbouwing van de

werkwijze en verschaffen de kennis die nodig is voor het integrale, generalistische perspectief. Modellen zoals het ecologisch systeemmodel (Bronfenbrenner, 1979) of het biopsychosociale model (Engel, 1977), waarin zowel biologische, psychologische als sociologische factoren worden onderscheiden, vormen overkoepelende kaders die de relaties tussen de verschillende leendisciplines weergeven. Het bevorderen van sociaal functioneren van de mens in interactie met zijn of haar omgeving vereist kennis van *biologische factoren* zoals neurale netwerken en voeding, van *psychologische factoren* zoals veerkracht en intelligentie en van *sociologische factoren* zoals opvoeding, cultuur en sociaaleconomische positie in de samenleving. Om problemen en mogelijkheden van mensen goed te kunnen begrijpen en op de relevante factoren te kunnen interveniëren, is een holistische of integratieve benadering nodig: de sociaal werker moet niet alleen vanuit een breed perspectief op de factoren kunnen kijken, maar de samenhang tussen deze verschillende factoren kunnen bepalen en meewegen in de interventie. De sociaal werker beschikt idealiter over een brede kennisbasis en een breed arsenaal aan methoden en technieken uit aanverwante disciplines en subdisciplines, waardoor hij of zij integratief-eclectisch kan werken, dus verschillende methoden kan combineren (Snellen & Van der Drift, 2014).

Bij bovenstaande redenering over de kennisbasis van sociaal werk zijn echter drie kanttekeningen te plaatsen. De eerste kanttekening is dat de kennisbasis door de verscheidenheid aan praktijktheorieën en leendisciplines erg breed, groot en versnipperd oogt. Deze is 'ill structured' (De Jonge e.a., 2018); in het kader van de ontwikkeling van een kennis- en onderzoeksagenda wordt gesproken over een "oerwoud aan kennis" (Elich, 2021) die op talloze plaatsen (lectoraten, kennisinstituten, academische werkplaatsen, werkplaatsen sociaal domein en universiteiten) te vinden is. Ook de kennisbasis van sociaal werk die in het Landelijk opleidingsdocument sociaal werk (2017) wordt beschreven, wordt als een kennis-inspirerend, maar tegelijkertijd kennis-fragmenterend document beschouwd (Le Sage e.a., 2021). Deze kennisbasis bestaat namelijk uit zeven bouwstenen voor sociaal werk (beroep, gebruikers, werkwijzen, organisatie, maatschappelijke context, onderzoek & innovatie en professionalisering), die zijn onderverdeeld in 21 kernthema's, met ook weer deelonderwerpen en profielspecifieke vertalingen. Deze versnippering en breedte van de kennisbasis maakt het voor sociaal werkers ook lastig om kennis te vinden en vervolgens toepasbaar te maken voor de eigen werksetting. Eclectisch werken kan zo een holle frase worden, een 'alles kan'-benadering. Wat doet een sociaal werker met inzichten uit de verschillende praktijktheorieën en leendisciplines? Hoe zoekt, vindt, prioriteert, selecteert en vertaalt de sociaal werker deze inzichten? De driedeling in verschillende doelen zoals Payne (2014) die formuleert, kan behulpzaam zijn in het structureren van die kennisbasis. Deze wordt door verschillende auteurs aangehaald waar het gaat om aanknopingspunten voor een kennisbasis van sociaal werk, zoals in de kennisbasis van het Landelijk opleidingsdocument sociaal werk (2017), maar

bijvoorbeeld ook door Van der Aa (2016) en Roose en Trappenburg (2020). Andere voorbeelden van ordeningsprincipes voor de kennisbasis van sociaal werk geven De Mönnink (2016) en Sprinkhuizen en Scholte (2017). Belangrijk is dan wel dat de onderbouwing en helderheid van de ordeningsprincipes goed zijn. Zo is de driedeling van Payne (2014) gebaseerd op een verouderde definitie van sociaal werk, en de onderscheidingen op zich roepen conceptuele vragen op. Empowerment wordt bijvoorbeeld doorgaans breder opgevat dan Payne doet (zie bijvoorbeeld Van Regenmortel, 2020; Linders, 2019), en problem solving en social change lijken wellicht eerder middelen tot het bewerkstelligen van een doel (zoals een sociaal rechtvaardige samenleving - bij social change - en welzijn, participatie, veiligheid en sociale cohesie - bij problem solving) dan doelstelling op zich. Vraag is ook in hoeverre deze ordeningsprincipes aansluiten bij vraagstukken van professionals in de praktijk, wat weer pleit voor een insteek vanuit praktijkvragen (waar bijvoorbeeld binnen de Kennis- en onderzoeksagenda voor is gekozen). Zowel een theoretisch heldere, logische ordening als een in de praktijk herkende ordening voor de vragen die professionals hebben, lijkt belangrijk om tot een herkenbare en toegankelijke kennisbasis van sociaal werk te komen.

De tweede kanttekening bij de redenering over de kennisbasis betreft het vocabulaire. In het professionele discours over praktijktheorieën voor sociaal werk worden namelijk geen specialistische en abstracte termen voor de benodigde kennis gebruikt, maar termen als 'presentie', 'nabijheid', 'aansluitend bij de leefwereld' en 'outreaching', die juist het alledaagse karakter van de kennis en vaardigheden van de sociaal werker weergeven. Dit suggereert dat de kernkwaliteiten van sociaal werk weinig of niet theoretisch geladen zijn of op specialistische kennis gebaseerd zijn. Beschrijvingen van sociaal werker als 'kritische vriend', 'professionele vriend' en 'goede buur' dragen bij aan deze suggestie. Dit aandachtspunt komt nadrukkelijk naar voren in de omslag in sociaal beleid en sociale wetgeving van afgelopen decennia. Datgene wat sociaal werk als professionele taken voor zichzelf weggelegd zag, heeft de overheid verplaatst naar het niveau van de burger of de maatschappelijke netwerken. Nabijheid, laagdrempeligheid, verbinding en presentie zijn kwaliteiten die burgers in de rol van betrokken bewoners, vrijwilligers en mantelzorgers zelf moeten en kunnen realiseren volgens het participatieparadigma achter de hervormde sociale wetgeving en het programma Welzijn Nieuwe Stijl. Begrippen als nabijheid, verbinding en presentie verhelderen de identiteit van de sociaal werker. Ze kunnen ook op veel instemming en waardering rekenen binnen het sociaal werk zelf (het zijn geuzennamen), maar ze dragen niet zonder meer bij aan de professionele status van het werk. Ook de status van de integrale, generalistische kennisbasis van de sociaal werker is aan erosie onderhevig, gegeven de (digitale) toegankelijkheid van allerlei informatie over welzijn, sociaal emotioneel functioneren en gedragsproblemen, maar ook uit verwante disciplines over gezondheid, onderwijsleerprincipes en dergelijke.

De generalistische aanpak en de integrale benaderingswijze van maatschappelijke vraagstukken en problemen van burgers bieden echter wel kansen voor de sociaal werker. Wanneer complexiteit een bepalend kenmerk is van samenlevingsvraagstukken, dan zijn juist generalisme en integraliteit als expertise nodig. Zaak is dat deze expertise beter geëxpliciteerd wordt. Wat betreft integraliteit wordt van de sociaal werker een generalistische en verbindende rol in interprofessionele samenwerking verwacht. Interprofessionele samenwerking tussen sociaal werk en andere domeinen staat nog in de kinderschoenen, en het is zeker niet vanzelfsprekend dat sociaal werkers gezien en gevonden worden door anderen. Een stevigere professionele identiteit, met een duidelijkere expertise waar de sociaal werker zich op profileert, kan bijdragen aan interprofessionele samenwerking. En hier liggen weer kansen voor de sociaal werker: deze kan de verbindende rol spelen tussen verschillende specialismen en tussen systeem en leefwereld. In een samenleving waarin mensen onzeker zijn over hun positie en toekomst, en waar wantrouwen tegen andere groepen (denk aan polarisatie) en tegen instituties (denk aan het afnemend vertrouwen in de overheid) heerst, is vertrouwen een schaars goed - en juist iets wat sociaal werkers kunnen bieden (Dekker, 2021). Spierts (2017) heeft een veelbelovende omschrijving van het vakmanschap van de sociaal werker. Zijn opvatting is dat sociaal werk een vorm van 'democratisch professionalisme' is, waarbij de sociaal werker de expert is in democratische processen, verbindingen aanbrengt en de stem van minderheden laat horen. Verdere uitwerking en onderbouwing van waar het dan precies om gaat, is echter wenselijk (Van der Tier e.a., 2021).

De derde kanttekening is dat hoewel de leendisciplines vaak wel wetenschappelijke status hebben, de wetenschappelijke status van de praktijktheorieën (methodieken of methoden) in sociaal werk minder sterk is. Deze zijn doorgaans weinig onderzocht op effectiviteit (met effectonderzoek waarbij Randomized Controlled Trials [RCT] gebruikt worden) en wanneer deze wel hierop onderzocht zijn, zijn de resultaten vaak teleurstellend (Rubin & Parrish, 2012). Zie hiervoor ook de databases voor effectieve interventies van Movisie en het Nederlands Jeugdinstituut: de werkzaamheid van de interventies wordt vaak gestaafd met een theoretische onderbouwing (verklarende theorie) of beproeving in de praktijk (practice based: professionals en/of cliënten geven aan dat de interventie succesvol is), maar niet met RCT-effectonderzoek. Afwezigheid van effectiviteit geldt overigens sterker voor de werkwijzen of methoden gericht op sociale verandering en community work dan voor methoden gericht op het oplossen van individuele problemen en bepaalde groepsinterventies.

In de volgende paragraaf ga ik nader in op de zogenaamde *evidence based practice* en de betekenis daarvan voor sociaal werk.

3.2 Evidence based practice

49

Aan de status van de kennisbasis van sociaal werk is de vraag gerelateerd in hoeverre sociaal werk een evidence based practice (ofwel research based practice) is, wat wil zeggen: een praktijk die gestuurd wordt door het inzetten van wetenschappelijke inzichten en het grondig evalueren van de resultaten van de werkwijze in de praktijk. Evidence based practice is als concept afkomstig van evidence based medicine, ontwikkeld door Cochrane (1972). Cochrane stelde dat medische besluitvorming bij voorkeur gestoeld is op gegevens uit effectonderzoek met RCT's. In latere modellen over evidence based practice die ook buiten de medische sector zijn gebruikt, wordt evidence based practice breder gedefinieerd, waarbij overigens altijd wel een nadrukkelijke rol voor bewijs vanuit RTC's is weggelegd (Mackey & Bassendowski, 2017). Om deze bredere opvatting over evidence based practice te beschrijven, wordt vaak de definitie aangehaald van Sackett e.a. (1996, p. 71):

... the conscientious, explicit, and judicious use of current best evidence in making decisions about the care of individual patients. In this definition, the practice of evidence-based medicine means integrating individual clinical expertise with a critical appraisal of the best available external clinical evidence from systematic research.

Onder "individual clinical expertise" valt ook "thoughtful identification and compassionate use of individual patients' predicaments, rights, and preferences" (p. 71). In deze brede opvatting van evidence based practice nemen professionals dus enerzijds hun eigen praktijkervaring, hun opvattingen en de voorkeuren van de cliënt en anderzijds het bewijs uit systematisch onderzoek mee als kennisbronnen in hun zorgvuldige overweging voor een werkwijze.

Naast het belang van bewijs bij het overwegen van de werkwijze, speelt bewijs ook een rol bij de verantwoording (achteraf) van de werkwijze en bij het (gezamenlijk) leren van systematisch vastgelegde resultaten van het handelen. Voor sociaal werk blijkt het gebruiken van kennis bij de overweging voor en de verantwoording van de werkwijze lastig, maar dat geldt ook voor het vastleggen van de resultaten van het eigen handelen.

Veel sociaal werkers zijn voorstanders van een meer op bewijs gebaseerde werkwijze. Zij geven aan hun eigen werkwijze te veranderen naar aanleiding van nieuwe wetenschappelijke inzichten (Gray e.a., 2014). Toch heeft sociaal werk lange tijd nauwelijks een cultuur gekend van grondig evalueren van de effecten van de eigen werkwijze en implementeren van bewezen effectieve methodieken

(Rubin & Parrish, 2012). Tevens plaatsen sociaal werkers en onderzoekers veel kanttekeningen bij de nadruk op evidence based practice. Ondanks dat de definitie van evidence based practice breed is (en naast bewijs uit onderzoek ook de praktijkkennis van de professional en het cliëntperspectief omvat) en ondanks dat de theorie over wat precies geldt als bewijs uit onderzoek, genuanceerd is (zie bijvoorbeeld de toelichting van Van Yperen en Veerman (2008) bij de effectiviteitsladder en de verschillende niveaus van bewijs), wordt in het sociale domein gesproken over het 'effectiviteitsbeest' en de onwenselijke aandacht voor bewezen effectiviteit van werkwijzen. Argumenten tegen implementatie van evidence based practice richten zich op de onmogelijkheid of onwenselijkheid van RCT's bij veel interventies in sociaal werk. Denk bijvoorbeeld aan preventief sociaal werk zoals opbouwwerk; weinig gestandaardiseerd werk zoals jongerenwerk op straat; hardnekkige en complexe problematiek zoals bij multi-probleemgezinnen; lastig te onderzoeken doelgroepen zoals mensen met ggz-problematiek of mensen met een verstandelijke beperking; lastig te operationaliseren 'softe' doelen en kenmerken (zoals eigen kracht, vertrouwen, presentie) van de werkwijzen; en de wenselijkheid van andere informatie (over cliëntervaringen bijvoorbeeld) dan alleen de effecten van de interventie (Rubin & Parrish, 2012; Barber, 2012; Roose & Trappenburg, 2020). In Nederlandse vakliteratuur over sociaal werk wordt het concept evidence based practice vaak ook versmald naar 'werken op basis van wat wetenschappelijk bewezen effectief is' wat de weerstand tegen evidence based practice vergroot (Van der Zwet, 2018).

Naast inhoudelijke argumenten spelen ook andere zaken een rol bij de lastige implementatie van evidence based practice in de praktijk van sociaal werk. Er is bij sociaal werkers een gebrek aan kennis en vaardigheden om wetenschappelijke onderzoeksresultaten op te zoeken en op waarde te schatten voor de eigen werksetting. Hierbij lijkt mee te spelen dat de wetenschappelijk onderbouwde theorieën, werkwijzen en bevindingen vaak in algemene, abstracte vorm worden beschreven, waardoor de concrete toepassing in een specifieke situatie en bij een specifieke cliënt of doelgroep lastig te bepalen is. Dit haakt aan op de eerder beschreven chaotische, urgente en onduidelijke situaties waar de frontliniewerker mee te maken krijgt en die vaak om een onmiddellijke reactie en om een continue (en gezamenlijke) reflectie op het proces vragen, om af te kunnen wegen of ze hier de juiste keuzes maken. En natuurlijk speelt het feit dat de kennisbasis van sociaal werk weinig geordend en versnipperd is, hier ook een rol. Door de ervaren kloof tussen theorie en praktijk is de meerwaarde van theorie en wetenschappelijk onderbouwde inzichten en werkwijzen lang niet altijd zichtbaar. Evidence based practice wordt door sociaal werkers gezien als inperking van hun discretionaire ruimte, omdat het hen zou verplichten tot het kiezen van die interventie waar het meeste bewijs van werkzaamheid voor is, ongeacht wat hun eigen inschatting van de werkzaamheid in deze context bij deze doelgroep is. De angst van sociaal

werkers is dat het gebruik van gestandaardiseerde vragenlijsten of de inzet van vastomlijnde methodieken echt contact en maatwerk in de weg staat. Daarnaast wordt evidence based practice weinig gefaciliteerd: er is gebrek aan tijd en middelen (bijvoorbeeld toegang tot en training in gebruik van wetenschappelijke bronnen), aan professionalisering op gebruik van meetinstrumenten en aan zorgvuldige implementatie van bewezen effectieve methodieken (Van der Zwet, 2018; Beddoe, 2011; Barber, 2012). Opleidingsniveau en inhoud van de opleiding spelen hierin overigens een rol: master-opgeleiden en sociaal werkers van wie de opleiding aandacht schonk aan evidence based practice zijn meer bekwaam in of hebben een positievere houding ten opzichte van evidence based practice in sociaal werk (Finne, 2020; Ekeland e.a., 2019; Kreisberg & Marsh, 2016).

Hieraan gerelateerd is de discussie over in hoeverre de preventieve waarde van sociaal werk inzichtelijk (in de zin van: meetbaar) gemaakt kan worden. Uit de leerkringbijeenkomsten die Lusse, Van der Ree en ik (Lusse e.a., 2021) organiseren voor organisaties gericht op armoedeproblematiek in Rotterdamse gezinnen, blijkt dat deze organisaties deels beogen dat gezinnen niet verder afglijden in schulden, onveiligheid en isolement en dat de armoede en het gebrek aan kansen niet intergenerationeel overgedragen worden op de kinderen. Het tegengaan van grotere problematiek, het bestendigen van een bepaalde balans en het voorkomen van intergenerationele overdracht zijn niet alleen doelen bij de nadrukkelijk op preventie gerichte werkvelden zoals jongerenwerk en opbouwwerk; het zijn ook de doelen bij residentiële settings (leefgroepen e.d.) en verschillende vormen van extramurale en intramurale zorg (verslavingszorg, ggz en gehandicaptenzorg), waar onder andere vroegsignalering, risicotaxatie en interventies worden ingezet om verdere ontwikkelingsstagnatie, escalatie en terugval te voorkomen. Recent onderzoek van SEOR (Dekker e.a., 2020) laat zien dat de waarde van deze preventieve interventies van de sociaal werkers is vast te stellen door deze waarde te berekenen als een vermindering van kosten door het voorkomen van (duurdere) specialistische zorg; de conclusie van dit onderzoek is dat sociaal werk dan rendeert met factor 1,6 (het levert 1,6 maal zo veel op als er in wordt gestoken). Het werk verdient zich dus terug doordat met inzet van (relatief goedkoop) sociaal werk de inzet van duurdere zorgspecialismes wordt voorkomen. De preventieve waarde op 'zachtere' uitkomstmaten zoals welzijn, veiligheid en sociale cohesie laat zich echter nog lastiger meten.

Sociaal werkers spreken over nog andere problemen wat betreft evidence based practice en het duidelijk aantoonbaar maken van de resultaten van hun handelen. Uit gesprekken met professionals bij organisaties die met een integrale aanpak armoede bij gezinnen in Rotterdam tegen willen gaan (Lusse e.a., 2021), blijken doel en middel niet altijd helder te onderscheiden zijn. Presentie - er zijn voor iemand - is niet alleen een middel om een doel te bereiken, maar presentie - dat

er iemand is – is ook een doel op zich. Dit geldt ook voor de sociale verbanden en netwerken die gecreëerd worden: dat mensen contact hebben met elkaar en dat zij elkaar leren kennen, is doel op zich en waardevol op zich. De doelen die bijvoorbeeld subsidieverstrekking of de gemeente stellen, zoals (arbeids) participatie of zelfredzaamheid, noemen deze professionals en organisaties wel in hun missie, maar die vormen voor hen niet de kern van de zaak. Zij maken zichzelf niet overbodig in het leven van de doelgroep, met het oog op zelfregie – zij vormen blijvend het noodzakelijke, sociale cement van de wijk. Uit de gesprekken die wij als onderzoekers met deze professionals hadden, bleek ook dat zaken als het afronden van de interventie en het werken volgens een methodiek of stapsgewijs beschreven werkwijze in de praktijk lang niet altijd voor de hand ligt. Ik laat een van deze sociaal werkers aan het woord over een client:

Voor deze moeder zijn wij al 10 jaar betrouwbare burens, dat maakt dat wij bij haar binnen mogen komen. Nu kunnen we meer stappen maken, bijvoorbeeld het huis in orde maken – en zij neemt nu zelf meer regie, daar sturen we op aan. We weten echter dat de kinderen groter worden, en dat er mogelijk lastige pubers aankomen – die steun blijft nodig. We sluiten op een gegeven moment wel af, maar er kan altijd wel weer iets gebeuren.

Ouders met jonge kinderen, die de taal niet goed machtig zijn, die het financieel niet breed hebben, die de weg naar de instanties niet kennen of die in een situatie van stress en soms onveiligheid zitten thuis, hebben specifieke hulp nodig, die sociaal werkers verlenen. De huizen in de wijk of de buurtcentra waar deze professionals werken, bieden laagdrempelige inloopactiviteiten en materiële steun (geld, spullen, hulp bij klussen e.d.), en hulp bij het regelen van allerlei zaken met instanties zoals gemeente, UWV, school, fondsen en IND wordt vrijwel direct geboden indien nodig. Daarnaast richt ondersteuning zich op zaken als zelfvertrouwen, veiligheid, administratief overzicht en oriëntatie op werk. De ouders en kinderen blijven doorgaans betrokken bij de inloopactiviteiten of groepsactiviteiten. En er kan altijd weer een life event (ziekte, scheiding, ontslag) plaatsvinden of een andere levensfase ingaan (kinderen die gaan puberen), waardoor het gezinssysteem weer uit balans raakt en steun nodig heeft. De sociaal werker die hierboven geciteerd is, loopt vaak rond in de wijk en spreekt met mensen op straat, in de supermarkt waar hij boodschappen doet of op het schoolplein wanneer hij zijn kinderen naar school brengt. Kern van zijn werk: “goede buur zijn, 24/7”. Niet alleen hij werkt op deze manier – veel sociaal werkers die wij spraken zijn op hun eigen manier de kritische vriend, goede buur of tweede familie voor mensen die steun nodig hebben. En we zien dit terug in verhalen van andere sociaal werkers in jeugdzorg, ggz, zorg voor mensen met

een beperking... Hoe laat zo'n werkwijze zich precies omschrijven? Wat zijn hier precies de doelen en beoogde resultaten? Wanneer zijn die bereikt? En hoe kunnen die resultaten gemeten en inzichtelijk gemaakt worden? Deze vragen zijn zeker niet eenvoudig te beantwoorden - en zetten sociaal werkers in hun rapportages aan subsidieverstrekkingen voor een gapende kloof tussen beleid en praktijk.

Evidence based practice lijkt in de brede definitie op het eerste gezicht, juist omdat het praktijkkennis includeert, passend om praktijktheorieën voor sociaal werk te onderbouwen. In de praktijk is te zien dat het lastig is effectonderzoek te verrichten in het sociale domein, dat het lastig is de inzichten die dit type onderzoek oplevert te ontsluiten voor sociaal werkers en dat het lastig is voor professionals om dit soort gegevens te vinden, te interpreteren en toe te passen in hun werk. Onderzoek dat afgelopen jaren is verricht in lectoraten sociaal werk, werkplaatsen sociaal domein, de academische werkplaats Tranzo en andere kennisinstituten zoals Movisie, laat voorbeelden zien van hoe praktijkkennis ontwikkeld wordt die zowel grondig onderbouwd is als aansluit bij de context van de professionele praktijk. Met kwalitatieve studies of mixed methods studies, en met onderzoeksbenaderingen als actieonderzoek of ontwerponderzoek (cocreatie) wordt aangesloten bij die lastig te onderzoeken sociale realiteit, de stem van de doelgroep en de praktijkexpertise van de professional. Grondigheid, nauwkeurigheid, navolgbaarheid, overdraagbaarheid en dergelijke worden als kwaliteitseisen beschreven voor deze praktijkgerichte onderzoeksaanpakken (Rubin & Parrish, 2012; Van Pelt & Hermans, 2020). Tevens is te zien dat met name die samenwerkingsverbanden tussen onderzoek, praktijk en onderwijs succesvol lijken te zijn waarin kennis in cocreatie tussen onderzoekers en professionals in de praktijk (en eventueel studenten en hun docenten) wordt ontwikkeld (Van der Zwet, 2018; Van Regenmortel, 2020; Van Pelt & Hermans, 2020; Hermans, 2014). Dit veronderstelt een andere relatie tussen kennis, onderzoek en praktijk dan een lineair verband waarin kennis door onderzoek wordt gegenereerd en door de praktijk toegepast en geïmplementeerd moet worden. Participatie van stakeholders in verschillende fasen van onderzoek waarin zij een belangrijke stem hebben om juist de 'praktische geldigheid' te verbeteren, is dan belangrijk. Dit kan van onderzoekers verschillende rollen vragen (Van Ganzevles, 2020), maar vraagt ook van professionals om in dit soort praktijkonderzoeken te kunnen participeren, zowel wat betreft facilitering aan de kant van de werkgever als wat betreft competenties of vermogen aan de kant van de sociaal werker. In de volgende paragraaf zal ik ingaan op deze rol en aangeven wat dat vraagt aan 'onderzoekend vermogen' van sociaal werkers.

3.3 Onderzoekend vermogen

De Hbo-raad sprak in 2009 over het belang van onderzoekend vermogen voor de op te leiden professionals: "Traditionele scheidslijnen tussen ontwikkelen en uitvoeren vervagen hetgeen betekent dat het onderwijs van de hogescholen moet zorgen voor onderzoekend vermogen bij studenten om later bij te kunnen dragen aan vernieuwingen in de beroepspraktijk" (p. 7). Het begrip onderzoekend vermogen is in Nederland door Andriessen alleen (2014) en in samenwerking met anderen (bijvoorbeeld Sluijsmans e.a., 2014 en Andriessen e.a., 2017) verder uitgewerkt naar de context van praktijkgerichte hbo-bacheloropleidingen. Onderzoekend vermogen staat hier ten dienste van (het verbeteren van) de beroepspraktijk en (het versterken van) de beroepsbekwaamheid van de professional in opleiding. Andriessen (2014) stelt dat onderzoekend vermogen op bachelorniveau zowel in methodische grondigheid (rigour claim) als in praktische relevantie (relevantieclaim) tot uitdrukking moet komen: "Voor de bachelor geldt volgens ons dat de relevantie minimaal 'relevant voor de situatie/opdrachtgever' is en dat de grondigheid bescheiden is. Dit betekent in ieder geval een duidelijke 'chain of evidence'." (p. 12). Onderzoekend vermogen wordt door Andriessen (2014) als in drie verschillende aspecten opgedeeld:

- 1 *onderzoekende houding hebben (kritisch zijn, willen begrijpen, willen bereiken, willen delen, willen vernieuwen en willen weten);*
- 2 *kennis uit onderzoek van anderen toepassen (resultaten van ander onderzoek of praktijkkennis);*
- 3 *zelf onderzoek doen (onderzoekscyclus doorlopen).*

De verschillende aspecten van onderzoekend vermogen hangen samen met evidence based practice. Het gebruiken van bestaande wetenschappelijke of praktijkkennis is het tweede (kennisontsluitende) aspect van onderzoekend vermogen, en een belangrijk aspect van evidence based practice. Onder zelf onderzoek doen is het verwerven van relevante praktijkkennis te verstaan, zoals contextspecifieke informatie, en wensen en opvattingen van burgers of cliënten. De aspecten van een onderzoekende houding (het kritisch kijken naar bestaande kennis, het willen weten en willen verbeteren e.d.) vallen buiten de gangbare definitie van evidence based practice, maar het is aannemelijk dat zij ook ten grondslag liggen aan evidence based practice - en zij lijken juist aan te sluiten bij de kernkwaliteiten van sociaal werk, en de meer op innovatie van de praktijk en op samenwerking gerichte aspecten van bijvoorbeeld de multi-stakeholdersbenadering van praktijkonderzoek van sociaal werk.

Volgens Andriessen (2014) en Losse e.a. (2017) dient het onderzoekend vermogen altijd de realisatie van een beroepsproduct. Daarbij wordt de term beroepsproduct breed begrepen: "Beroepsproducten zijn de prestaties die professionals leveren in

het uitoefenen van hun beroep" (Losse e.a., 2017, p. 28). Beroepsproducten komen vaak tot stand via methodische stappen, die op zich weer deelproducten opleveren, denk aan een analyse, een handelingsplan, een ondersteuningstraject of een procesevaluatie. Losse e.a. (2017) onderscheiden vijf typologieën van beroepsproducten (advies, ontwerp, fabricaat, handeling of analyse), die soms ook deelproduct kunnen zijn. Sluijsmans e.a. (2014) menen dat een opleiding gekenmerkt wordt door één type beroepsproduct (bijvoorbeeld een ontwerp bij een designopleiding). Losse e.a. (2017) zijn van mening dat meerdere beroepsproducten kenmerkend kunnen zijn voor een opleiding, vooral omdat sommige beroepsproducten ook als deelproducten kunnen fungeren in de methodische stappen die gezet worden. In de handreiking afstuderen bachelor Social Work (Projectgroep R4 - Pilot Protocol Afstuderen in het hbo, 2017) staan bij de verschillende typen beroepsproducten voorbeelden uit de praktijk van sociaal werk genoemd, zoals een activiteitenplan en doelgroep- of wijkanalyse, waarbij gesteld wordt dat de sociaal werker aan een van deze beroepsproducten werkt, afhankelijk van zijn of haar taak en rol in de praktijk.

Gegeven de verschillende doelstellingen van sociaal werk, waar verschillende rollen (zoals ondersteuner of hulpverlener, maar ook innovator of belangenbehartiger) aan te koppelen zijn, zijn er verschillende beroepsproducten te benoemen die de inzet van onderzoekend vermogen vragen. Dit kunnen zijn: analyses van doelgroep, bestaande praktijk en context of theorie; adviezen ter beïnvloeding van beleid; ontwerpen voor (vernieuwende) activiteiten; handreikingen; methoden; en de interventies op zich (ondersteunen, hulpverlenen e.d.).

Deze aspecten van onderzoekend vermogen toepassen op sociaal werk, levert de volgende meer concrete aspecten op, waar het onderzoekend vermogen van sociaal werkers aan moet voldoen. Onderzoekend vermogen van sociaal werkers:

- 1 *staat ten dienste van beroepsbekwaamheid in het bevorderen van sociaal functioneren en uit zich in verschillende beroepstaken/rollen en de ontwikkeling van beroepsproducten (breed begrepen);*
- 2 *bestaat uit een onderzoekende houding, kennisontsluiting en -toepassing en kennisontwikkeling (data verwerven om de praktijksituatie te doorgronden en te verbeteren);*
- 3 *betekent in contact, in nabijheid of op de vindplaats, outreachend, aansluitend en present zijn. Methoden voor leefwereldonderzoek, maar ook meer creatieve, muzische en van sport en spel gebruik makende methoden sluiten hierbij aan;*
- 4 *is normatief geladen en gericht op gelijkwaardigheid, welzijn, autonomie en rechtvaardigheid. Participatieve methoden van onderzoek en cocreatie sluiten hierbij aan;*

- 5 *is gericht op innovatie van de beroepspraktijk. Ontwerpgerichte onderzoeksmethoden of methoden voor innovatieonderzoek sluiten hierbij aan;*
- 6 *is gericht op het signaleren en delen van micro-, meso- en macrofactoren die relevant zijn voor interveniëren en behartigen van belangen bij sociale problematiek;*
- 7 *is ook reflectie in actie, waarbij gereflecteerd wordt op de keuzes voor en resultaten van het handelen, en inzichten gedeeld worden met anderen;*
- 8 *vraagt om samenwerking met specialisten op andere gebieden vanwege de complexiteit en weerbarstigheid van sociale vraagstukken;*
- 9 *vraagt om samenwerkingsverbanden tussen praktijk, onderwijs, beleid en onderzoek, waar alle partijen een gelijkwaardige inbreng hebben.*

3.4 Afsluiting van dit hoofdstuk

57

In dit hoofdstuk ben ik ingegaan op de kennisbasis van de sociaal werker. Die kennisbasis is generalistisch beschreven en vaak in termen van alledaagse kennis in plaats van expertkennis. Dat vraagt om aandacht voor de precieze expertise die nodig is om deze alledaags lijkende kennis en vaardigheden in te kunnen zetten in de praktijk van sociaal werk en weerbarstige, complexe problemen. Tevens lijkt de kennisbasis versnipperd, door de vele praktijktheorieën en leendisciplines. Er zijn overkoepelende theorieën zoals die van Payne die structuur kunnen bieden in die kennisbasis, maar de precieze ordeningsprincipes zijn nog voer voor discussie. Dat maakt dat deze kennisbasis lastig herkenbaar en te ontsluiten is voor de sociaal werker, wat impact heeft op de kwaliteit van het handelen van de sociaal werker. Dit heeft ook gevolgen voor de mogelijkheid van evidence based practice: indien de kennis van wat werkt, niet goed toegankelijk is voor sociaal werkers, dan zijn zij minder goed in staat daar hun oordelen op te funderen. Het lijkt dus belangrijk om de kennisbasis van sociaal werk beter toegankelijk te maken voor sociaal werkers. Wat betreft evidence based practice zijn de aandachtspunten: het sociale domein is lastig te onderzoeken en het ontbreekt de professionals sociaal werk vaak aan tijd, middelen en vaardigheden om kennis vanuit onderzoek in die praktijk toe te passen. Onderzoeksbenaderingen waarin kennis in cocreatie met de verschillende betrokkenen in de praktijk ontstaat, lijken bij te kunnen dragen aan het overbruggen van de kloof tussen theorie en praktijk. Aan de kant van professionals vraagt dat het inzetten van onderzoekend vermogen om aan hun verschillende beroepsrollen invulling te kunnen geven. Afsluitend heb ik in dit hoofdstuk richtlijnen genoemd voor het definiëren van onderzoekend vermogen in termen van de kwaliteiten van de sociaal werker, zoals eerder beschreven in paragraaf 2.4. In het volgende hoofdstuk ga ik in op de ethische missie van sociaal werk, en de betekenis daarvan voor de professionele identiteit van de sociaal werker. Naast de kennisbasis (de specifieke expertise van de sociaal werker) is deze maatschappelijke opdracht van de sociaal werker het tweede belangrijke aspect van de professionele identiteit van de sociaal werker en vormt zij het fundament voor de professionele autonomie van sociaal werk.

4

Brede ethische missie van sociaal werk

Sociaal werk is onlosmakelijk verbonden met ethiek. Sociaal werk is een normatieve, waardegeladen professie: sociaal werkers realiseren sociale waarden in hun werk. Deze sociale waarden liggen ten grondslag aan het beroep, zij vormen het bestaansrecht ervan. Daarnaast hebben die waarden een verantwoordingsfunctie (zij rechtvaardigen keuzes) en een motiverende of inspirerende functie voor sociaal werkers (Reamer, 2018). Het realiseren van deze waarden is waar de sociaal werker het uiteindelijk voor doet – in die zin kan er ook gesproken worden over idealen in plaats van waarden (Kole & De Ruyter, 2007). Het kan onaangenaam aanvoelen als er een waarde op het spel staat, en dat kan zorgen voor een ethisch dilemma, een moreel spanningsveld, of een ‘bumpy moment’ in de termen van Van Kan (2021). En waarden zorgen ook voor beroepstrots, het gevoel ‘iets werkelijk goeds’ gedaan te hebben – een bijdrage te hebben geleverd aan een groter goed.

Het is belangrijk voor sociaal werkers dat ze zich bewust zijn van de waarden van hun werk, omdat deze waarden het maatschappelijk bestaansrecht van hun professie bevestigen, maar ook omdat deze waarden standaarden bieden voor hun handelen. Deze waarden zijn vertaald naar internationale, landelijke en organisatiespecifieke ethische (beroeps)codes, zie bijvoorbeeld de Beroepscode voor professionals in sociaal werk (Beroepsvereniging van Professionals in Sociaal Werk, 2021). De belangen die in het geding zijn (bijvoorbeeld bescherming van het kind; privacy of autonomie van de client; veiligheid van de samenleving) kunnen groot zijn, dus het is belangrijk dat de sociaal werker zich bewust is van, zorgvuldige omgaat met en verantwoording aflegt op basis van deze waarden. De ethische opdracht zoals die in de internationale definitie van sociaal werk beschreven is, verwijst naar verschillende sociale waarden. In dit hoofdstuk zal ik stilstaan bij die brede missie van het sociaal werk, in hoeverre deze bijdraagt aan een heldere professionele identiteit en welke aandachtspunten en aanknopingspunten er zijn voor het versterken van de professionele identiteit van sociaal werk, gegeven deze ethische missie.

4.1 Versnippering van ethische waarden van sociaal werk

De verscheidenheid in ethische waarden van sociaal werk is goed terug te zien in de internationale definitie van sociaal werk van het International Federation of Social Workers (2014), die ik eerder al aanhaalde:

Social work is a practice-based profession and an academic discipline that promotes social change and development, social cohesion, and the empowerment and liberation of people. Principles of social justice, human

rights, collective responsibility and respect for diversities are central to social work. Underpinned by theories of social work, social sciences, humanities, and indigenous knowledge, social work engages people and structures to address life challenges and enhance well-being.

De ethische principes die de International Federation of Social Workers (2016) zelf onderscheidt op grond van deze definitie, zijn: 1. Recognition of the Inherent Dignity of Humanity, 2. Promoting Human Rights, 3. Promoting Social Justice, 4. Promoting the Right to Self-Determination, 5. Promoting the Right to Participation, 6. Respect for Confidentiality and Privacy, 7. Treating People as Whole Persons, 8. Ethical Use of Technology and Social Media, 9. Professional Integrity.

Deze principes of waarden bieden houvast, maar de veelheid ervan is niet echt een voordeel. De Jonge (2018) stelt dat er eerder “te veel dan te weinig sociale kernwaarden” zijn (p. 8). Problematisch aan de verschillende waarden van sociaal werk is dat zij niet een harmonieus geheel vormen, zij kunnen conflicteren. Sterker nog: een groot deel van het ethiek-onderwijs of professionalisering op het gebied van de ethiek van sociaal werkers gaat over het omgaan met deze conflicterende waarden in het geval van een dilemma. Dit maakt de vraag ‘waar sta je voor?’ voor de sociaal werker nog lastiger te beantwoorden. De ethische missie is niet alleen divers, maar leidt vaak tot conflicterende opvattingen over wat het goede is om te doen.

Onder de verschillende waarden van sociaal werk lijkt een stromingenstrijd te liggen, die ik eerder ook noemde bij het bespreken van de verschillende doelstellingen van sociaal werk volgens Payne (2014). Sociaal werk startte als een professie die hinkte op verschillende morele oriëntaties (Reamer, 2018). De eerste oriëntatie was de normatieve oriëntatie, die paternalistisch was en zich conformeerde aan de heersende sociale orde, waarbij ‘invoegen’ en ‘disciplineren’ sleutelbegrippen waren. Sociaal werkers hielpen mensen die afweken van de sociale norm (zoals armen, verwarden, mensen met stoornissen of beperkingen, kinderen met antisociale neigingen) met het voldoen aan die sociale norm, dus het invoegen in de heersende sociale orde. Sociaal werk ging om heropvoeding en resocialisatie. In de woorden van Reamer was de sociaal werker “more concerned about the morality of the client than about the morality or ethics of the profession or its practitioners” (2018, p. 5).

Daarnaast ontstond het community work van Jane Addams, dat de nadruk legde op structurele, maatschappelijke factoren bij sociale problematiek: niet het individu moest geholpen worden, maar de maatschappij (beleid, regelgeving e.d.) moest

veranderen om sociale problematiek tegen te gaan. Sociale rechtvaardigheid is in deze benadering een centrale waarde van sociaal werk. De mens en zijn omgeving stonden centraal in zowel het community work van Addams als het social casework van Mary Richmond. Maar het social casework van Richmond werd onder invloed van de psychoanalyse van Freud en later de cliëntgerichte benadering van Rogers, in de loop van de 20e eeuw individueel gericht wat betreft diagnose en aanpak van problemen in sociaal functioneren (Jagt, 2008; Fjeldheim e.a., 2015). Met deze op het individu gerichte oplossingsgerichte hulpverlening kwamen, als derde morele oriëntatie, autonomie en zelfontplooiing in beeld als kernwaarden van het sociaal werk.³ Hiermee gepaard ging een professionalisering op het gebied van de beroepsethiek van sociaal werk, vastgelegd in beroepscode en ethische richtlijnen, met concrete stappenplannen, protocollen en dilemmamethodes om met de codes en richtlijnen om te gaan (Reamer, 2006; Banks, 2008, 2011).

In de internationale definitie van sociaal werk zijn deze verschillende stromingen met daaronder verschillende sociale waarden terug te zien, maar onduidelijk is of deze waarden een zekere samenhang kennen of juist een inconsistent geheel vormen. Wat niet bijdraagt aan het idee van samenhang, is dat de ethische waarden vaak als opsommingen, los van elkaar gepresenteerd worden, zoals ook de negen 'core values' die de IFSW noemt. De vragen of er relaties bestaan tussen deze waarden, welke weging eraan gegeven moet worden, of er waarden overkoepelend zijn, of sommige waarden meer tot de kern van sociaal werk behoren dan andere, en of de genoemde waarden allemaal echt waarden van sociaal werk of überhaupt waarden zijn (bijvoorbeeld 'treating the person as a whole person'), vormen voer voor discussie (o.a. De Jonge, 2018). Waar staat de sociaal werker voor wanneer de individuele belangen met de collectieve belangen conflicteren, wanneer privacy, autonomie of participatie conflicteert met het beschermen van de persoon of zijn of haar naasten, wanneer de maatschappelijke veiligheid in het geding is of wanneer de benodigde ondersteuning hoge kosten meebrengt en de middelen beperkt zijn? De diversiteit aan waarden van sociaal werk lijkt in de praktijk of in de lessen of trainingen over ethische waarden vaak op de kaartenbak van het kwaliteitenspel: een enigszins willekeurige set, waar persoonlijke voorkeuren en affiniteiten een rol spelen in het prioriteren ervan.

3 Sociaal werk beweegt mee met veranderende opvattingen in de samenleving over oorzaken van maatschappelijke problemen: individueel casework is populairder in tijden waarin de eigen verantwoordelijkheid van burgers wordt benadrukt; community work en politiserend werken zijn populairder in tijden waarin niet-inclusieve machtsstructuren en systeemfalen als oorzaak van sociale problemen worden gezien (denk aan de jaren zestig van de 20e eeuw [Trattner, 2007], maar ook aan de recente discussie over de kinderopvangtoeslagaffaire). Overigens: community work in de vorm van groepswerk en in de vorm van politiserend werken zijn duidelijk twee verschillende zaken. Groepswerk zoals groepstherapie, maar ook het op wijkniveau versterken van sociale cohesie, heeft geen enkele impact te hebben op beleidsbeïnvloeding wat betreft structurele factoren van bijvoorbeeld uitsluiting, armoede en werkloosheid.

4.2 Mismatch tussen waarden en uitvoeringspraktijk

63

Een ander problematisch aspect (naast de veelheid aan waarden) aan de waardegeladenheid van sociaal werk is de zogenaamde mismatch tussen de waarden en de uitvoeringspraktijk van sociaal werk. De website Sociale Vraagstukken plaatste een indringende brief van de toen recent afgestudeerde sociaal werker Saskia, 22 jaar oud (Verhagen, 2020):

Waar draait zorg om? Tijdens de opleiding hebben we het hier veel over gehad. De mens? Welzijn? Menswaardigheid? Rechtvaardigheid? We bespraken de internationale definitie, maar in het werkveld lijken al die mooie woorden hun betekenis verloren te hebben en ingeruild te zijn voor dat ene woord: geld. 'Het voelt alsof ik een nummer ben dat door mensen wordt verwerkt in een calculator: die willen we wel, die willen we niet,' zei een van de jongeren waar ik mee heb gewerkt tegen mij. Ik wou dat ik hem tegen kon spreken, maar ik stuitte tegen zorgzwaartepakketten, zorgverzekeraars met prestatiecodes, minutenregistraties, wantrouwen en geen enkele zeggenschap over mijn eigen werk. Ben ik hiervoor opgeleid? Is dit waar wij het tijdens de opleiding over gehad hebben? Helden heb ik gezien, superhulpverleners, maar eigenlijk altijd ondanks het systeem, nooit dankzij.

De mismatch zichtbaar in de brief van Saskia kan op veel bijval rekenen. Sociaal werk heeft al jaren te maken met een hoge uitstroom van personeel (Andersson Elffers Felix, 2020) – nog versterkt door de coronacrisis (Van Bon-Martens e.a., 2020) – waarbij de oorzaken liggen in werkdruk en agressie (Prismant, 2018), maar ook in de mismatch waar Saskia op wijst. Dit probleem speelt niet alleen in Nederland: “For those who leave the profession, or indeed many who remain within it, the situation in which they practice does not allow them to fulfil their commitment to key principles”, concluderen Asquith e.a. (2005) op basis van een internationale review. In het rapport *Behoud van medewerkers in het sociale domein* (Andersson Elffers Felix, 2020) stellen de onderzoekers dat meer prioriteit moet uitgaan naar de werkinhoud van sociaal werkers. Het merendeel van de sociaal werkers haalt (veel) voldoening uit het werk, maar zij vertrekken als de werkinhoud te weinig aan bod komt. Minder werkdruk is belangrijk, maar belangrijker nog is andere werkdruk met ‘pull-factoren’ zoals vergroten van werkplezier en bevlogenheid, het gevoel bij te dragen aan iets zinnigs, vakmanschap en vaktrots (Andersson Elffers Felix, 2020; Jansen e.a., 2021) en betekenisvol werken (Verkenning arbeidsmarkt jeugdsector, 2018).

4.3 Ethical risk management

De professionalisering op het gebied van beroepsethiek van sociaal werk heeft geleid tot het ontwikkelen van codes, richtlijnen en ethische stappenplannen of handleidingen voor moreel redeneren voor sociaal werkers, zoals in het werk van Buitink e.a. (2019), Ebskamp (2012) en Rothfusz, (2016). In deze literatuur, stappenplannen en dergelijke wordt vaak uitgegaan van een ethisch dilemma op microniveau, waar de sociaal werker een afweging moet maken tussen twee of meerdere 'kwaden'. Dient hij of zij het beroepsgeheim en de vertrouwensrelatie te schenden en een melding te maken van een vermoeden van huiselijk geweld? Dient hij of zij de cliënt te beschermen tegen keuzes die negatieve gevolgen hebben voor zijn of haar welzijn? Aandacht is er ook voor de normen en waarden van de professional zelf, die mogelijk kunnen botsen met die van de cliënt, bijvoorbeeld in kwesties als abortus, positie van de vrouw of seksualiteit. Deze stappenplannen of handreikingen worden door sociaal werkers in de praktijk niet vaak gebruikt (Banks, 2008). Maar ze worden wel vaak als educatief materiaal in onderwijs, training en intervisie ingezet, om ethische sensitiviteit voor de belangen van meerdere betrokken partijen te versterken en te leren hoe hier zorgvuldig mee om te gaan. Tevens spelen zij een belangrijke rol in collegiale consultatie en het gezamenlijk ontwikkelen van ethische sensitiviteit en richtlijnen voor moreel overwegen en handelen.

Ethische bewustwording van de wijze waarop belangen van kinderen, jongeren, cliënten en burgers op het spel staan, vooral waar de macht ongelijk verdeeld is, is zeer nodig gebleken, zo laten rapporten zoals die van de commissie Onderzoek naar Geweld in de Jeugdzorg (2019) en de commissie-Samson (2012) over de onveiligheid in de jeugdhulpverlening zien. Deze ethische stappenplannen, richtlijnen en dergelijke zijn ontwikkeld om juist de cliënt, de burger, het kind of de ouder te beschermen tegen ongewenst paternalisme en onterecht of buitenproportioneel ingrijpen en inperken van de autonomie of (lichamelijke of geestelijke) integriteit. Zij zijn daarmee ook een reactie op rechtszaken die cliënten hebben aangespannen en mediazaken over geweld, misbruik of veronachtzaming door sociaal werkers. De aandacht voor het beschermen van cliëntbelangen door middel van protocollen, gedragscodes, richtlijnen, ethische stappenplannen en procedures voor besluitvorming bij ethische dilemma's (en intervisie om de zorgvuldigheid hierin te vergroten), wordt door Reamer aangeduid als 'ethics risk management' (2006, 2018). Dit slaat op de ethische professionalisering die erop gericht is het belang van de cliënt - in een situatie van macht van de professional - zo goed mogelijk te waarborgen en het risico van (machts)misbruik door de professional tegen te gaan.

Reamer (2006) signaleert echter als valkuil voor ethiekonderwijs en professionalisering dat ethiek hier 'defensief' wordt ingezet. De redenering achter de ontwikkeling van deze instrumenten ligt vaak in rechtszaken, tuchtzaken of incidenten waarbij professionals onzorgvuldig gehandeld lijken te hebben. Met het aantonen dat de professional deze procedures heeft gevolgd, wordt aangetoond dat hij of zij zorgvuldig heeft gehandeld, dat wil zeggen: de stappen uit het protocol heeft doorlopen. Deze nadruk op verantwoording achteraf heeft echter negatieve gevolgen. Het ethisch overwegen wordt zo niet 'lerend' ingezet: na de verantwoording is de sociaal werker klaar, en kan hij of zij aantonen dat hij of zij zorgvuldig heeft gehandeld. Het lijkt niet gericht op leren hoe het de volgende keer beter kan, en er wordt geen casuïstiek ontwikkeld om van te leren. "Socioprudentie", het expliciteren van "de praktische wijsheid die nodig is om het goede te doen in niet-standaard situaties door te reflecteren op het handelen" (Spierings e.a., 2018, p. 7) wordt dan niet gestimuleerd. Door de nadruk op verantwoording, lijkt de prioriteit te liggen op het beschermen van het handelen en de positie van de professional en niet op het beschermen van de positie of belangen van de cliënt (Reamer, 2006, 2018). De beroepsethische aandacht weer schuiven van 'ethics risk management' naar de kernwaarden van sociaal werk en het waarborgen van de belangen van de cliënt, ziet Reamer (2006) als een van de belangrijkste uitdagingen van het sociaal werk in de 21e eeuw.

4.4 Sociaal werker als 'social change agent'

De nadruk op procedures, richtlijnen, stappenplannen en protocollen voor het omgaan met moreel beladen situaties, heeft (naast het ontstaan van ethics risk management) nog een keerzijde. Deze instrumenten en procedures hebben hun focus op het microniveau. Zij zijn daardoor doorgaans weinig behulpzaam bij 1. het in beeld krijgen van sociale onrechtvaardigheid en 2. het maken van keuzes door de sociaal werker ten aanzien van zijn of haar rol bij structurele, maatschappelijke factoren die problemen met sociaal functioneren veroorzaken of in stand houden. De dilemma's zijn vaak 'gedecontextualiseerd', dat wil zeggen: particuliere informatie op micro- of mesoniveau (zoals relationele aspecten, beleid van de organisatie en samenwerking tussen collega's), maar ook informatie op macroniveau (zoals de politieke, beleidsmatige context) wordt niet meegenomen in de dilemmabeschrijving, of meegewogen in het verdere overwegingsproces (Banks, 2008, 2011, 2015). Vaak betreft het ethische dilemma alleen de relatie tussen sociaal werker en cliënt (Weinberg, 2008). Daar waar het macroperspectief meegewogen wordt in het dilemma, gaat het vaak om mogelijke gevolgen voor de samenleving (van bijvoorbeeld het op verlof laten gaan van een tbs-patiënt) of om gevolgen voor anderen door een onrechtvaardige verdeling (het ene kind krijgt meer privileges dan andere). Het macroperspectief ontbreekt vaak al in de

beschrijving van het dilemma. De voorzitter van de commissie Ethiek van Sociaal Werk Nederland beschrijft een dilemma dat is geframed op microniveau: een mantelzorger zorgt voor zijn demente moeder en gaat altijd met de auto naar haar toe; hij is een stevige drinker, en drinkt ook wanneer hij nog moet rijden. De vraag is wat de sociaal werker in deze situatie moet doen: "Wanneer je de man aangeeft bij de politie tast je zijn privacy aan en schaadt je de vertrouwensband. Doe je niets dan kan dit het algemeen belang schaden wanneer de man een auto-ongeluk veroorzaakt, waarbij een derde persoon betrokken kan zijn" (Bos, 2020).

Het macroperspectief van het dilemma in deze beschrijving belicht de afweging tussen enerzijds de mogelijke maatschappelijke gevolgen van rijden onder invloed en anderzijds de privacy van en vertrouwensband met de mantelzorger. Echter, oorzakelijke factoren op macroniveau (bijvoorbeeld onvoldoende passende, betaalbare woonruimte in de buurt van het netwerk van de cliënt) en de vraag of de sociaal werker daar iets mee moet en hoe dan, lijken geen rol te spelen in het dilemma. Weinberg (2010) wijst erop dat deze structurele factoren een "peripheral" rol (p. 34) in plaats van centrale rol spelen in deze ethische benaderingen in de beroepsethiek van sociaal werk.

Het betrekken van structurele factoren of factoren op macroniveau behoort bij de rol van de sociaal werker als - in termen van de internationale definitie van sociaal werk - 'social change agent'. Termen die in de Nederlandse discussie worden gebruikt voor de rol van social change agent, zijn 'structuraliserend sociaal werk' (Scholte, 2018), 'politisierend sociaal werk' (Bouchaute & Debaene, 2019; De Brabander, 2019), 'democratisch professionalisme' (Spierts e.a. 2021) en '(ongepast) tussenwerken' (Witte, 2018). Of het wordt met een bredere 'human rights based approach to social work' geassocieerd (Reynaert e.a., 2019); maar deze rol blijft volgens verschillende auteurs onderbelicht in het huidige sociaal werk (Witte, 2019, 2021; Van der Aa & Spierings, 2018; Van Pelt & Spierts, 2019; Bruins, 2019; Beroepsvereniging van Professionals in Sociaal Werk, 2020). Sociaal werkers zijn te veel op het individu gericht en op gedragsverandering bij personen of groepen, waardoor beleidsmatige, structurele macrofactoren die een rol spelen bij sociale problematiek, uit het zicht blijven. Daarnaast wordt gesproken over weinig ruimte en een beperkt vermogen om kritisch te kijken naar sociaal beleid (Bredewold e.a., 2018; Hurenkamp & Tonkens, 2019).

Deze nadruk op het individu en methodes voor gedragsverandering bij individuen en groepen hangt volgens verschillende auteurs samen met de aandacht voor evidence based practice als professionaliseringstrend. In een poging dezelfde (wetenschappelijke, evidence based) status en legitimatie te krijgen als artsen of klinisch psychologen, is sociaal werk volgens Kam (2014) 'getherapeutiseerd': gericht op diagnose en probleemoplossing op individueel niveau.

Overigens wijzen verschillende onderzoekers erop dat ook de werkomstandigheden van de sociaal werker zelf, zoals de tijd en middelen die hij of zij krijgt om het werk uit te voeren, meegenomen moeten worden in het bredere perspectief van de sociaal werker (Weinberg, 2010; Asquith e.a., 2005). Chronisch gebrek aan tijd en middelen om het werk naar de kwaliteitsstandaarden uit te voeren, is een structurele factor die niet bijdraagt aan het realiseren van de waarden van sociaal werk.

Er dient meer aandacht te zijn voor de kennis en vaardigheden om signalen dat mensenrechten op het spel staan, adequaat te adresseren of agenderen, op organisatieniveau, maar ook op lokaal, gemeentelijk of landelijk beleidsniveau (Van Pelt & Spierts, 2019; Witte, 2019). Opleidingen Social Work geven aan dit heel belangrijk te vinden, maar hebben moeite om dit goed (betekenisvol in een praktijkcontext) in de opleiding vorm te geven (Le Sage e.a., 2021; Botman & Gradener, 2019), omdat het in de praktijkstages helemaal niet aan bod komt als beroepstaak, en praktijkbegeleiders hier geen aandacht aan geven.

Lastig is ook dat er nog weinig kennis ontwikkeld is over hoe deze rol vorm te geven, dat de gewenste vaardigheden of competenties weinig concreet beschreven zijn en dat er weinig onderzochte 'goede voorbeelden' zijn waarvan positieve resultaten zichtbaar zijn gemaakt. Een complicerende factor is de discussie over de precieze invulling van die rol: hoe kritisch moet de sociaal werker zijn, hoe los moet hij of zij zich maken van het systeem en de hand die hem of haar (in aanbestedingen bijvoorbeeld) voedt (Weinberg, 2010; Veldboer, 2019)? Aan politiserend optreden hangt vaak de enigszins negatieve connotatie van op de barricades staan, dus tegen iets zijn, terwijl de kracht van de sociaal werker juist zou kunnen of moeten liggen in het verbinden van systeem en leefwereld. Democratisch professionalisme zoals Spierts (2017) en Van Pelt en Spierts (2019) voorstaan, is gematigder van toon en aanpak dan het politiserend werken zoals De Brabander (2019) voorstelt. Kortom: het hoe is onduidelijk, verschillende auteurs hebben hier verschillende opvattingen over.

4.5 Versterken van normatieve professionaliteit van sociaal werkers

In de vorige paragrafen heb ik een aantal kanttekeningen bij de ethische missie van sociaal werk besproken: deze missie is breed en bestaat uit verschillende - soms conflicterende - sociale waarden; er is een mismatch zichtbaar tussen de waarden van sociaal werk en de uitvoeringspraktijk; ethiek wordt defensief ingezet; en sociaal werkers laten in de praktijk weinig zien van hun rol als veranderaar van onrechtvaardige structuren, opleidingen vinden het lastig hiertoe op te leiden en het is de vraag of werkgevers deze rol willen faciliteren. In deze paragraaf wil ik

ingaan op hoe de normatieve professionaliteit van de sociaal werker – als onderdeel van de professionele identiteit – kan worden versterkt. Ik zal zowel ingaan op de samenhang tussen de waarden van sociaal werk als op de brede rol van de sociaal werker in het agenderen en beïnvloeden van sociaal onrechtvaardige, structurele factoren die leiden tot sociale problematiek.

Is het mogelijk om tot een overkoepelend kader te komen waarin de verschillende waarden van sociaal werk betekenis krijgen in relatie tot elkaar? De waarden van sociaal werk vallen in grofweg drie of vier categorieën onder te brengen. In de theorie van Payne (2014) zijn sociale rechtvaardigheid, autonomie (zelfontplooiing) en een 'restgroep' van sociale waarden, zoals welzijn en participatie, te onderscheiden. Banks (2015) onderscheidt de volgende categorieën: respect for dignity and worth of all human beings; promotion of welfare or wellbeing; promotion of social justice. Banks' verdeling in categorieën is helpend omdat de categorieën verbanden tussen de waarden binnen een categorie aangeven (bijvoorbeeld dat respect voor de uniciteit van de persoon samenhangt met het respecteren van de vrijheid om het eigen leven vorm te geven), maar het is onduidelijk hoe de categorieën zich tot elkaar verhouden. Het is bijvoorbeeld niet duidelijk hoe sociale rechtvaardigheid zich verhoudt tot het respecteren van vrijheid. Daarnaast is het onduidelijk hoe de waarde sociale rechtvaardigheid zich vertaalt naar het werk van de sociaal werker: "Application to accreditation standards, curriculum and practice have not been clarified and a central question is 'what exactly does the profession mean by social justice?'" (Golambos, 2008, p. 5, in Hopps & Lowe, 2012, p. 67).

In de in paragraaf 2.4 besproken basisboeken, opleidings- en competentieprofielen van sociaal werk, is te zien dat sociaal werk verwijst naar een onlosmakelijke relatie tussen mens en omgeving. Bijvoorbeeld, sociaal functioneren veronderstelt dat zowel aan de kant van het individu als aan de kant van de sociale omgeving mogelijkheden tot sociaal functioneren aanwezig zijn. Sociaal functioneren op zich lijkt echter geen waarde te zijn, maar gezien te worden als een noodzakelijk middel om 'tot je recht te komen', om autonomie en welzijn mogelijk te maken. Autonomie wordt namelijk door veel auteurs 'relationeel' ingevuld: het individu heeft recht op zelfbeschikking, maar dat recht leunt op de inbedding in een sociale omgeving. Zonder een sociale structuur is autonomie immers niet mogelijk. Lag de focus binnen de beroepsethiek van sociaal werk eerder op zelfbeschikking en welzijn als kernwaarden van sociaal werk, de afgelopen decennia zijn empowerment en sociale rechtvaardigheid volgens Banks (2015) meer voorop komen te staan, ook in de internationale definitie van sociaal werk van de IFSW uit 2014. Sommige auteurs noemen sociale rechtvaardigheid de overkoepelende of 'organizational' (Swenson, 1998) waarde van sociaal werk. De redenering van Swenson, en in lijn daarmee van anderen (bijvoorbeeld Davidson e.a., 2017), grijpt terug op het werk van John Rawls (1971) en Sen en Nussbaum (in o.a. Nussbaum, 2002).

Bepalend voor sociale rechtvaardigheid in het werk van Rawls zijn de twee principes van 'distributieve rechtvaardigheid': 1. dat materiële en immateriële (basis)goederen op een zo gelijk mogelijke manier worden verdeeld over individuen in de samenleving, 2. waarbij een ongelijke verdeling in het belang van het algemeen of het voordeel van de minstbedeelden mag zijn (bijvoorbeeld positieve discriminatie). In de capability-benadering van Sen en Nussbaum wordt naast het belang van een verdeling van (basis)goederen gewezen op iemands mogelijkheden (capabilities) om die goederen ook daadwerkelijk in te zetten voor het leiden van een leven dat zij willen leiden – en de overheid heeft in een sociaal rechtvaardige samenleving een rol in het faciliteren hiervan. In de theorieën van Rawls en Sen en Nussbaum over sociale rechtvaardigheid is te zien dat dat een overkoepelende waarde is, waarin vrijheid geoptimaliseerd wordt binnen de kaders van gelijkwaardigheid. Voor auteurs als Swenson heeft dit betekenis voor sociaal werk. Sociaal werkers zijn gericht op het vergroten van autonomie of empowerment, omdat dit een 'basisrecht' of 'primaire goed' is (en het essentieel is voor menselijk welzijn of menselijke waardigheid). Het succes van het bevorderen van autonomie of empowerment bij kwetsbare mensen of mensen in achterstandssituaties is afhankelijk van de mate van distributieve rechtvaardigheid (verdeling van de goederen) en de mogelijkheid die mensen hebben om die goederen in te zetten voor hun levensdoelen. Sociaal werkers zetten zich in om mogelijkheden op verschillende niveaus te vergroten: zij empoweren individuen en groepen om gebruik te maken van de goederen, zij faciliteren de mogelijkheid om gebruik te maken van deze goederen en zij signaleren en agenderen ongelijkheid in de verdeling van deze goederen of in de mogelijkheid gebruik te maken van deze goederen.

Bovenstaande redenering geeft een oordeel over de kernwaarden van sociaal werk en de relaties tussen deze waarden. Maar er zijn ook andere redeneringen mogelijk. Bijvoorbeeld die van Kam (2021), die empowerment ziet als het doel van sociaal werk (waarmee mensen over het vermogen beschikken om hun eigen leven vorm te geven en in gezamenlijkheid beleid, regels en dergelijke te beïnvloeden om onwenselijke drempels hierin te verwijderen). Middelen daarbij zijn participatie (de doelgroep zelf is betrokken in activiteiten en beslissingen) en een krachtbenadering (de professional gelooft daadwerkelijk in de vermogens en bronnen van mensen om de juiste beslissingen te nemen en uit te voeren). De Jonge (2018) heeft weer een andere redenering, die stelt dat inclusie, gelijkheid en cohesie de sociale kernwaarden zijn. Ook het sociaal kwadrantmodel (Verharen, 2017) waarin sociale rechtvaardigheid, gelijkwaardigheid, solidariteit en menselijke waardigheid worden genoemd, en theorieën zoals die van Ryan en Deci (2008) en De Mönink (2016) met basisbehoeften als uitgangspunt, kunnen inzichten bieden in de (complexe) relaties tussen de waarden van sociaal werk.

De bedoeling van bovenstaand betoog is om te laten zien dat reflectie op de waarden van sociaal werk en op de relaties tussen deze waarden helpt bij het begrijpen van wat sociaal werkers doen en waarom. In die zin laat het zien dat niet alleen reflectie op ethische dilemma's in de praktijk, maar ook reflectie op de kernwaarden van sociaal werk de professionele identiteit van sociaal werkers kan versterken – en het wenselijk is dat hier aandacht voor is in onderwijs en professionalisering van sociaal werk.

4.6 Versterken van social change agency bij sociaal werkers

In paragraaf 4.4 heb ik laten zien dat de rol van de sociaal werker in het bewerkstelligen van een sociaal rechtvaardige samenleving (de social change agent) nog verdere uitwerking behoeft. Hieronder zal ik stilstaan bij wat verschillende auteurs hierover zeggen, en welke richting voor versterking en vervolgonderzoek dat oplevert.

Alle auteurs onderschrijven het belang om in eerste instantie bij sociaal werkers bewustwording van of sensitiviteit voor de bredere (beleids- en politieke) context van sociaal werk te creëren, en de betekenis daarvan voor mensen en sociaal werkers zelf. Weinberg (2010) en Banks (2008) stellen nadrukkelijk dat sociaal werkers zichzelf niet als slachtoffer, maar als participant in sociale, politieke of organisatorische structuren moeten zien, als onderdeel daarvan: “The ways in which social workers interpret organizational structures, such as the policies and procedures as well as the legislation and funding requirements that lead to those structures, offer opportunities for ethical thinking and behavior” (Weinberg, 2010, p. 40). Weinberg voegt hieraan toe dat sociaal werkers moeten reflecteren op de belangen die zij zelf hebben bij bestaande praktijken en structuren (het geeft hun bijvoorbeeld werk en inkomen) – en deze moeten erkennen, en niet onkritisch positief staan ten opzichte van praktijken van sociaal werk. De Brabander (2019) spreekt bijvoorbeeld over kritisch kunnen kijken naar het ‘positieve paradigma’ (dat iedereen kan participeren bijvoorbeeld) van welzijnswerk en hulpverlening. Scholte (2018) spreekt over hoe sociale problemen door beleidswerkers en sociaal werkers geconstrueerd worden door gebruik van vakjargon, beleidstaal, wetenschappelijke inzichten en dergelijke. Als laatste cruciale element van bewustwording noemt Weinberg (2010) het (gezamenlijk, als beroepsgroep) erkennen van de onzekerheid over of je wel het goede doet, de daarmee gepaard gaande bescheidenheid en het besef dat onzekerheid geen persoonlijk falen is, maar een kenmerk van het werk (waarbij solidariteit tussen sociaal werkers wenselijk is).

Belangrijke voorwaarde voor deze bewustwording of sensitiviteit is kennis: kennis van de politieke en beleidsmatige context; kennis van ethische theorieën en stromingen die relevant zijn om de belangen van betrokkenen (de mensenrechten die op het spel staan) concreet te kunnen herkennen en benoemen; kennis van de praktijk natuurlijk, en van 'leendisciplines' die behulpzaam zijn bij het in kaart brengen van problemen, situaties, mogelijkheden en onmogelijkheden van mensen.

Bewustwording van of sensitiviteit voor de bredere context en een bredere rolopvatting van sociaal werk is belangrijk, maar niet voldoende om de rol als social change agent te kunnen vormgeven. Onderzoek naar hoe sociaal werkers in de praktijk omgaan met geconstateerde onrechtvaardigheden, laat zien dat 'verborgen' weerstand of verzet tegen beleid en regelgeving vanuit de overheid of organisatie gebruikelijk is: sociaal werkers zeggen ja tegen hun leidinggevendenden, maar doen iets anders (zoals de ondersteuning continueren terwijl het maximale aantal toegestane contactmomenten al bereikt is), als zij het beleid of de regels ontoereikend of onjuist vinden (Weinberg & Banks, 2019; zie ook Trappenburg e.a., 2020). Deze vormen van verborgen weerstand of verzet zijn begrijpelijk, maar kunnen serieuze gevolgen hebben voor de positie en het welzijn van de betreffende sociaal werkers, en zij veranderen natuurlijk niets aan de factoren die onrechtvaardigheid veroorzaken of in stand houden. En daarmee ondermijnen zij potentieel de missie van het sociaal werk om bij te dragen aan een sociaal rechtvaardige samenleving, concluderen Weinberg en Banks (2019). Er is zowel overeenstemming als verschil van opvatting over wat de wenselijke expertise is voor de sociaal werker om deze bredere rol vorm te geven. Spierts (2017) stelt dat sociaal werkers met 'democratisch professionalisme' – in lijn met hun kernkwaliteiten zoals verbinden en nabij zijn – juist partijen bij elkaar kunnen brengen, en de stem van minderheden kunnen laten horen. Dit doen zij meer concreet ook door het begeleiden en faciliteren van het publieke debat, en indien nodig het trainen in en ondersteunen bij het voeren van gesprekken waar er een verschil van mening, inzicht of conflict is. Waarin sociaal werkers zich kunnen versterken om dit proces beter vorm te geven is: het afwegen van relevante kennis en informatie; het expliciteren en delen van inzichten en afwegingen; het ontwikkelen van een visie op wie zij zijn als sociaal werkers en waar zij voor staan; en het op strategisch niveau kunnen vertolken van de stemmen en belangen van betrokkenen.

In haar pleidooi voor politiserend sociaal werk, dat zij 'Sociale Aktie Nieuwe Stijl' noemt, beschrijft Scholte (2018) strategieën die voor de bredere rol van social change agent relevant zijn, en die globaal in twee categorieën in te delen zijn. De eerste categorie betreft samenwerken binnen de beroepsgroep (als collectief) en buiten de beroepsgroep, met onder andere belangenorganisaties, georganiseerde burgers/cliënten en politieke organen. De tweede categorie betreft met behulp van onderzoek (onder andere van lectoraten) leren van oude en nieuwe interventies die ogenschijnlijk succesvol zijn in het mobiliseren van burgers, in het politiek of beleidsmatig agenderen

van onrecht en in het veranderen van beleid, wetgeving of regelgeving. Witte (2018) noemt als expertise het kunnen leggen van verbindingen tussen systeem en leefwereld ('tussenwerken'), en meer concreet noemt hij kennis en vaardigheden als (p. 7):

... beleids- en interventiecycli, governance in de welzijnszorg, grassroots denken, beïnvloeden van de sociaal politieke beleidsagenda (beïnvloedingsmechanisme), het politieke krachtenveld (omgaan met weerstand), cocreatie (netwerken), toepassen van sociale innovatie in beleid en uitvoering. Maar het komt eveneens en vooral neer op houding/attitude ofwel durf en doen.

Veel verder dan deze richtlijnen, suggesties en voorstellen lijkt de ontwikkeling van de brede rol van social change agent nog niet te zijn. Ook in Vlaanderen, waar politiserend sociaal werk een van de speerpunten is van sociaal werk, is de kennis over hoe dit te doen, wat voorwaarden zijn voor succes en hoe het handelingsrepertoire van de politiserende sociale werker eruit ziet, nog beperkt; wel heeft daar bijvoorbeeld het steunpunt voor sociaal-cultureel werk Socius (z.d.) een begin gemaakt met het inventariseren en delen van kennis hierover. Eenzelfde constatering volgt vanuit de internationale literatuur: wil sociaal werk werkelijk de duale ambitie waarmaken, dan moet het intellectueel investeren in het ontwikkelen van theorieën en technologieën om effectief te kunnen zijn op macroniveau (Hopps & Lowe, 2012).

De volgende vragen voor onderzoek zijn mogelijk relevant: Hoe denken sociaal werkers, organisaties voor sociaal werk en overheden over de rol van de sociaal werker als social change agent? Hoe kan er worden bijgedragen aan het versterken van het democratisch professionalisme of de social change agency, waarbij aandacht is voor het beroepsbekwaam handelen van de sociaal werker? In lijn met wat Banks (2008) voorstelt, is het belangrijk om op zoek te gaan naar hoe sociaal werkers hier zelf in de praktijk mee omgaan, welke mogelijkheden zij zien en welke belemmeringen. Relevant hierbij is de vraag of een duidelijk waardeperspectief bijdraagt aan een steviger ervaren beroepsidentiteit, en zo ja, hoe dit waardeperspectief kan worden versterkt. Dit empirisch ethisch onderzoek vraagt om de ontwikkeling van instrumenten om dit onderzoek in de praktijk te kunnen uitvoeren. Veel vragenlijsten en vignetten die ontwikkeld zijn om ethische oordelen te onderzoeken bij professionals, zijn sturend vanuit de ethische concepten en modellen waar onderzoekers bekend mee zijn, zoals deontologische en utilistische theorieën (Wilks, 2004). Vraag is of deze onderzoeksinstrumenten aansluiten bij de dilemma's die sociaal werkers in de praktijk ervaren. Recent onderzoek naar waarden van sociaal werkers lijkt meer 'bottom up' en 'datarijk' te zijn, door middel van bijvoorbeeld diepte-interviews, narratief onderzoek en grounded theory (bijvoorbeeld Van Stekelenburg e.a., 2020), en zo meer recht te doen aan de complexiteit van ethisch redeneren in de praktijk.

4.7 Afsluiting van dit hoofdstuk

Sociaal werk kent duidelijk een ethische grondslag, die terug te zien is in de breed gedragen internationale definitie van sociaal werk. Tevens zijn er veel codes, richtlijnen, instrumenten en dergelijke ontwikkeld die sociaal werkers helpen bij de zorgvuldige uitoefening van hun werk. Hoewel deze codes in de praktijk door sociaal werkers niet vaak gebruikt worden, zijn het nuttig gebleken instrumenten in onderwijs en training in onder andere ethisch redeneren en ethische besluitvorming. De ethische grondslag van sociaal werk is van oudsher meervoudig, en ook deze meervoudigheid komt tot uiting in de internationale definitie van sociaal werk. De diversiteit aan waarden die met sociaal werk geassocieerd worden, draagt echter niet bij aan een heldere beroepsidentiteit. De waarden van sociaal werk vormen niet een harmonieus geheel: om kunnen gaan met de conflicterende waarden van sociaal werk lijkt daarmee een kenmerkende eigenschap van sociaal werkers te zijn. Maar dat maakt de vraag 'waar sta je voor?' niet makkelijk te beantwoorden.

Deze vraag is nog moeilijker te beantwoorden door sociaal werkers doordat er een mismatch is tussen de waarden van sociaal werk en de uitvoeringspraktijk en doordat ethiek soms defensief wordt ingezet, waarbij eerder het belang van de professional of organisatie dan dat van de cliënt behartigd wordt. Hier is te zien dat professionals moeite hebben om zich nog te vereenzelvigen met de waarden van sociaal werk; die waarden stroken lang niet altijd met de nadruk in de praktijk op het behalen van doelstellingen, efficiënte uitvoering en verantwoording op basis van protocollen en richtlijnen.

Vanuit kennisinstituten, beroepsverenigingen en opleidingen is een sterke roep om sociaal werkers die oog hebben voor mensenrechten in het algemeen en sociale rechtvaardigheid in het bijzonder en die in staat zijn een bredere rol als 'social change agent' op zich te nemen. De vraag is echter of deze rol vanuit sociaal beleid en aan de kant van werkgevers ook belangrijk wordt gevonden, en in hoeverre deze gepaard gaat met een andere manier van werken ('op de barricades') of aansluit bij bestaande werkwijzen voor sociaal werk. Tevens is er behoefte om hiervoor werkwijzen te ontwikkelen op basis van bestaande kennis over wat werkt en wat niet.

Kortom, te zien is dat de waardegeladenheid van het sociaal werk problematische aspecten kent wat betreft professionele identiteit. Deze identiteit is meervoudig en zelfs conflicterend, strookt niet met de uitvoeringspraktijk en mist voor wat betreft de bredere rol van de social change agent draagvlak binnen beleid en praktijk, en concreet beschreven en beproefde werkwijzen. De waardegeladenheid biedt ook kansen: in tijden van maatschappelijke ongelijkheid en tegenstellingen,

met weinig vertrouwen in de top-downbenadering voor het veranderen van deze structuren, biedt de bottom-upbenadering van sociaal werkers (vanuit gelijkwaardigheid en participatie van alle betrokkenen) een aantrekkelijk alternatief. Echter, ook hier geldt dat de expertise verder uitgewerkt, doorontwikkeld, uitgetest en gedeeld moet worden. En dit vraagt om onderzoeksinstrumenten die de complexiteit van omgaan met ethische dilemma's in de praktijk van het sociaal werk goed kunnen weergeven.

5

Lectoraat Professionele identiteit van de sociaal werker

Ik ben deze tekst gestart met de vragen wat een professionele identiteit is en wat de professionele identiteit van de sociaal werker is. De identiteit van de sociaal werker is breed, het werk kent meerdere doelstellingen en achterliggende waarden, en het gaat om een generieke kennis- en vaardigheden-set. Een aantal aspecten van die identiteit van de sociaal werker zijn heel duidelijk, maar het ontbreekt bij die aspecten (nabijheid, op de vindplaats zijn, presentie) tegelijkertijd aan een professionele status. De generieke kennisbasis en het gebrek aan evidence based practice dragen bij aan de geringe professionele status, maar bieden ook mogelijkheden om die status juist te versterken. Hiermee hangt de ambitie samen om integraal te werken en verbindend te zijn tussen specialismen en andere professies. Zonder stevige kennisbasis is het echter lastig voor de sociaal werker om zich staande te houden, om zijn of haar meerwaarde aan te tonen in de interprofessionele samenwerking. De ethische missie van sociaal werk wordt breed gedragen en herkend, en in die zin draagt die bij aan de professionele identiteit van sociaal werkers. Een punt van aandacht daarbij is echter dat die missie meervoudig - soms conflicterend - is, gefragmenteerd lijkt en niet strookt met wat de uitvoeringspraktijk vraagt. En deels lijkt er voor een bredere ethische rol geen draagvlak in de praktijk te zijn, en geen kennis bij professionals om daar vorm aan te geven. Er zijn echter mogelijkheden om de normatieve (ethische) professionaliteit van de sociaal werker te versterken.

5.1 Onderzoekslijnen en werkwijze

In dit hoofdstuk zal ik ingaan op hoe dit lectoraat met name bovenstaande aspecten wil versterken, door in te zetten op drie onderzoekslijnen: onderzoekend vermogen van sociaal werkers, normatieve identiteit van sociaal werkers en interprofessionaliteit van werkers. Per aspect zal ik ingaan op de onderzoeksvraag, het plan voor onderzoek en de impactambitie. Dit lectoraat wil een bijdrage leveren aan het versterken van onderzoekende, normatieve en interprofessionele vermogens van sociaal werkers (in opleiding). Dit vormt een belangrijk speerpunt van het landelijk onderwijsbeleid (Vereniging Hogescholen, 2019), maar ook binnen de visie op onderzoek van Hogeschool Rotterdam (2015), het strategisch onderzoeksplan van haar Kenniscentrum Talentontwikkeling (2020) en het traject Samen op Koers van haar Instituut Sociale Opleidingen.

De opleiding Social Work van Hogeschool Rotterdam werkt samen met ruim 40 praktijkpartners in het onderwijs voor studenten. Met deze partners worden leerwerkgemeenschappen gevormd rondom vraagstukken die zich binnen de partnerorganisatie afspelen. Deze leerwerkgemeenschappen vormen settings waarin de vragen rondom onderzoekend vermogen, normatieve professionaliteit en interprofessioneel samenwerken op heel concreet niveau spelen. Daarin komen professionals, studenten en docenten samen om op deze vraagstukken

praktijkrelevante inzichten en vaardigheden te ontwikkelen. De onderzoeksaanpak van het lectoraat *Professionele identiteit van de sociaal werker* is allereerst gericht op deze leerwerkgemeenschappen: zij vormen voor de opleiding de voedingsbron, de schatkist in de praktijk als het ware. En deze leerwerkgemeenschappen zijn ook de voedingsbron en schatkist voor de lectoraten van het Kenniscentrum Talentontwikkeling, omdat in die gemeenschappen al sprake is van duurzame samenwerking tussen praktijk en onderwijs, en soms ook onderzoek. Het onderzoek van het lectoraat *Professionele identiteit van de sociaal werker* zal waar mogelijk plaatsvinden binnen het huidige samenwerkingsverband van de leerwerkgemeenschappen, en zowel organisatiespecifiek als organisatieoverstijgend bijdragen aan kennisontwikkeling en professionalisering. Het lectoraat *Professionele identiteit van de sociaal werker* zal daarnaast samenwerking tussen relevante stakeholders in praktijk, onderwijs en onderzoek stimuleren op vraagstukken waar dit vooralsnog niet vanzelfsprekend is, bijvoorbeeld bij maatschappelijke vraagstukken die om interprofessionele samenwerking vragen. Door voor studenten Social Work interprofessionele samenwerkingsprojecten en afstudeerprojecten te organiseren waarin cross-overs tussen domeinen zijn, wil het lectoraat *Professionele identiteit van de sociaal werker* bijdragen aan vernieuwing van onderwijs en praktijk, en inzichten opleveren in en onder welke voorwaarden wat werkt in deze settings. En het lectoraat *Professionele identiteit van de sociaal werker* zal zowel binnen als buiten de opleiding Social Work van Hogeschool Rotterdam bijdragen aan het ontwikkelen, onderzoeken en verspreiden van inzichten in het versterken van de professionele identiteit, in het bijzonder waar het gaat om onderzoekende, normatieve en interprofessionele vermogens.

5.2 Hoe kan het onderzoekend vermogen van sociaal werkers versterkt worden en kennis beter toegankelijk gemaakt worden voor hen?

De in de inleiding geformuleerde vraag over het versterken van onderzoekend vermogen van sociaal werkers is tweeledig, en dat past bij de hier gegeven analyse van problemen die sociaal werkers ervaren in het gebruiken van bestaande kennis en het grondig evalueren van hun handelen. Wanneer bestaande kennis beter toegankelijk wordt gemaakt door deze te ordenen, en deze ordening ook de opleidingen helpt om de kennisbasis te onderwijzen, dan draagt dat bij aan het vergroten van het vermogen van studenten om bestaande kennis tot zich te nemen. Hiertoe is verdere theoretische verdieping en uitwerking nodig, in samenwerking met opleidingen Social Work, maar natuurlijk ook met allerlei kennisinstituten, zoals die nu verenigd zijn binnen de Kennis- en onderzoeksagenda Sociaal Werk, binnen het lectorenplatform Sociaal werk, binnen werkplaatsen sociaal domein en academische werkplaatsen of anders.

Het betekent ook verdere uitwerking van wat het onderzoekend vermogen van sociaal werkers precies inhoudt. In deze openbare les heb ik hier richtlijnen voor geformuleerd, maar deze dienen verder uitgewerkt en getoetst te worden: Hoe uit onderzoekend vermogen zich precies bij sociaal werkers? Wat zijn voorbeelden die sociaal werkers zelf geven, welke woorden geven zij hier zelf aan? Welke informatievaardigheden en welke informatiebronnen zetten zij in? Tegelijkertijd moet de vraag gesteld worden hoe de praktijk (en de opleiding) hierin versterkt kan worden. Welke aspecten van onderzoekend vermogen zijn met name belangrijk in de praktijk van sociaal werk? En hoe kunnen sociaal werkers geholpen worden in zaken als het evalueren en transparant maken van de resultaten van hun handelen? Duidelijk is dat samenwerkingsverbanden tussen lectoraten, praktijkorganisaties en het onderwijs ('de driehoek' zoals geschetst in *Praktijkgericht onderzoek bij Hogeschool Rotterdam*, Hogeschool Rotterdam, 2015) nodig zijn om een goede afstemming tussen grondigheid enerzijds en praktijkrelevantie anderzijds te waarborgen, en te voorkomen dat de kennisstroom eendimensionaal van kennisinstituut naar onderwijs en praktijk loopt. De bijdrage vanuit het lectoraat *Professionele identiteit* bestaat uit het ontwikkelen van een meetinstrument voor onderzoekend vermogen van sociaal werkers (in samenwerking met collega Luuk van Schie), waarmee het onderzoekend vermogen van sociaal werkers in kaart wordt gebracht. Op basis hiervan kunnen meer gerichte uitspraken en voorstellen gedaan worden over hoe het onderzoekend vermogen van sociaal werkers kan worden versterkt, en wat hier ter facilitering voor nodig is vanuit de opleiding Social Work, kenniscentra en de organisaties in de praktijk. In samenwerking met de opleiding Social Work van Hogeschool Rotterdam (in het bijzonder Carla Stolk, Peter Canrinus, Alexander Hogendoorn, Anna Hendrix, Clementine Degener, Cynthia Streep en Monique Strijk) draagt dit lectoraat bij aan de ontwikkeling van een visie op onderzoek en onderzoekend vermogen in het curriculum. En laten we dit ook onderzoekend aanpakken: gaan de studenten ook vooruit op de relevante aspecten van onderzoekend vermogen? En hoe evalueren zij de relevantie van het onderwijs hierin vervolgens weer, wanneer zij in de praktijk stage lopen of werken? Tevens zal vanuit het lectoraat een bijdrage geleverd worden aan het opstellen van een kennisbasis en kennisagenda van de opleiding Social Work van Hogeschool Rotterdam. Dit doet het lectoraat door middel van het verzorgen van een verdieping op de kennisbasis, en het gezamenlijk met praktijk en onderwijs formuleren van kennisvragen.

Binnen Kenniscentrum Talentontwikkeling zijn veel goede voorbeelden te vinden van hoe die samenwerking tussen kennisinstellingen, praktijk en onderwijs vormgegeven kan worden. Zo is er de samenwerking van Mariëtte Lusse op het thema armoede met andere lectoraten en kennisinstellingen maar ook met scholen, jeugdgezondheidsorganisaties en welzijnsorganisaties, en die heeft geleid tot enkele handreikingen voor het omgaan met armoede in verschillende domeinen.

Of de samenwerking van Paul van der Aa met de leerwerkgemeenschap House of Hope en de opleiding Social Work in het verbeteren van arbeidstoeleiding. Of de samenwerking met ervaringsdeskundigen binnen de opleiding Social Work en de onderzoekers Szabinka Dudevszky, Frans Spierings en Marjolijn Schouten, die heeft geleid tot het project 'Koplopers', over ervaringsdeskundigheid in de opleiding Social Work. Uitdaging voor de komende jaren is om deze samenwerkingen tussen opleiding, praktijk en kenniscentrum uit te breiden en hier nog meer studenten, docenten en praktijkpartners in te betrekken.

De impact ambitie van het lectoraat op het gebied van kennisontwikkeling is:

- verzorgen van een verdieping op de kennisbasis van sociaal werk en op het begrip onderzoekend vermogen van sociaal werkers;
- ontwikkelen van een onderzoeksinstrument voor onderzoekend vermogen van sociaal werkers;
- ontwikkelen van inzichten in het onderzoekend vermogen van sociaal werkers en hoe dit te versterken.

De impact ambitie van het lectoraat op het gebied van het onderwijs is:

- bijdragen aan het ontwikkelen van een kennisbasis en kennisagenda voor de opleiding Social Work van Hogeschool Rotterdam;
- versterken van de visie en het curriculum voor onderzoekend vermogen voor de opleiding Social Work van Hogeschool Rotterdam, en hiermee ook bijdragen aan het versterken van de samenwerking in de driehoek onderwijs, praktijk en onderzoek.

De impact ambitie van het lectoraat op het gebied van de beroepspraktijk is:

- beter toegankelijk maken van kennis voor sociaal werkers, en sociaal werkers beter toerusten in het vinden, interpreteren en toepassen van bestaande kennis, alsook het versterken van de samenwerking tussen praktijk, onderwijs en kennisinstituten in kenniscreatie en -implementatie.

5.3 Hoe kan de normatieve professionaliteit van sociaal werkers versterkt worden?

Ook de vraag hoe de normatieve professionaliteit van de sociaal werker versterkt kan worden valt in verschillende aspecten uiteen. Binnen de beroepsethiek van sociaal werk zijn afgelopen jaren veel instrumenten en richtlijnen ontwikkeld, waarvan met name het moreel beraad onderzocht is en dat lijkt positieve resultaten voor de professionele identiteit van sociaal werkers op te leveren. Onderwijs en professionalisering van ethiek vraagt echter ook een verdieping op en uitwerking van de waarden van sociaal werk, waar aandacht is voor de

samenhang en mogelijk het conflict tussen deze waarden. Dit vraagt aandacht voor de rol van ethische waarden in de professionele ontwikkeling van studenten en professionals sociaal werk. Welke waarden zien sociaal werkers terug in hun werk? Op welke wijze dragen waarden van sociaal werk bij aan een sterkere professionele identiteit van sociaal werkers? Wat betekent dat voor de inrichting van het curriculum van ethiek?

Collega's Corstin Dieterich en Michiel de Ronde zijn beiden vanuit hun eigen expertise binnen het lectoraat *Begeleidingskunde* bezig met deze vragen - de samenwerking met hen is een goede stap om deze naar de bredere opleiding Social Work te trekken. Met Roel van Goor van Hogeschool Inholland en Femke Takes van de Radboud Universiteit voeren Corstin en ik oriënterende gesprekken over hoe we dit in groter verband kunnen oppakken. De bijdrage van het lectoraat bestaat in het mede ontwikkelen van het opleidingsprofiel Social Work Hogeschool Rotterdam, met aandacht voor ethische verdieping en reflectie in het werk van de sociaal werker. Het lectoraat zal ook bijdragen aan de ontwikkeling van de lijn professionele identiteit in het curriculum van de opleiding Social Work Hogeschool Rotterdam, waarbij aandacht is voor ethische verdieping en reflectie. Het ontwikkelen van een onderzoeksinstrument voor het weergeven van de dilemma's die spelen bij sociaal werkers (in opleiding) en hoe zij hiermee omgaan, is ook hier de eerste stap in een groter geheel waarin we van de ingezette koers bepalen of deze inderdaad de normatieve identiteit van de sociaal werker versterkt.

De rol van social change agent behoeft natuurlijk specifieke aandacht. Wat zijn hier good practices, welke onderbouwde of beproefde werkwijzen zijn er, en onder welke voorwaarden kan de sociaal werker deze rol pakken? En hoe kan de opleiding dit in het curriculum opnemen? De promotievoucher die collega Sandra Johnson schrijft in samenwerking met Luuk van Schie en mijzelf gaat juist in op deze vragen. Doel is om tot ingrediënten te komen van werkwijzen voor sociaal werkers om social change agency (of zoals Sandra het in haar voorstel noemt: 'belangenbehartiging') meer handen en voeten te geven. Een behoefte die niet alleen bij de opleiding Social Work van Hogeschool Rotterdam aanwezig is.

De impact ambitie van het lectoraat op het gebied van kennisontwikkeling is:

- verzorgen van een verdieping op waarden van sociaal werk en de rol van social change agency;
- ontwikkelen van een onderzoeksinstrument voor normatieve professionaliteit en ethische vraagstukken van sociaal werkers (begrepen vanuit een brede, ethische missie);
- ontwikkelen van inzichten in normatieve professionaliteit van sociaal werkers en hoe deze te versterken.

De impact ambitie van het lectoraat op het gebied van het onderwijs is:

- bijdragen aan het ontwikkelen van een curriculumlijn professionele identiteit met daarin ethische reflectie op kernwaarden van sociaal werk en ethische vraagstukken van sociaal werk, en in het bijzonder aandacht voor het signaleren en agenderen van sociale onrechtvaardigheid.

De impact ambitie van het lectoraat op het gebied van de beroepspraktijk is:

- sociaal werkers beter toerusten op het reflecteren op ethische vraagstukken, en het signaleren en agenderen van sociaal onrecht.

5.4 Hoe kan de interprofessionele samenwerking versterkt worden?

Het is noodzakelijk dat sociaal werkers hun rol pakken in de interprofessionele samenwerking bij complexe maatschappelijke vraagstukken. Zij beschikken naast kennis van sociale problematiek en sociale interventies, over een integrale blik, de generalistische kennis en de verbindende competentie om integrale, interprofessionele samenwerking te versterken. Voorwaarde is wel dat zij duidelijk weten wat zij moeten weten en waar zij voor staan. Welke samenwerkingsverbanden kunnen wij - de driehoek lectoraten, onderwijs en praktijk - creëren, waarin samenwerking tussen verschillende professies, waaronder de sociaal werker, tot stand komt? Wat is hierin de meerwaarde van sociaal werkers, hoe versterkt interprofessionele samenwerking hun professionele identiteit en wat zijn voorwaarden voor succesvolle interprofessionele samenwerking?

Vanuit het lectoraat *Professionele identiteit van de sociaal werker* worden momenteel contacten gelegd met praktijkpartners bij wie in de organisatie interprofessionele samenwerking tussen sociaal werkers en andere professionals plaatsvindt. Middels afstudeeropdrachten voor studenten Social Work gericht op het in kaart brengen van hoe deze samenwerking gaat, wat aandachtspunten en succesvoorwaarden zijn en hoe sociaal werkers hun rol hierin zien, zal dit lectoraat bijdragen aan kennisdeling over en participatie van studenten in interprofessionele settings. De afstudeeropdracht van Nina Burgers in samenwerking met dit lectoraat bij Stichting Diverz, over hoe sociaal werkers een duurzaam gezonde leefstijl en klimaatadaptatie kunnen bevorderen, is een eerste, aansprekend voorbeeld hiervan.

In het project 'Gezonde wijk', geïnitieerd door Jet Houwers van Expertisecentrum Maatschappelijke Innovatie (EMI) en Henk Rosendal, lector Gezonde wijk bij Kenniscentrum Zorginnovatie, vindt interprofessionele samenwerking plaats. Studenten uit verschillende opleidingen werken hier aan grootstedelijke

vraagstukken rondom het verbeteren van leefstijl en leefomgeving van bewoners in grootstedelijke gebieden waar de gezondheidsverschillen negatief afsteken. De onderzoekers betrokken bij dit project geloven dat studenten hier in de opleiding al mee moet beginnen, zodat zij hier al mee in aanraking zijn geweest voordat zij als professional in de praktijk gaan werken. Collega's Hanneke Torij, Mariëtte Lusse en Wietske Willemse en ikzelf dragen vanuit de eigen expertise bij. Dit is een klein begin, maar wel uniek: de interprofessionele samenwerking die in de praktijk niet altijd goed van de grond komt, wordt hier gestimuleerd vanuit EMI en verschillende lectoraten van verschillende kenniscentra. De uitdaging is ook hier om alle studenten Social Work in aanraking te laten komen met praktijken die interprofessionele samenwerking vereisen. Specifieke bijdrage van het lectoraat *Professionele identiteit van de sociaal werker* is te onderzoeken wat – op basis van de in deze openbare les beschreven aspecten van professionele identiteit van de sociaal werker – de meerwaarde is voor alle betrokkenen in deze interprofessionele samenwerking, en hoe deze samenwerking versterkt kan worden.

De impact ambitie van het lectoraat op het gebied van kennisontwikkeling is:

- ontwikkelen van inzichten in hoe interprofessionele samenwerking van sociaal werkers met andere professionals tot stand komt en succesvol is;
- ontwikkelen van inzichten in de relatie tussen interprofessionele samenwerking en professionele identiteit van sociaal werkers.

De impact ambitie van het lectoraat op het gebied van onderwijs is:

- creëren van mogelijkheden voor studenten om ervaring op te doen in interprofessionele samenwerking.

De impact ambitie van het lectoraat voor de beroepspraktijk is:

- versterken van de professionele identiteit van sociaal werkers (in opleiding) in de samenwerking met andere professionals.

- Aa, P. van der (2016). *Ongebaande paden: Sociale inclusie van kwetsbare burgers via arbeid als beroepsopgave voor professionals in het sociale domein*. [Openbare les]. Hogeschool Rotterdam Uitgeverij.
- Aa, P. van der, & Spierings, F. (2019, 8 maart). *Sociale professional moet wat minder psychologiseren*. Sociale Vraagstukken. Geraadpleegd op 3 december 2021, van <https://www.socialevraagstukken.nl/sociale-professional-mag-wel-wat-minder-psychologiseren/>
- Achterhuis, H. (1979). *De markt van welzijn en geluk: een kritiek van de andragogie*. Ambo/Anthos.
- Amiri, S., & Behnezhad, S. (2019). Obesity and anxiety symptoms: a systematic review and meta-analysis. *Neuropsychiatry* 33(2), 72-89.
<https://doi.org/10.1007/s40211-019-0302-9>
- Andersson Elffers Felix (2020). Behoud van medewerkers in het sociaal domein. [Pdf]. Geraadpleegd op 3 december, 2021, van: https://www.ssfh.nl/fileadmin/user_upload/rapport-behoud-van-medewerkers-in-het-sociaal-domein.pdf
- Andriessen, D. (2014). *Praktisch relevant en methodisch grondig? Dimensies van onderzoek in het hbo*. [Openbare les]. Hogeschool Utrecht.
- Andriessen, D., Sluijsmans, D., Snel, M., & Jacobs, A (2017). *Protocol verbeteren en verantwoorden van afstuderen in het hbo 2.0*. [Rapport]. Vereniging Hogescholen. Geraadpleegd op 3 december, 2021, van:
https://www.vereniginghogescholen.nl/system/knowledge_base/attachments/files/000/000/744/original/Vreemde_Ogen_Dwingen-Protocol_Verbeteren_en_Verantwoorden_van_Afstuderen_in_het_hbo.pdf?1492006791
- Arcadis (2020). *Gezonde stad index 2020*. [Pdf]. Geraadpleegd op 3 december, 2021, van: https://media.arcadis.com/-/media/project/arcadiscom/com/perspectives/europe/netherlands/2020/urbanisatie/mijn-stad-is-groen/gezonde-stad-index-2020_001.pdf?rev=0a6d623ee0a548f38de8ba186107486b&hash=ACB65AB2D5ADCFBD4D3D5B61D35EA83D
- Asquith, S., Clark, C., & Waterhouse, L. (2005). *The role of the social worker in the 21st century: a literature review*. Scottish Executive Education Department.
- Baart, A. (2004). *Een theorie van de presentie*. Boom Lemma.
- Ballering, C., Dam, J. van, Elich, J., Jager, M. de, Scheffel, R., Schoorl, R., Wiel, H. van der, & Winsemius, A. (2016). *Sociaal maakt gezond*. [Online tijdschrift van Sociaal Werk Nederland en Movisie]. [Pdf]. Movisie.nl. Geraadpleegd op 3 december 2021, van: <https://www.movisie.nl/sites/movisie.nl/files/publication-attachment/Sociaal-maakt-gezond-magazine%20%5BMOV-10004934-1.2%5D.pdf>

- Banks, S. (2008). Critical commentary: social work ethics. *British Journal of Social Work*, 38(6), 1238-1249.
- Banks, S. J. (2011). Ethics in an age of austerity: social work and the evolving new public management. *Journal of Social Intervention: Theory and practice*, 20(2), 5-23.
- Banks, S. (2015). Social work ethics. In J. D. Wright (Ed.). *International encyclopedia of the social & behavioral sciences* (2nd edition), Vol. 22, (pp. 782-788). Elsevier.
- Barber, J. G. (2012). Putting evidence-based practice into practice. In C. N. Dulmus & K. M. Sowers (Eds.), *The profession of social work: guided by history, led by evidence* (p. 185-195). John Wiley & Sons.
- Beck, U. (1992). *Risk society: towards a new modernity*. Sage Publications Ltd.
- Beddoe, L. (2011). Investing in the future: social workers talk about research. *British Journal of Social Work*, 41, 557-575.
- Beijaard, D., Meijer, P. C., & Verloop, N. (2004). Reconsidering research on teachers' professional identity. *Teaching and Teacher Education*, 20(2), 107-128.
- Beroepsvereniging van professionals in sociaal werk (2020). *Koersnotitie BPSW 2020-2025*. [Pdf]. Geraadpleegd op 3 december 2021, van: <https://www.bpsw.nl/app/uploads/Koersnotitie-BPSW-.pdf>
- Beroepsvereniging van Professionals in Sociaal Werk (2022 in druk). *Beroepsprofiel sociaal werker*.
- Best, S., & Williams, S. (2019). Professional identity in interprofessional teams: findings from a scoping review. *Journal of Interprofessional Care*, 33(2), 170-181. <https://doi.org/10.1080/13561820.2018.1536040>
- Bijlsma, J., & Janssen, H. (2008). Sociaal werk in Nederland: vijfhonderd jaar verheffen en verbinden. Coutinho.
- Bolkestein, F. (1995). *Het heft in eigen handen*. Prometheus.
- Bon-Martens, M. van, Doesum, T. van, Leone, S., Beurs, D. de, Kroon, H., & Shields-Zeeman, L. (2020). *Impact van de coronacrisis op het werk en welzijn van professionals voor psychische hulp*. [Eindrapport]. Trimbos-instituut.
- Bos, C. (2020, 2 juni). *Commissie Ethiek helpt sociaal werkers bij ethische dilemma's*. Sociaal Werk Nederland. Geraadpleegd op 3 december 2021, van: <https://www.sociaalwerknederland.nl/actueel/nieuws/8336-commissie-ethiek-helpt-sociaal-werkers-bij-ethische-dilemma-s>
- Boshuizen, D., Houtenbos, R., Nijhof, N., Sujkerbuijk, S., & Weegen, S. van der (2015). Zorg dat je (zorg) blijft. *Kwaliteit in zorg*, 6, 32-34.
- Botman, S., & Gradener, J. (2019, 14 februari). *Maak rechtvaardigheid tot kloppend hart onderwijs aan sociaal professionals*. Sociale vraagstukken. Geraadpleegd op 3 december 2021, van: <https://www.socialevraagstukken.nl/maak-rechtvaardigheid-tot-kloppend-hart-onderwijs-aan-sociaal-professionals/>
- Bouchaute, B. van, & Baene, R. de (2019, 3 april). *Sociaal werk moet alert blijven op mens- en grondrechten, ook in Vlaanderen*. Sociale vraagstukken. Geraadpleegd op 3 december 2021, van: <https://www.socialevraagstukken.nl/politiseren-gaat-verder-dan-waarborgen-van-rechten/>

- Boutellier, H. (2005). *De veiligheidsutopie: hedendaags onbehagen en verlangen rond misdaad en straf*. Boom Lemma Uitgevers.
- Brabander, R. de (2019, 5 februari). *Politiseren gaat verder dan waarborgen van rechten*. Sociale vraagstukken. Geraadpleegd op 3 december 2021, van: <https://www.socialevraagstukken.nl/politiseren-gaat-verder-dan-waarborgen-van-rechten/>
- Bredewold, F., Duyvendak, J. W., Kampen, T., Tonkens, E. H. & Verplanke, L. (2018). *De verhuizing van de verzorgingsstaat: Hoe de overheid nabij komt*. [Jaarboek Tijdschrift voor Sociale Vraagstukken]. Uitgeverij Van Genneep
- Bronfenbrenner, U. (1979). Contexts of child rearing: Problems and prospects. *American Psychologist*, 34(10), 844-850. <https://doi.org/10.1037/0003-066X.34.10.844>
- Bruins, J. W. (z.d.). Een nieuw beroepsprofiel: fundament voor een herkenbare beroepsidentiteit. BPSW. Geraadpleegd op 3 december 2021, van: <https://www.bpsw.nl/actueel/columns/een-nieuw-beroepsprofiel-fundament-voor-een-herkenbare-beroepsidentiteit/>
- Bruins, J. W. (2019, 25 januari). *Politisierend sociaal werk: we moeten groot denken*. Sociale vraagstukken. Geraadpleegd op 3 december 2021, van: <https://www.socialevraagstukken.nl/politisierend-sociaal-werk-we-moeten-groot-denken/>
- Bruins, J. W., & Grymonprez, H. (2020). Collectieve professionalisering in sociaal werk: het belang van verenigingen. In M. van Pelt, R. Hoose, M. Hoijtink, M. Spierts, & L. Verharen (Red.), *Professionalisering van sociaal werk: Theorie, praktijk en debat in Nederland en Vlaanderen* (p. 177-193). Coutinho.
- Buitink, J., Ebskamp, J., & Groothoff, R. (2019). Moersprudentie: ethiek en beroepscode in het sociaal werk. ThiemeMeulenhoff.
- Cameron, M. (2009). Review Essays: Donald A. Schön, *The Reflective Practitioner: How Professionals Think in Action*. *Qualitatieve social work*, 8, 124-129. <https://doi.org/10.1177/14733250090080010802>
- Canrinus, E. T., Helms-Lorenz, M., Beijgaard, D., Buitink, J., & Hofman, A. (2012). Self-efficacy, job satisfaction, motivation and commitment: exploring the relationships between indicators of teachers' professional identity. *European Journal of Psychology of Education*, 27(1), 115-132.
- Caza, B. B., & Craery, S. (2016). The construction of professional identity. In Wilkinson, D. Hislop, & C. Coupland (Eds.), *Perspectives on contemporary professional work: Challenges and experiences* (pp. 259-285). Edward Elgar publishing.
- Cochrane A. L. (1972). *Effectiveness and Efficiency. Random Reflections on Health Services*. Nuffield Provincial Hospitals Trust.
- Commissie onderzoek naar geweld in de jeugdzorg (2019). *Onvoldoende beschermd: geweld in de Nederlandse jeugdzorg van 1945 tot heden*. [Pdf]. Geraadpleegd op 3 december 2021, van: <https://www.rijksoverheid.nl/binaries/rijksoverheid/documenten/rapporten/2019/06/12/onvoldoende-beschermd-geweld-in-de-nederlandse-jeugdzorg-van-1945-tot-heden/onvoldoende->

- beschermde-geweld-in-de-nederlandse-jeugdzorg-van-1945-tot-heden.pdf
 Commissie-Samson (2012). Omringd door zorg, toch niet veilig: seksueel misbruik van door de overheid uit huis geplaatste kinderen, 1945 tot heden. [Pdf]. Geraadpleegd op 3 december 2021, van: <https://www.rijksoverheid.nl/binaries/rijksoverheid/documenten/rapporten/2014/02/06/rapport-commissie-samson-omringd-door-zorg-toch-niet-veilig/deel-1-omringd-door-zorg-toch-niet-veilig-tcm109-4542241.pdf>
- Davindson, G., Bunting, L., Bywaters, P., Featherstone, B., & McCartan, C. (2017). Child welfare as justice: why are we not effectively addressing inequalities? *The British Journal of Social Work*, 47(6), 1641-1651, <https://doi.org/10.1093/bjsw/bcx094>
- Day, C., Stobart, G., Sammons, P., Kongton, A., Gu, Q., Smees, R., & Mujtaba, T. (2006). *Variations in teachers' work, lives and effectiveness*. [Research report]. DfES publications.
- Dekker, W. (2021). Vertrouwen: de opgave van het sociaal werk in een gepolariseerde context. [Openbare les]. Christelijke Hogeschool Ede.
- Dekker, F., Franx, A., Vleeschouwer, E. de, & Zandvliet, K. (2020). *Meta-analyse business cases sociaal werk*. [Rapport]. [Pdf]. SEOR. Geraadpleegd op 3 december 2021, van: https://www.sociaalwerk-werkt.nl/sites/fcb_sociaalwerk/files/2021-03/meta_analyse_bc_sociaalwerk_eindrapportdef260121.pdf
- Dominelli, L. (2020). Community development in greening the cities: Green social work in urban areas. In S. Todd, & J. L. Drolet (Eds.), *Community practice and social development in social work* (p. 1-14). Springer.
- Ebskamp, J. (2012). *Basisboek beroepsethiek voor social work*. ThiemeMeulenhoff.
- Ekeland, T.-J., Bergem, R., & Myklebust, V. (2019). Evidence-based practice in social work: perceptions and attitudes among Norwegian social workers. *European Journal of Social Work*, 22(4), 611-622. <https://doi.org/10.1080/13691457.2018.1441139>
- Elich, J. (2021, 14 juli). *Een oerwoud aan kennis veranderen in een overzichtelijk bos*. Sociaal Werk Nederland. Geraadpleegd op 3 december 2021, van: <https://www.sociaalwerknederland.nl/thema/kwaliteit/nieuws/10786-een-oerwoud-aan-kennis-veranderen-in-een-overzichtelijk-bos>
- Engel, G. L. (1977). The Need for a New Medical Model: A Challenge for Biomedicine. *Science*, 196(4286), 129-136, DOI: 10.1126/science.847460
- Erdem, Ö., Haan, C. L. de, Stoorvogel, H.D., & Wiering, D. S. (2020). *Staat van de jeugd*. Gemeente Rotterdam. Geraadpleegd op 3 december, 2021, van: https://gezondheidinkkaart.nl/jive/report/?id=gsm2019_gemeente_599
- Etzioni, A. (2000). *The third way to a good society*. Demos.
- European Environment Agency (2019). *Unequal exposure and unequal impacts: social vulnerability to air pollution, noise and extreme temperatures in Europe*. [EEA Report, No 22/2018]. Copenhagen.
- Ewijk, H. van (2014). De professionaliteit van de sociaal werker: Meervoudig verbinden in sociale complexiteit. *Tijdschrift voor Welzijnswerk*, 38, 3-14.

- Ewijk, H. van (2018). *Complexity and social work*. [E-book]. Routledge.
- Finne, J. (2021). Evidence-based practice in social work: Who are the critics? *Journal of Social Work*, 21(6), 1433-1449.
- Fitzgerald, A. (2020). Professional identity: A conceptual analysis. *Nursing Forum*, 55, 1- 26.
- Fjeldheim, S., Levin, I., & Engebretsen, E. (2015) The theoretical foundation of social case work, *Nordic Social Work Research*, 5(1), 42-55, DOI: 10.1080/2156857X.2015.1067900
- Freidson, E. (2001). *Professionalism: the third logic*. Blackwell.
- Ganzevles, M. (2020). Relevant voor de praktijk: Onderzoek naar sociaal werk-onderzoek. *Vakblad Sociaal Werk*, 21(5), 27-29.
- Geldof, D. (2011). *Onzekerheid: over leven in de risico maatschappij*. Acco.
- Gelman, C. R., & González, M. J. (2016). Reconsidering social work 100 years post-Flexner: Where are we now, where are we headed, what has been gained, what has been lost? *Journal of Social Work Education*, 52(sup 1), 51-55. <https://doi.org/10.1080/10437797.2016.1192932>
- Gezondheidsmonitor Volwassenen en Ouderen (2020). Geraadpleegd op 3 december 2021, van: <https://monitoregezondheid.nl/gezondheidsmonitor-volwassenen-en-ouderen>
- Gundersen, C, Mahatmya, D., Garasky, S., & Lohman, B. (2011). Linking psychosocial stressors and childhood obesity. *Obesity Reviews*, 12(5), 54-63. <https://doi.org/10.1111/j.1467-789X.2010.00813.x>
- Gray, M., Joy, E., Plath, D., & Webb, S. A. (2014). Opinions about evidence: A study of social workers' attitudes towards evidence-based practice. *Journal of Social Work*, 14(1), 23-40. <https://doi.org/10.1177/1468017313475555>
- Grient, R. van der, Schippers, N., & Hengsz, K. (2020). *Veilig online 2020*. [Rapport]. Ministerie van Economische Zaken en Klimaat. Geraadpleegd op 3 december 2021, van: <https://www.rijksoverheid.nl/documenten/rapporten/2020/09/30/veilig-online-2020>
- Haslam, S. A., Jetten, J., Postmes, T., & Haslam, C. (2009). Social identity, health and well-being: An emerging agenda for applied psychology. *Applied Psychology: an International Review*, 58(1), 1-23.
- Hbo-raad (2009). *Kwaliteit als opdracht*. [Pdf]. Geraadpleegd op 3 december 2021, van https://www.vereniginghogescholen.nl/system/knowledge_base/attachments/files/000/000/394/original/Kwaliteit_als_opdracht.pdf?1443430484
- Healy, L. M. (2008). Exploring the history of social work as a human rights profession. *International Social Work*, 51(6), 725-748. <https://doi.org/10.1177/0020872808095247>
- Hermans, K. (2014). Methodiekontwikkeling, evaluatieonderzoek en de body of knowledge van het sociaal werk. *Journal of Social Intervention: Theory and Practice*, 23(1), 33-52. <http://doi.org/10.18352/jsi.394>

- Hermans, K., Bruins, J. W., Steenmeijer, J., & Trier, M. van der (2020). Kwaliteitsvol sociaal werk: drie typen strategieën. In M. van Pelt, R. Hoose, M. Hoijsink, M. Spierts, & L. Verharen (Red.), *Professionalisering van sociaal werk: Theorie, praktijk en debat in Nederland en Vlaanderen* (p. 135-155). Coutinho.
- Hogeschool Rotterdam (2015). *Praktijkgericht onderzoek bij Hogeschool Rotterdam*. Hogeschool Rotterdam Uitgeverij. Geraadpleegd op 3 december 2021, van: <https://www.hogeschoolrotterdam.nl/hogeschool/over-ons/visie-praktijkgericht-onderzoek/>
- Hoijsink, M., Spierts, M., Pelt, M. van, & Raeymaeckers, P. (2020). *Professionalisering van sociaal werk: een analyse*. In M. van Pelt, R. Hoose, M. Hoijsink, M. Spierts, en L. Verharen (Red.), *Professionalisering van sociaal werk: Theorie, praktijk en debat in Nederland en Vlaanderen* (pp. 55-73). Coutinho.
- Hooghiemstra, E., & Pelt, M. van (2020). *De Kennis- en Onderzoeksagenda Sociaal Werk*. Movisie. Geraadpleegd op 3 december 2021, van: <https://www.movisie.nl/sites/movisie.nl/files/2020-12/De-Kennis-en-Onderzoeksagenda-Sociaal-Werk.pdf>
- Hopps, J. G., & Lowe, T. B. (2012). Social work practice in the new millennium. In C. N. Dulmus & K. M. Sowers (Eds.), *The profession of social work: guided by history, led by evidence* (p. 65-99). John Wiley & Sons.
- Hruby A., Manson, J. E., Qi, L., Malik, V. S., Rimm, E. B., Sun, Q., Willett, W. C., & Hu, F. B. (2016). Determinants and consequences of obesity. *American Journal of Public Health*, 106(9), 1656-1662. Geraadpleegd op 3 december 2021, van: <https://ajph.aphapublications.org/doi/full/10.2105/AJPH.2016.303326>
- Hurenkamp, M. & Tonkens, E. (2019, 20 april). *Democratie vernieuwen: iets minder geloof en wat meer argumenten graag*. Sociale vraagstukken. Geraadpleegd op 3 december 2021, van: <https://www.socialevraagstukken.nl/democratie-vernieuwen-iets-minder-geloof-en-meer-argumenten-graag/>
- Ibarra, H. (1999). Provisional selves: experimenting with image and identity in professional adaptation. *Administrative Science Quarterly*, 44(4), 764-91.
- International Federation of Social Workers (2014). Global definition of social work. Geraadpleegd op 3 december 2021, van: <https://www.ifsw.org/what-is-social-work/global-definition-of-social-work/>
- International Federation of Social Workers (2018). Global social work statement of ethical principles. Geraadpleegd op 3 december 2021, van: <https://www.ifsw.org/global-social-work-statement-of-ethical-principles/>
- Jagt, L. H. (2008). *Van Richmond naar Reid: Bronnen en ontwikkeling van taakgerichte hulpverlening in het maatschappelijk werk*. Bohn Stafleu van Loghum.
- Jansen, E., & Kwakernaat, M. (2014). Verbindend sociaal werken in de netwerk-samenleving. In K. Thienpoint (Red.), *Sociaal werk verbind(t)*. Academia Press.
- Jansen, J., Ketel, J., Liefhebber, S., Panhuijzen, B., & Pelt, M. van (2021). *De stand van het sociaal werk in Nederland: de grote raadpleging van het sociaal werk 2020*. [Pdf]. Geraadpleegd op 3 december 2021, van: https://www.movisie.nl/sites/movisie.nl/files/2021-05/De-stand-van-het-sociaal-werk-in-Nederland_O.pdf

- Jonge, E. de (2018). Lisbeth Verharen benoemt ankerpunt voor sociaal werk: Sociale kwaliteit. *Vakblad Sociaal Werk*, 19, 8-10.
- Jonge, E. de, Bommel, M. van, & Kloppenburg, R. (2018). Zicht op sociale complexiteit: over het belang van wetenschappelijke perspectieven in sociaal werk. *Journal of Social Intervention: Theory and Practice*, 27(4), 9-47. <http://doi.org/10.18354/jsi.547>
- Kam, P. K. (2014). Back to the 'social' of social work: reviving the social work profession's contribution to the promotion of social justice. *International Social Work*, 57(6), 723-740.
- Kam, P. K. (2021). Strengthening the empowerment approach in social work practice: an EPS model. *Journal of social work*, 21(3), 329-352. <https://doi.org/10.1177/1468017320911348>
- Kamphuis, M. (1960). *De 'eigen identiteit van het maatschappelijk werk'*.
- Kan, C. van (2021). *De waarde(n) van onderwijs: Het primaat binnen de pedagogische professionaliteit van leraren*. [Openbare les]. Hogeschool Rotterdam Uitgeverij.
- Kenniscentrum Talentontwikkeling (2020). *Succesvol talent ontwikkelen: Vierjarig strategisch onderzoeksplan Kenniscentrum Talentontwikkeling*. [Onderzoeksprogramma]. [Pdf]. Hogeschool Rotterdam. Geraadpleegd op 3 december 2021, van: <https://www.hogeschoolrotterdam.nl/contentassets/5dbd5bf6cd484f7a8be9f3644b4f5e26/strategisch-onderzoeksplan--kcto-2020---2023.pdf>
- Klatter, E. (2015). *Professionele identiteit in perspectief: Intensieve relaties voor ijzersterk beroepsonderwijs*. Hogeschool Rotterdam Uitgeverij.
- Kole, J., & de Ruyter, D. (2007). *Werkzame idealen: Ethische reflecties op professionaliteit*. Van Gorcum.
- Kreisberg, N., & Marsh, J. C. (2016). Social work knowledge production and utilisation: An international comparison. *British Journal of Social Work*, 46(3), 599-618. <https://doi.org/10.1093/bjsw/bcu147>
- Laan, G. van der (1990). *Legitimatieproblemen in het maatschappelijk werk*. [Proefschrift]. SWP.
- Lambert, M. J., & Barley, D. E. (2001). Research summary on the therapeutic relationship and psychotherapy outcome. *Psychotherapy: Theory, Research, Practice, Training*, 38(4), 357-361. <https://doi.org/10.1037/0033-3204.38.4.357>
- Landelijk opleidingsdocument Sociaal werk (2017). [Pdf]. Geraadpleegd op 3 december 2021, van: https://www.vereniginghogescholen.nl/system/profiles/documents/000/000/212/original/Landelijk_opleidingsdocument_Sociaal_Werk_-_downloadversie.pdf?1494439200
- Lans, J. van der (2010). *Erop afl: De nieuwe start van het sociaal werk*. Augustus.
- Leighningner, L. (2012). The history of social work and social welfare. In C. N. Dulmus & K. M. Sowers (Eds.), *The profession of social work: guided by history, led by evidence* (p. 19-48). John Wiley & Sons.

- Licher, S., Heshmatollah, A., Willik, K. D. van der, Stricker, B. H. C., Ruiter, R., Roos, E.W. de, Lahousse, L., Koudstaal, P. J., Hofman, A., Fani, L., Brusselle, G. G. O., Bos, D., Arshi, B., Kavousi, M., Leening, M. J. G., Ikram, M. K., & Ikram, M. A. (2019). Lifetime risk and multimorbidity of non-communicable diseases and disease-free life expectancy in the general population: a population-based cohort study. *PLoS Medicine*, 16(2): e1002741. <https://doi.org/10.1371/journal.pmed.1002741>
- Linders, L. (2019). *Op zoek naar houvast: Empowerment als handelingskader in de praktijk van zorg en welzijn*. [Lectorale rede]. Hogeschool Inholland.
- Linders, L., & Verharen, L. (2018). Missie sociaal werk. [Pdf]. Geraadpleegd op 3 december 2021, van: <https://lectorensociaalwerk.nl/wp-content/uploads/2018/05/20180412-Missie-Sociaal-Werk.pdf>
- Looze, M., de & Hazelzet, A. (2019). *Meer mensen aan het werk door inclusieve technologie?* [Pdf]. TNO. Geraadpleegd op 3 december 2021, van: <http://resolver.tudelft.nl/uuid:d55f5cd9-f2bd-425a-b4e4-01557c1a0116>
- M.A. Losse, L.M. Bouten & R. Nahuis (2017). Een integratiemodel voor het contextualiseren van onderzoekend vermogen. *Tijdschrift van Hoger Onderwijs*, 35(2), 25-41.
- Lusse, M., Ree, L. van der, & Sage, L., le (ter perse). *Rapportage integrale aanpak armoede in gezinnen*. Hogeschool Rotterdam Uitgeverij.
- Mackey, A., & Bassendowski, S. (2017). The history of evidence-based practice in nursing education and practice. *Journal of Professional Nursing*, 33(1), 51-55.
- McLean, M. (2017). From being a nurse to becoming a 'different' doctor. *Advances in Health Sciences Education*, 22(3), 667-689.
- McKelvey, L. M., Saccente, J. E., & Swindle, T. M. (2019). Adverse childhood experiences in infancy and toddlerhood predict obesity and health outcomes in middle childhood. *Childhood Obesity* 15(3), 206-215. <https://doi.org/10.1089/chi.2018.022>
- Ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport (2010). *Welzijn Nieuwe Stijl*. [Pdf]. Geraadpleegd op 3 december 2021, van: https://www.canonsociaalwerk.eu/2009_welzijnnieuwestijl/2010%20VWS%20brochure%20Welzijn%20Nieuwe%20Stijl.pdf
- Ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport (2018). *Nationaal preventieakkoord*. [Pdf]. Geraadpleegd op 3 december 2021, van: <https://www.rijksoverheid.nl/onderwerpen/gezondheid-en-preventie/documenten/convenanten/2018/11/23/nationaal-preventieakkoord>
- Molleman, E., & Rink, F. (2015). The antecedents and consequences of a strong professional identity among medical specialists. *Social Theory & Health*, 13(1), 46-61.
- Monnink, H. (2016). *De gereedheidskist van de sociaal werker*. Bohn Stafleu van Loghum.
- Netwerk Democratie (2019). *Digitale Democratie in de praktijk*. [Pdf]. Geraadpleegd op 3 december 2021, van: https://netdem.nl/wp-content/uploads/2019/12/Digitale_-Democratie_in_de_praktijk.pdf

- Nikki, U., Sondejker, F., Janssen, E., Beckers, M., & Weghorst, M. (2019). *De sterkste schakels: Wat werkt in de samenwerking tussen jeugdgezondheidszorg, wijkteams en onderwijs?* [Rapport van het Nederlands Jeugdinstituut, Nederlands Centrum Jeugdgezondheidszorg en Verwey-Jonker Instituut]. Geraadpleegd op 3 december 2021, van: <https://www.nji.nl/system/files/2021-04/De-Sterkste-Schakels-Wat-werkt-in-de-samenwerking-tussen-jeugdgezondheidszorg%2C-wijkteams-en-onderwijs.pdf>
- Noordegraaf, M. (2007). From “pure” to “hybrid” professionalism: present-day professionalism in ambiguous public domains. *Administration & Society*, 39(6), 761-785.
- Noordegraaf, M. & Siderius, K. (2016). Perspectieven op publieke professionaliteit: Van professionals (in organisaties) naar organiserende professionaliteit. *Management & Organisatie*, 2, 4-19.
- Nussbaum, M. (2002). Capabilities and Social Justice. *International Studies Review*, 4(2), 123-135, <https://doi.org/10.1111/1521-9488.00258>
- Payne, M. (2014). *Modern social work theory*. Lyceum Books.
- Peeters, T., Smits van Waesberghe, E., Mesic, A., & Wonderen, R. van (2021). *Van persoonlijke krenking tot vertrouwensbreuk: Verhalen van burgers met gebrek aan vertrouwen in instituties*. Verweij-Jonker Instituut.
- Pelt, M. van, & Hermans, K. (2020). Praktijkontwikkeling als professionalisering in sociaal werk. In M. van Pelt, R. Hoose, M. Hoijtink, M. Spierts, & L. Verharen (Red.), *Professionalisering van sociaal werk: Theorie, praktijk en debat in Nederland en Vlaanderen* (pp. 157-176). Coutinho.
- Pelt, M. van, & Spierts, M. (2019, 5 januari). *Vlaanderen een inspiratiebron voor Nederlands sociaal werk*. Sociale vraagstukken. Geraadpleegd op 3 december 2021, van: <https://www.socialevraagstukken.nl/vlaanderen-een-inspiratiebron-voor-nederlands-sociaal-werk/>
- Plomp, J., & Peeters, M. C. W. (2020). De invloed van technologische vernieuwingen op de kwaliteit van werk en welzijn: een systematische literatuurstudie. *Gedrag & Organisatie*, 33(4), 348-375.
- Postma, D. W. (2017). Over de transformatieve belofte van groen en duurzaam sociaal werk: Wijk- en stadsboeren kweken kansen. *Vakblad Sociaal Werk*, 18(6), 8-11.
- Prismant (2018). *Verkenning arbeidsmarkt jeugdsector*. [Pdf]. Geraadpleegd op 3 december 2021, van: <https://zoek.officielebekendmakingen.nl/blg-868451.pdf>
- Projectgroep R4 - Pilot Protocol Afstuderen in het hbo (2017). *Handreiking afstuderen bachelor Social Work: Naar een beroepsrelevant hbo-afstudeerprogramma*. Haagse Hogeschool, Hogeschool van Amsterdam, Inholland, Hogeschool Leiden.
- Rambaree, K., Powers R. J., & Smith, M. C. F. (2019). Ecosocial work and social change in community practice. *Journal of Community Practice*, 27(3-4), 205-212.
- Rawls, J. (1971). *A theory of justice*. Belknap Press.

- Reamer, F. G. (2005). Social work values and ethics: Reflections on the profession's odyssey. *Advances in Social Work*, 6(1), 24-32. <https://doi.org/10.18060/73>
- Reamer, F. G. (2018). *Social Work Values and Ethics*. Columbia University Press
- Regenmortel, T. van (2008). *Zwanger van empowerment: Een uitdagend kader voor sociale inclusie en moderne zorg*. [Oratie]. Fontys Hogeschool Sociale Studies.
- Regenmortel, T. van (2020). Bouwen aan een wetenschappelijke basis voor sterk sociaal werk: onderzoek dat er toe doet! [Oratie]. Universiteit Tilburg.
- Reynaert, D., Dijkstra, P., Knevel, J., Hartman, J., Tirions, M., Geraghty, C., Gradener, J., Lichtenberg, M. & Hoven, R. van den (2019). Human rights at the heart of the social work curriculum. *Social Work Education*, 38(1), 21-33.
- Richmond, M. E. (1922). *What is social case work? An introductory description*. Russell Sage Foundation
- Rubin, A., & Parrish, D. E. (2012). Improving the scientific base of social work practice. In C. N. Dulmus & K. M. Sowers (Eds.), *The profession of social work: guided by history, led by evidence* (p. 196-214). John Wiley & Sons.
- Ruijters, M. (2015). *Je binnenste buiten: Over professionele identiteit in organisaties*. Boom.
- Roose, R., & Trappenburg, M. (2020). Theorie en kennis in het sociaal werk. In M. van Pelt, R. Hoose, M. Hoijtink, M. Spierts, & L. Verharen (Red.), *Professionalisering van sociaal werk: Theorie, praktijk en debat in Nederland en Vlaanderen* (p. 157-176). Coutinho.
- Rothfusz, J. (2016). *Ethiek in sociaal werk*. Pearson Benelux.
- Rotterdam e-health agenda (z.d.). [Website]. Geraadpleegd op 3 december 2021, van: <https://www.rotterdamhealthagenda.nl>
- Rowe, G. R., & Singer, T. L. (2012). Social work organizations. In C. N. Dulmus & K. M. Sowers (Eds.), *The profession of social work: guided by history, led by evidence* (p. 112-138). John Wiley & Sons.
- Ryan, R. M., & Deci, E. L. (2008). A self-determination theory approach to psychotherapy: The motivational basis for effective change. *Canadian Psychology/Psychologie canadienne*, 49(3), 186-193. <https://doi.org/10.1037/a0012753>
- Sackett, D. L., Rosenberg, W. M. C., Gray, J. A. M., & Richardson, W. S. (1996). Evidence based medicine: What it is and what it isn't. *British Medical Journal*, 312, 71-72.
- Sage, L. F. le, Jaspers, R., Schuurman, E., Feringa, D., Petrina, R., Stel-Houben, A., & Weling, J. (2021). Uitkomsten interviews 17 hogescholen implementatie thema's LOD SW. [Interne publicatie Landelijk Opleidingsoverleg Social Work].
- Sanders, F. C. (2014). *Duurzame ontwikkeling door collectief bewonersinitiatief: Leidraad voor professionals om bewonersgroepen aan de duurzaamheidsopgave te verbinden*. ABE: TU Delft.

- Scholte, M. (2018). *Op de barricaden? Over sociaal werk, probleemfiguraties en de aanpak van structurele problemen in het sociaal domein*. [Marie Kamphuis lezing]. Geraadpleegd op 3 december 2021, van: <https://husite.nl/kus/wp-content/uploads/sites/208/2019/01/mks-lezing-2018-Margot-Scholte.pdf>
- Sluijsmans, D., Andriessen, D., Sporken, S., Dijkstra, A., & Vonk, F. (2014). Goed beslissen over beroepsbekwaamheid in het hbo. *Onderwijsinnovatie*, 3, 17-26.
- Snellen, A. & Drift, R. van der (2014). *Basismodel voor methodische hulp- en dienstverlening in het sociaal werk: Een eclectisch-integratieve aanpak*. Coutinho.
- Sociaal en Cultureel Planbureau (2019). *De sociale staat van Nederland 2019*. [Pdf]. Geraadpleegd op 3 december 2021, van: <https://www.scp.nl/binaries/scp/documenten/publicaties/2019/09/10/de-sociale-staat-van-nederland-2019/De+sociale+staat+van+Nederland+2019+%28def%29.pdf>
- Sociaal Werk Nederland (2018). *Beroepscompetentieprofiel voor de sociaal werker Welzijn en Maatschappelijke Dienstverlening*. [Pdf]. Geraadpleegd op 3 december 2021, van: <https://www.sociaalwerkversterkt.nl/sites/sociaalwerkversterkt.nl/files/bestanden/documenten/20180313-BEROEPSCOMPETENTIEPROFIEL-VOOR-DE-SOCIAAL-WERKER.pdf>
- Socius (z.d.). *Politisierend werken*. Geraadpleegd op 3 december 2021, van: <https://socius.be/politisierend-werken/>
- Spierings, F., & Spierts, M. (2020). *Basisboek sociaal werk: activeren, ondersteunen en verbinden*. Boom.
- Spierings, F., Vos, N. de, Jager-Vreugdenhil, M., Doorn, L. van, & Wilken, J. P. (2018). *Pleidooi voor socioprudentie in het sociaal werk*. [Pdf]. Geraadpleegd op 3 december 2021, van: <https://lectorensociaalwerk.nl/wp-content/uploads/2018/05/20180413-Socioprudentie.pdf>
- Spierts, M. (2017). *Pleidooi voor een democratisch sociaal werk*. [Marie Kamphuislezing 2017]. Geraadpleegd op 3 december 2021, van: <https://mariekamphuisstichting.nl/images/mks-lezing-2017-pdf.pdf>
- Spierts, M., Hoijtink, M., Roose, R., Verharen, L., & Pelt, M. van (2021). Slotbeschouwing: democratisch professionalisme als wenkend perspectief voor sociaal werk? In M. van Pelt, R. Hoose, M. Hoijtink, M. Spierts, & L. Verharen (Red.), *Professionalisering van sociaal werk: Theorie, praktijk en debat in Nederland en Vlaanderen* (pp. 231-247). Coutinho.
- Sprinkhuizen, A., & Scholte, M. (2017). Vorm geven aan methodisch handelen vanuit een brede basis. In M. Spierts, A. sprinkhuizen, M. Scholte, M. Hoijtink, E. de Jonge & L. van Doorn (Red.). *De brede basis van het sociaal werk: grondslagen, methoden en praktijken* (p. 99-122). Coutinho.
- Stekelenburg, L. H. van, Smerecnik, C., Sanderse, W., & Ruyter, D. de (2020). 'What do you mean by ethical compass?' Bachelor students' ideas about being a moral professional. *Empirical Research in Vocational Education and Training*, 12(1), 1-20. <https://doi.org/10.1186/s40461-020-00097-6>

- Swenson, C. R. (1998). Clinical Social Work's Contribution to a Social Justice Perspective. *Social Work*, 43(6), 527-537. <https://doi.org/10.1093/sw/43.6.527>
- Thompson, J., Cook, G., Duschinsky, R. (2018). "I'm not sure I'm a nurse": a hermeneutic phenomenological study of nursing home home nurses' work identity. *Journal of clinical nursing*, 27(5-6), 1049-1062.
- Tier, M. van der, Hermans, K., & Potting, M. (2021). Exploring the usefulness and validity of democratic professionalism for social work practice: a cross-national qualitative case study. *British Journal of Social work*, bcab208. <https://doi.org/10.1093/bjsw/bcab208>
- Trappenburg, M., Kampen, T., & Tonkens, E. (2020). Social workers in a modernising welfare state: Professionals or street-level bureaucrats? *British Journal of Social Work*, 50(6), 1669-1687. <https://doi.org/10.1093/bjsw/bcz120>
- Trattner, W. I. (2007). *From poor law to welfare state (6th edition)*. Simon & Schuster.
- Trede, F., Macklin, R., & Bridges, D. (2012). Professional identity development: a review of the higher education literature. *Studies in Higher Education*, 7(3), 365-384. <https://doi.org/10.1080/03075079.2010.521237>
- Truell, R., & Jones, D. N. (z.d.). *Global agenda for social work and social development 2020-2030: Extending the influence of social work*. International Federation of Social Workers. Geraadpleegd op 3 december 2021, van: <https://www.ifsw.org/social-work-action/the-global-agenda/>
- Vanhille, J., Goedemé, T., & Verbist, G. (2019). Sociale ongelijkheid in het klimaatvraagstuk. In S. Dierckx (Red.), *Klimaat en sociale rechtvaardigheid* (p. 61-83). Gompel&Scavina.
- Veldboer, L. (2019). *Sociaal werk: niet politiseren maar laveren*. Sociale vraagstukken. Geraadpleegd op 3 december 2021, van: <https://www.socialevraagstukken.nl/take-back-the-balance/>
- Vereniging Hogescholen (2014). Meer van waarde: kwaliteitsimpuls en ontwikkelrichting voor het hoger sociaal agogisch onderwijs. [Advies van de verkenningcommissie hoger sociaal agogisch onderwijs]. Geraadpleegd op 3 december 2021, van: https://www.vereniginghogescholen.nl/system/knowledge_base/attachments/files/000/000/060/original/Rapport_Meer_van_waarde__verkenningcommissie_hsao_def.pdf?1438686489
- Vereniging Hogescholen (2019). *Professionals voor morgen: strategische agenda Vereniging Hogescholen 2019-2023*. [Pdf]. Geraadpleegd op 3 december 2021, van: https://www.vereniginghogescholen.nl/system/knowledge_base/attachments/files/000/001/067/original/Professionals_voor_morgen_-_strategische_agenda_Vereniging_Hogescholen_2019-2023.pdf?1567175114
- Verhagen, S. (2020, 29 juni). *De desillusie van een social worker*. Sociale vraagstukken. Geraadpleegd op 3 december 2021, van: <https://www.socialevraagstukken.nl/de-desillusie-van-een-social-worker/>
- Verharen, L. (2017). *Being there: Samen werken aan het versterken van sociale kwaliteit*. Hogeschool van Arnhem en Nijmegen.

- Vignoles, V. L., Schwartz, S. J., & Luyckx, K. (2011). Introduction: Toward an integrative view of identity. In S. Schwartz, K. Luyckx & V. Vignoles (Eds.), *Handbook of identity theory and research* (p. 1 - 27). Springer.
- Vlaar, P. (2019). *Energietransitie: Ertegenaan aan met opbouwwerk*. Krachtproef. [Pdf]. Geraadpleegd op 3 december 2021, van: <https://krachtproef.org/files/krachtproef.org/uploads/files/714622/Opbouwwerk%20&%20duurzaamheid.pdf>
- Vuijk, P. (z.d.). *A.L.I.B.I.* [Website]. Geraadpleegd op 3 december 2021, van: <https://www.hogeschoolrotterdam.nl/onderzoek/projecten-en-publicaties/talentontwikkeling/optimaliseren-leerprocessen/ALIBI-afdeling-legale-illegale-buitenaardse-integratie/project/#flex>
- Wald, H., Anthony, D., Hutchinson, T. A., Liben, S., Smilovitch, M., & Donato, A. A. (2015). Professional identity formation in medical education for humanistic, resilient physicians: Pedagogic strategies for bridging theory to practice. *Academic Medicine*, 90(6), 753-760.
- Weinberg, M. (2008). Structural social work: a moral compass for ethics in practice. *Critical social work*, 9(1), 1-10.
- Weinberg, M. (2010). The social construction of social work ethics: politicizing and broadening the lens. *Journal of Progressive Human Services*, 21(1), 32-44.
- Weinberg, M., & Banks, S. (2019). Practising ethically in unethical times: everyday resistance in social work. *Ethics and Social Welfare*, 13(4), 361-376.
- Wilks, T. (2004). The use of vignettes in qualitative research into social work values. *Qualitative social work*, 3(1), 78-87.
- Witte, T. (2018). *Sociaal werk en sociaal beleid. Noodzaak van het 'ongepaste' mee- en tegenbewegen in de beleidsarena*. Hogeschool Rotterdam. [Pdf]. Geraadpleegd op 3 december 2021, van: <https://lectorensociaalwerk.nl/wp-content/uploads/2018/03/kernelement-sociale-professional-en-overheid-Toby-Witte-versie-zes-20180130.pdf>
- Witte, T. (2019, 10 april). *Sociaal werker mag wel wat onaangepaster zijn*. Sociale vraagstukken. Geraadpleegd op 3 december 2021, van: <https://www.socialevraagstukken.nl/sociaal-werker-mag-wel-wat-onaangepaster-zijn/>
- Witte, T. (2021). *Sturingsdrift en welzijn: sociaal (tegen)werk in Nieuw Rotterdam*. Hogeschool Rotterdam.
- Witte, T., & Spierings, F. (2020). Gevraagd in 2030: expertise sociale innovatie. In D. P. Gijsberse, H. A. van Klink, C. Machielse & J. H. Timmermans (Red.), *Hoger beroepsonderwijs in 2030: Toekomstverkenningen en scenario's vanuit Hogeschool Rotterdam*. Hogeschool Rotterdam Uitgeverij. Geraadpleegd op 3 december 2021, van: <https://hr.nl/hbo2030>
- Yperen, T. van, & Veerman, J. W. (2008). *Zicht op effectiviteit: handboek voor praktijkgestuurd effectonderzoek in de jeugdzorg*. Eburon.
- Zwet, R. van der (2018). *Implementing evidence-based practice in social work: a shared responsibility*. [Proefschrift]. Universiteit Tilburg.

Over de lector

Leonie le Sage (1973) studeerde wijsbegeerte aan de Universiteit Utrecht. Zij promoveerde in 2004 aan de Vrije Universiteit Amsterdam op een proefschrift over de gewetensontwikkeling van jeugdige delinquenten. Van 2004 tot 2008 werkte zij als universitair docent aan de faculteit Psychologie & Pedagogiek aan de Vrije Universiteit Amsterdam. Sinds 2008 werkt zij op Hogeschool Rotterdam, bij Kenniscentrum Talentontwikkeling en Instituut Sociale Opleidingen (opleiding Social Work). Zij is lid van het dagelijks bestuur van het Landelijk Opleidingsoverleg Social Work. Zij heeft verschillende nationale en internationale publicaties over morele ontwikkeling, ethische vraagstukken rond jeugddelinquentie en de effecten van opvoedondersteuning en de aanpak van armoede in gezinnen. Op 1 december 2020 is Leonie le Sage bij Hogeschool Rotterdam aangesteld als lector Professionele identiteit van de sociaal werker.

Dankwoord

Ik wil eigenlijk honderden mensen bedanken, maar het gaat mij niet lukken recht te doen aan iedereen die hier een dankwoord verdient. Ik begin gewoon met het bedanken van Hogeschool Rotterdam. Toen ik in 2008 startte bij Hogeschool Rotterdam was het een plek die ik kende uit het verleden: hier had ik zelf ooit twee jaar een sociale opleiding gevolgd. Na die twee jaar was het mij wel duidelijk dat ik nooit een goede sociaal werker zou worden. Het ontbrak mij niet aan interesse in sociale vraagstukken, maar wel aan de kernkwaliteiten die ik in deze openbare les beschrijf: present, verbindend, nabij zijn. Met een studie filosofie en een promotiebul op zak keerde ik later terug, in de veronderstelling dat ik de hogeschool veel te bieden had. Wat ik toen niet wist, was hoeveel ik zelf zou leren van de honderden studenten die ik zou zien in de lessen, op mijn werkkamer (waar het vooral woensdag voor de vierdejaars open inloop was) en online (toen de coronacrisis toesloeg). Het is ongelooflijk inspirerend en dankbaar makend om zoveel bevlogen, talentvolle jonge mensen om me heen te mogen hebben en om van betekenis te mogen zijn in zo'n uitdagende fase van hun leven.

Veel geleerd heb ik ook van collega's van de opleiding Pedagogiek en daarna Social Work: over pedagogiek en sociaal werk, maar vooral over docent en onderdeel van een team zijn - en daaronder altijd over mens zijn. Ik noem nu namen om hen te bedanken, en dan mis ik er nog veel: Hanneke, Rhodee, Liesbeth, Edgar, Els, Eeke, Irene, Peter, Peter en Peter, Hans, Jet, Marleen, Yvonne, Clementine, Monique, Senem, Marjolijn, Jan, Nathalie, Corstin, Diana en vooral Martine. Collega Erne Thuys dank ik voor de mooie tekening die zij heeft gemaakt voor deze openbare les.

Tevens wil ik de collega's van Kenniscentrum Talentontwikkeling bedanken: Szabinka, Paul, Mariëtte, Michiel en Eric - ik heb afgelopen jaren op verschillende manieren met hen mogen samenwerken, en het vervult mij met plezier en trots dat die samenwerking gecontinueerd wordt. Annika, Vera en Floortje dank ik voor de goede ondersteuning bij alles om de openbare les heen. Natuurlijk wil ik Erna Hooghiemstra (mijn nieuwe collega lector) en Jan Willem Bruins, directeur van de BPSW, bedanken voor het lezen van een eerdere versie van deze tekst, en de sympathieke manier waarop zij de vinger wisten te leggen op de zere plek - het heeft de tekst veel verder gebracht dan ik alleen had kunnen doen. De leden van projectgroep 1, Anna, Carla, Peter, Cynthia en Alexander, wil ik bedanken voor de prettige, inspirerende samenwerking in onder andere de ontwikkeling van het

beroepsbeeld sociaal werk. Ik wil het managementteam ISO, nu aangestuurd door Ostara de Best-Jager, bedanken voor het in mij gestelde vertrouwen om via dit lectoraat een bijdrage te leveren aan de opleiding. Ellen, Adriaan, Ria en Hans - medebestuurders van het Landelijk Opleidingsoverleg Social Work - wil ik bedanken voor de fijne samenwerking en hun inzet voor de goede zaak: een sterke en breed gedragen opleiding Social Work.

Ik heb het afgelopen jaar met verschillende sociaal werkers en een sociaal ondernemer mogen spreken over hun werk of in hun praktijk aanwezig mogen zijn. Marcel van Eck (inmiddels docent en onderzoeker bij de masteropleiding Innovatie in Zorg en Welzijn aan de Hogeschool Utrecht), Mireille van den Berg (Talentfabriek010), Dineke Groeneveld en Marc de Gooier (Thuis in West), Gerlinda Robbertsen, Arina Avanesian en Pieter Wilson (Goud van Noord) bedank ik voor de waardevolle inzichten die zij deelden. Ik wil alle deelnemers aan de leerkring Integrale aanpak armoede in gezinnen bedanken voor het leren van elkaar, en Marjolijn Driessen van het Sint Laurensfonds voor het faciliteren daarvan. Ik wil NJi, Tranzo, Movisie, Sociaal Werk Nederland en de Werkplaats Sociaal Domein bedanken voor het delen van ideeën en informatie over de professionele identiteit van de sociaal werker. In het bijzonder wil ik Frans Spierings bedanken. Frans is een bijzondere leidinggevende: creatief, onafhankelijk, humoristisch, kritisch en tegelijkertijd ondersteunend. Ik waardeer enorm hoe hij zich inzet voor dit lectoraat en sociaal werk in het algemeen.

Ik wil hier ook stilstaan bij mijn familie: mijn ouders en broers en zussen (en hun 'aanhang'). Ik zeg wel eens tegen mijn kinderen 'een Le Sage is nooit alleen'. Zo voel ik dat - want wij zijn met veel, en we zijn ook samen. Mijn moeder in het bijzonder, maar ook mijn broers en zussen, hebben gelukkig veel meer aanleg voor sociaal werk dan ik. We maken steeds meer mee hoe belangrijk de zorg voor elkaar is. Met veel liefde en respect denk ik aan jullie allemaal.

Afsluitend dank ik Kate, Linus en Mascha. Jullie zijn zo goed voor mij. Als ik ergens de tijd stil kon zetten, dan waren we nu in het huisje in het bos. Het is ochtend en de zon komt net over de berg. Voor ons ligt heel de dag, we hebben nog alle tijd.

Eerdere uitgaven

Hogeschool Rotterdam Uitgeverij

Vakmanschap Forensische Zorg

Auteur Ruud van der Horst
 ISBN 9789493012332
 Verschijningsdatum december 2021
 Aantal pagina's 88

De Betekeniseconomie

Auteur Kees Klomp
 ISBN 9789493012240
 Verschijningsdatum november 2021
 Aantal pagina's 144

Sturingsdrift en welzijn

Auteur Toby Witte
 ISBN 9789493012226
 Verschijningsdatum november 2021
 Aantal pagina's 68

Hoge verwachtingen gaan over (n)u

Auteur Lia Voerman
 ISBN 9789493012271
 Verschijningsdatum oktober 2021
 Aantal pagina's 96

Innovatiesucces in het mbo

Auteur John Schobben
 ISBN 9789493012196
 Verschijningsdatum mei 2021
 Aantal pagina's 200

De waarde(n) van onderwijs

Auteur Carlos van Kan
 ISBN 9789493012233
 Verschijningsdatum april 2021
 Aantal pagina's 96

Audit en Registratie, de kern van kwaliteit

Auteur Ageeth Rosman
 ISBN 9789493012189
 Verschijningsdatum maart 2021
 Aantal pagina's 96

Assetmanagement voor een veilige en vitale Rotterdamse delta

Auteur Martine van den Boomen
 ISBN 9789493012172
 Verschijningsdatum februari 2021
 Aantal pagina's 88

Tussen

Auteur Sander Hilberink
 ISBN 9789493012141
 Verschijningsdatum januari 2021
 Aantal pagina's 116

Zorgen om pijn

Auteur Lennard Voogt
 ISBN 9789493012264
 Verschijningsdatum november 2020
 Aantal pagina's 68

Morele grip

Auteur Jelle van Baardewijk
 ISBN 9789493012158
 Verschijningsdatum november 2020
 Aantal pagina's 132

Leonie le Sage

De professionele identiteit van de sociaal werker

Sociaal werk heeft een belangrijke maatschappelijke opdracht: het bevorderen van sociaal functioneren van mensen die kwetsbaar zijn of zich in kwetsbare omstandigheden bevinden. Afgelopen decennia waren er veel veranderingen in het beroep van sociaal werkers. Legitimeringsvraagstukken betreffen het 'waartoe' en het 'hoe' van sociaal werk, in het licht van de omslag van verzorgingsstaat naar participatiesamenleving, de nadruk op evidence based practice en een ervaren 'mismatch' tussen waarden van sociaal werk en de uitvoeringspraktijk.

In deze openbare les gaat Leonie le Sage in op ontwikkelingen die sociaal werk als professioneel beroep onder druk zetten, en op mogelijkheden die er zijn voor sociaal werkers om juist vanuit hun kernkwaliteiten bij te dragen aan samenlevingsvraagstukken. Deze kernkwaliteiten zijn waardevol bij de interprofessionele samenwerking aan weerbarstige vraagstukken in de Rotterdamse grootstedelijke omgeving, zoals kansenongelijkheid, polarisatie, gezonde leefstijl en ecologische duurzaamheid. Belangrijk hierbij is, zo zal zij betogen, dat de onderzoekende en normatieve vermogens van sociaal werkers versterkt worden, en daarmee het 'hoe' en 'waartoe' van sociaal werk.

Leonie le Sage is lector 'Professionele identiteit van de sociaal werker' bij Kenniscentrum Talentontwikkeling van Hogeschool Rotterdam. Kenniscentrum Talentontwikkeling zoekt samen met partners in de beroepspraktijk en het hoger onderwijs antwoord op de vraag hoe talent effectiever ontwikkeld kan worden.

OPENBARE LES